

Rapport nr. 8-1999

Elin K. Bye

Bruk av drikkevarer - hvem, hva og hvor?

SIFO

© SIFO 1999
Rapport nr. 8 – 1999

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Rapport nr.8 - 1999

Bruk av drikkevarer - hvem, hva og hvor ?

av

Elin K. Bye

1999

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 173, 1325 Lysaker

Forord

Denne rapporten retter søkelyset mot forbruket av drikkevarer. Materialet er basert på en landsomfattende, representativ survey med spørsmål om forbruk av drikkevarer i ulike kontekster – siste hverdag og siste helgedag. Prosjektet er et samarbeid mellom SIFO, MATFORSK, og NLH/institutt for økonomi og samfunnsfag, og er i hovedsakelig finansiert av Norges forskningsråd – men også med bidrag fra SIFO. Datainnsamlingen er finansiert av TINE Norske meierier.

Eivind Stø og Unni Kjærnes har vært prosjektledere. SIFO-forskerne Per Arne Tufte, Randi Lavik og Elling Borgeraas har bidratt med gode kommentarer og innspill under arbeidet med prosjektet.

Lysaker, oktober 1999

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING (SIFO)

Innhold

Forord	3
Innhold	5
Tabelloversikt	8
Sammendrag	15
Summary	23
1 Innledning	29
1.1 Bakgrunn	29
1.2 Hensikt og problemstillinger	31
1.3 Rapportens oppbygning	33
2 Hva vet vi om forbruk av drikkevarer?	35
2.1 Drikkevareforbruk i Norge og Europa	36
2.2 Forbruk av drikkevarer i Norge	37
2.2.1 Forbruk av melk	38
2.2.2 Forbruk av brus, mineralvann og kildevann	39
2.2.3 Forbruk av kaffe og te	41
2.2.4 Forbruk av alkohol	42
2.3 Forbruksundersøkelsene- Statistisk Sentralbyrå	42
2.3.1 Endring i forbruksutgifter	44
2.3.2 Andre empiriske studier	46
3 Tilnærming og metode	51
3.1 Ulike perspektiver	51
3.2 Forhold som påvirker mat-og drikkevarer	54
3.2.1 Demografiske og sosioøkonomiske forhold	55
3.2.2 Individuelle preferanser	58
3.2.3 Markedsmessige forhold	59

3.3	Metodisk design og analysemodell	60
3.3.1	Utvalg og spørreskjema	62
3.4	Operasjonalisering -måltider og mellommåltider	64
3.4.1	Sosial kontekst - sammen med hvem?	64
3.4.2	Spørsmål om matkonsum	65
3.5	Operasjonalisering av drikkevarene	67
3.6	Analyseteknikker	69
4	Eksisterer måltidene?	73
4.1	Et tydelig og homogent måltidsmønster	73
4.2	Hva har man spist - til og mellom måltidene?	77
4.3	Sosial kontekst	79
4.4	Hvem spiser og drikker til og mellom måltidene?	83
4.5	Oppsummering	87
5	Hva drikker man - til og mellom måltider?	89
5.1	Totalt gjennom hele dagen	89
5.1.1	Forskjeller mellom ulike grupper	92
5.2	Hva har man drukket til måltidene?	99
5.3	Hva har man drukket mellom måltidene?	102
5.4	Kombinasjoner av mat og drikke i løpet av dagen	104
5.5	Oppsummering	108
6	Variasjon i ulike forbruksgrupper	113
6.1	Frokost	113
6.2	Lunsj	119
6.3	Middag	122
6.4	Kvelds	125
6.5	Oppsummering	129
7	Oppsummering og diskusjon	135
	Litteratur	147
	Vedlegg 1	153
	Vedlegg 2	155

Tabelloversikt

Tabell 2.2.1 - Forbruk av kullsyrelholdige drikker. I liter per capita (NBMF 1998) _____	40
Tabell 2.2.2 - Prosentvis fordeling av hovedsegmentene til brus (NBMF 1998) _____	40
Tabell 2.2.3 - Forbruk av kullsyreholdige leskedrikker fordelt på smakssegmenter (millioner liter) (NBMF 1998) _____	41
Tabell 2.3.1 - Engrosforbruk av kaffe (ubrent, brent og kaffekonsentrater), og te i mill.kg (nettoimport av kaffe og te f.o.m 1989) _____	42
Tabell 2.3.2 - Drikkevarer anskaffet i norske privathusholdninger. Forbruksundersøkelsene. Spiselig mengde, gram pr. person pr. dag (Statens ernæringsråd 1998) _____	43
Tabell 2.4 – Prosentvis andel som drikker ulike drikkevarer 3 ganger i uka eller oftere (1987/1993 fra MMI, og 1998 fra SIFO): _____	48
Tabell 3.1 - Prosentvis fordeling over de ulike dagene, fordelt på kjønn og totalt (vektede tall). _____	63
Tabell 3.2- Utvalgsfordeling for bakgrunnsvariablene som benyttes (vektede tall). _____	63
Tabell 3.3 - Oversikt over matvarene i spørreskjemaet (respondentene registrerte også smørtype, ost og annet pålegg- disse typene har vi sett bort i fra) _____	66
Tabell 3.4 - Oversikt over hvilke matvarer som ble registrert til de ulike måltidstypene _____	67
Tabell 3.5 – Gruppering av drikkevarene til bruk i analysene: _____	69

Tabell 4.1- Gjennomsnittlig antall måltidstyper i løpet av siste hverdag og siste helgedag- totalt, kun måltider, og kun mellommåltider _____	74
Tabell 4.2 - Prosentandel som har drukket/spist til måltider siste hverdag og siste helgedag (N oppgitt i parentes) _____	74
Tabell 4.3 - Prosentandel som har drukket/spist mellom måltidene siste hverdag og siste helgedag (N oppgitt i parentes) _____	75
Tabell 4.4 - Hvor mange har både spist og drukket, bare spist, eller bare drukket til måltidene (prosent) _____	75
Tabell 4.5 - Hvor mange har både spist og drukket, bare spist, eller bare drukket mellom måltidene (prosent) _____	76
Tabell 4.6- Oversikt over gjennomsnittlige tidspunkter for måltidene _____	76
Tabell 4.7 – Andel som har spist de ulike matvarene til måltidene siste hverdag/helgedag _____	78
Tabell 4.8 – Andel som har spist de ulike matvarene* mellom måltidene siste hverdag/helgedag _____	79
Tabell 4.9 – Prosentandel som har spist de ulike måltidene i ulike kontekster - siste hverdag og helgedag _____	80
Tabell 4.10 - Andel som har spist frokost hjemme alene eller hjemme med flere-fordelt på husholdstype- siste hverdag og helgedag _____	81
Tabell 4.11 - Andel som har spist middag hjemme alene eller hjemme med flere-fordelt på husholdstype- siste hverdag og helgedag _____	82
Tabell 4.12 - Andel som har spist kvelds hjemme alene eller hjemme med flere-fordelt på husholdstype- siste hverdag og helgedag _____	82
Tabell 4.13 - Prosentandel som har spist lunsjen hjemme alene/m. flere, eller ikke hjemme alene/m. flere - fordelt på student /yrkesaktive og hjemmeværende- siste hverdag og siste helgedag. _____	83
Tabell 4.14- Andel som har spist frokost, lunsj og kvelds siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon. _____	84
Tabell 4.15- Andel som har spist/drukket mellom de ulike mellommåltidene siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon. _____	86

Tabell 5.1 – Gjennomsnittlig antall ganger man har konsumert de ulike drikke varene i løpet av siste hverdag/helgedag* -vektede tall (N=2531)	90
Tabell 5.2 – Gjennomsnittlig antall ganger man har konsumert de ulike drikkevarene til og mellom måltider i løpet av siste hverdag/helgedag* - vektete tall (N=2531)	91
Tabell 5.3 - Antall ganger man har drukket melk (alle typer), juice og vann i løpet siste hverdag og helgedag - mot bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).	93
Tabell 5.4 - Antall ganger man har drukket kaffe og te i løpet siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).	95
Tabell 5.5 - Antall ganger man har drukket alle typer leskedrikker, og leskedrikker med og uten sukker i løpet siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).	97
Tabell 5.6 - Antall ganger man har drukket øl og vin/sprit i løpet siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).	98
Tabell 5.7 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker til de ulike måltidene- siste hverdag	100
Tabell 5.8 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker til de ulike måltidene- siste helgedag	101
Tabell 5.9 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker mellom de ulike måltidene- siste hverdag	102
Tabell 5.10 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker mellom de ulike måltidene- siste helgedag	103
Tabell 5.11 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer til de ulike måltidene- siste hverdag- Pearson correlation (alle koeffisientene er signifikante med $p<0,01$)	104
Tabell 5.12 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer til de ulike måltidene- siste helgedag (alle koeffisientene er signifikante med $p<0,01$)	106
Tabell 5.13 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer mellom de ulike måltidene-siste hverdag (alle koeffisientene er signifikante med $p<0,01$)	107

Tabell 5.14 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer mellom de ulike måltidene-siste helgedag (alle koeffisientene er signifikante med $p < 0,01$)	108
Tabell 6.1 - Andel som har drukket h-melk, lettmelk, og skummet melk til frokost siste hverdag (N=2276) og helgedag (N=2236) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	114
Tabell 6.2 - Andel som har drukket juice og springvann til frokost siste hverdag (N=2276) og helgedag (N=2236) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	116
Tabell 6.3 – Andel som har drukket kaffe og te til frokost siste hverdag (N=2276) og helgedag (N=2236) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	117
Tabell 6.4 - Andel som har melk, vann og leskedrikker til lunsj siste hverdag (N=2101) og helgedag (N=1295) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	119
Tabell 6.5 - Andel som har drukket kaffe og te til lunsj siste hverdag (N=2101) og helgedag (N=1295) - mot bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	121
Tabell 6.6 - Andel som har drukket vann, saft, og springvann til middag siste hverdag (N=2332) og helgedag (N=2225) - mot bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	122
Tabell 6.7 - Andel som har drukket kaffe, øl og vin/sprit til middag siste hverdag (N=2332) og helgedag (N=2225) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	124
Tabell 6.8 - Andel som har drukket melk (totalt), vann og leskedrikker til kvelds siste hverdag (N=1504) og helgedag (N=1307) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	126
Tabell 6.9 - Andel som har drukket kaffe og te til kvelds siste hverdag (N=1504) og helgedag (N=1307) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	127
Tabell 6.10 - Andel som har drukket øl og vin/brennevin til kvelds siste hverdag (N=1504) og siste helgedag (N=1307)- mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.	128

Tabell 6.11 - Effekt av kjønn på drikkevarer til hovedmåltidene.

Oppsummering av resultater fra logistisk regresjon. Sammenligning med **menn.** _____ 129

Tabell 6.12- Effekt av alder på drikkevarer til hovedmåltidene.

Oppsummering av resultater fra logistisk regresjon. Sammenligning med aldersgruppen **15-24 år.** _____ 130

Tabell 6.13 - Effekt av utdanning på drikkevarer til hovedmåltidene.

Oppsummering av resultater fra regresjonsanalyser. Sammenligning med gruppa **grunnskole.** _____ 131

Tabell 6.14 - Effekt av inntekt på drikkevarer til hovedmåltidene.

Oppsummering av resultater fra regresjonsanalyser. Sammenligning med gruppa **inntil 200'.** _____ 132

Tabell 6.15 - Effekt av hushold på drikkevarer til hovedmåltidene.

Oppsummering av resultater fra logistisk regresjon. Sammenligning med **par uten barn** (“uklassifiserbare” ikke tatt med i tabell). _____ 132

Tabell 6.16 - Effekt av sted på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra regresjonsanalyser. Sammenligning med **Oslo.** _____ 133

Sammendrag

Hensikten med prosjektet er å bidra til økt kunnskap om forbruket av ulike drikkevarer. Bakgrunnen for dette er de til dels store endringer som har funnet sted i konsumet av de ulike drikkevarene i løpet av de senere år. De mest markante endringene som har funnet sted, er et økt forbruk av leskedrikker (brus, mineralvann og kildevann), samt juice og saft, og et stadig synkende forbruk av melk. Vi ville undersøke konsum av drikke i forhold til hverdagsliv, normer og konvensjoner, først og fremst som en del av måltider og mellommåltider. De norske spisevanene, og endringen i disse, har i løpet av de siste årene vært gjenstand for omfattende debatt og forskning. Det er betydelig uenighet om graden av hhv struktur og “oppløsningstendenser”. Ved vår tilnærming ville vi undersøke hvorvidt det finnes tydelige strukturer og skillelinjer når det gjelder bruk av drikkevarer i ulike sammenhenger. En kan anta at individuell variasjon og individuelle preferanser har noe større gjennomslag for drikkevaner enn for matvaner, blant annet fordi drikke kan brukes direkte ut fra behov som tørstedrikk. Tidligere studier har også funnet at i tillegg til at drikke er en del av større og mindre måltider, er det noen anledninger som er strukturert rundt drikken, som for eksempel ettermiddagskaffen.

Datainnsamlingen har skjedd i samarbeid med TINE Norske meierier (1998). Dataene er samlet inn av Markeds og Mediainstituttet (MMI) ved hjelp av en landsomfattende postal survey – med oppfølging på telefon midtveis. Datamaterialet tar for seg 2531 respondenters spise- og drikkevaner (av 3536 tilfeldig utvalgte personer i alderen 15 år eller eldre, returnerte 2531 spørreskjemaet, slik at undersøkelsen har en svarprosent på 72%).

Ved å se drikkevaner i tilknytning til sosial sammenheng, ville vi beskrive forbruksmønstre og variasjon i forskjellige forbrukergrupper. Vår tilnærming har vært å studere relasjonen mellom den enkelte handlingen (drikke) og sosial kontekst helt konkret i form av respondentenes beskrivelse av mat- og drikkekonsum i løpet av siste hverdag, samt siste helgedag. Måltider (frokost, lunsj, middag og kvelds) er benyttet som strukturerende elementer for analysen av ulike bruksmønstre, og vi har i tillegg sett noe på hvor man befinner seg i de ulike situasjonene og sammen med hvem. **Prosjektets overordnede problemstilling var å undersøke variasjonen i bruk av drikkevarer for ulike forbruksgrupper, sett i lys av folks spisemønstre på hverdager og helgedager.** Rapporten har et eksplorerende og deskriptivt design, og utgangspunktet var å si noe om dagens situasjon.

Fra ulike hold er det hevdet at det er skjedd – eller er i ferd med å skje – en endring i matvanene i form av en oppløsning av de tradisjonelle spise- og måltidsmønstre til fordel for mer uregelmessige og ”usunne” måltider, og at måltidene i større grad spises alene. En av forklaringene på dette antar man ligger i en økende individualisering, identitetssøkning og helsebevissthet. I vår undersøkelse hadde nesten alle spist og drukket noe til de tre første hovedmåltidene, altså frokost, formiddagsmat/lunsj og middag – og dette gjaldt både siste hverdag og helgedag. Selv om våre resultater ikke er direkte sammenlignbare med tidligere undersøkelser, indikerer våre resultater at det i løpet av perioden 1985-1998 ikke har skjedd dramatiske endringer. I vår undersøkelse var det særlig andelen som hadde spist kveldsmat som var redusert sammenlignet med undersøkelser fra 1985, og dette kan muligens være et resultat av at man i dag inntar middagen på et noe senere tidspunkt enn hva man gjorde før, og at dette har gjort kveldsmåltidet “overflødig”.

Dette måltidsmønsteret strukturerte også i høy grad drikke. For over halvparten skjedde alt registrert inntak av drikke først og fremst i forbindelse med disse regulerte måltidene, men mange hadde også spist/ drukket noe i periodene mellom hovedmåltidene. Høyeste andel som hadde spist et mellommåltid fant vi mellom middag og kvelds – begge dager. Når vi så på hva man spiste og drakk i denne perioden, så var dette i hovedsak kaffe – evt. med kake. Dette indikerer at det her er snakk om den tradisjonelle “ettermiddagskaffen”.

Gjennomsnittlig hadde man spist 3,4 hovedmåltider siste hverdag, noe under hva man har funnet i andre undersøkelser. Det var tydelige forskjeller mellom ulike grupper. Kvinner hadde et høyere gjennomsnitt enn menn både på hverdager og i helgen. Dette er i tråd med tidligere undersøkelser. Kvinner hadde en større sannsynlighet for å ha spist frokost. Alder og livsfase hadde også

betydning. Mens flere som hadde familie med barn hadde spist kveldsmat både hverdag og helg, hadde eldre aldersgrupper en større sannsynlighet for å ha spist frokost, lunsj og kvelds i helgen. Spesielt var det at kveldsmat ikke ser ut til å bli spist i Oslo. I vår undersøkelse fant vi i tillegg at gjennomsnittlig antall mellommåltider for siste hverdag var 1,72, og for mellommåltidene var det særlig kjønn og alder som hadde betydning. Flere kvinner enn menn hadde spist/drukket mellom de tre første måltidene. I tillegg viste det seg at det var de eldre aldersgruppene som har spist mellom måltidene (med unntak av mellom lunsj og middag) – sammenlignet, med aldersgruppen 15-24 år. Når de yngre ikke spiser hovedmåltider sjeldnere, tyder det på at yngre aldersgrupper faktisk i større grad holder seg til bare hovedmåltidene.

Brødmåltider dominerer til frokost, lunsj og kvelds. Varm mat er fremdeles noe som først og fremst spises til middag, og middag spises oftest om ettermiddagen – ikke midt på dagen (tradisjonelt) eller om kvelden (mer kontinentalt). Mellommåltidene besto gjennomgående av brød, frukt/ grønnsaker eller snacks. Vi fant et stort innslag av kaker og kaffe mellom middag og kvelds, altså den tradisjonelle ettermiddagskaffen. Andelen som spiste snacks var samlet sett ikke så stor, og oftest forekom slik spising om kvelden og i helgene.

Dataene våre gir således ikke støtte til antagelsen om at måltidsmønsteret er i sterk endring ved at man blant annet ikke lenger spiser måltider til faste tider. Med unntak av lunsj som på hverdager spises på jobb eller skole, er måltidene i all hovedsak spist hjemme og sammen med familien – for de som ikke bor alene. Mellommåltider forekommer, men i langt mindre grad.

Det neste vi så på var *hvilke drikkevarer som dominerte i løpet av dagen*. Når vi så dagen under ett var, ikke uventet, kaffe den drikk som ble drukkit oftest. Ved siden av kaffe er melk den drikk som blir drukkit oftest pr. dag. Drikk som juice og leskedrikker har langt igjen før de er i nærheten av frekvensen for melkeforbruk. Fremdeles er det slik at leskedrikker, sammen med alkohol, konsumeres oftere i helgen enn på hverdager. Tesen om at det reduserte melkeforbruket skyldes at man hopper over frokosten stemmer dårlig med hva vi har funnet i vår undersøkelse. De fleste spiser frokost – og melken har en dominerende plass. Men det er en del som drikker juice til frokost. Hvorvidt juice i disse tilfellene har “overtatt” for melken, kan vi ikke slutte noe om på bakgrunn av våre resultater.

Vi fant relativt klare *kjønnsforskjeller* når det gjelder valg av type drikk – både gjennom hele dagen og til de enkelte måltidene. Kaffe og melk er typiske drikker for menn. Kvinner foretrekker på den annen side oftere juice, te

og vann. I den grad kvinner drikker melk, foretrekker flere skummet melk – mens flere menn foretrekker lett- og h-melk. Det ser ut til å være relativt konsistente valg mellom ulike varianter. Dersom en velger lettmelk til frokost, er det dette som foretrekkes også i andre situasjoner. Variasjonen her går altså på hva ulike mennesker foretrekker, og i mindre grad på kjennetegn ved den sosiale situasjonen. Kvinner drikker vann, og de foretrekker leskedrikker uten sukker. Dette kan kanskje forklares med at kvinner er mer opptatt av helse når det gjelder mat og drikke, og da særlig kalori-inntaket. Øl er en typisk drikk for menn, mens det ikke var noen forskjeller når det gjaldt vin/sprit.

Alder, utdanning og sted hadde betydning for hvor mange ganger man konsumerte de ulike drikkene i løpet av dagen. Frekvensen av melk, juice og leskedrikker var større i yngre aldersgrupper. De eldre aldersgruppene hadde på den annen side et høyere gjennomsnittlig dagsforbruk av kaffe, te og alkohol. I tråd med andre undersøkelser viste det seg at personer med lav utdanning hadde et høyere forbruk (i frekvens) av melk og kaffe. Flere blant de med høy utdanning foretrakk heller te. De hadde også et lavere forbruk av leskedrikker og øl, men et høyere forbruk av vin/sprit, sammenlignet med gruppen bestående av grunnskoleutdannede. Osloboere skilte seg fra personer andre steder i landet ved at de sjeldnere drakk melk, leskedrikker og kaffe, men oftere alkohol.

Videre så vi på *hvilke drikkevarer som dominerte innenfor de ulike måltidene*. De typiske frokostdrikkene var melk, kaffe, juice, vann og te. Til lunsj var det noen som drakk leskedrikker, men færre juice. Middagsdrikkene var i hovedsak vann, leskedrikker, saft og kaffe, mens man til kvelds igjen drakk melk, kaffe, te, vann og leskedrikker. Det viste seg å være små variasjoner mellom hverdag og helg – med unntak av at det til middag og kvelds i helgen var mer innslag av alkohol. Til mellommåltidene dominerte kaffe (i overkant av 50 % oppga å ha drukket dette mellom måltidene), med unntak av etter kvelds. Ellers var det vann og leskedrikker som ble drukket, og det var små variasjoner i hva som ble drukket mellom de ulike mellommåltidene, og heller ikke her særlige forskjeller mellom hverdag og helg.

Når vi så på *forskjeller i de ulike forbruksgruppene* ved valg av drikke til hovedmåltidene, var det igjen kjønn, alder, utdanning og bosted som hadde betydning. Det var ikke særlig forskjeller mellom ulike inntekts- og husholdstyper. For kvinner var det typiske juice til frokost, og vann og te til de andre måltidene, mens menn i større grad foretrakk melk til frokost for så å drikke kaffe til de andre måltidene og øl til middag og kvelds. Disse kjønnsforskjellene varierte ikke merkbart mellom hverdag og helgedag. Videre foretrakk de eldre vann, kaffe og te til de fleste måltidene, og også alkohol til middag og

kvelds. Melk, saft og leskedrikker var mer “ungdommelige” drikker til lunsj og middag. Høyt utdannede synes å foretrekke juice og te til frokost, og de drakk i større grad alkohol til middag og kvelds. Personer med lavere utdanning ser ut til å ha et større innslag av vann, samt at de i større grad foretrekker kaffe gjennom hele dagen. Når det gjaldt bosted, var tendensen at melk, vann og kaffe i større grad blir drukket til de ulike måltidene i rurale strøk, mens Olsoboere tenderer til å drikke leskedrikker og alkohol.

Våre resultater synes å være i tråd med tidligere undersøkelser om norske forhold. Nordmenn har i hovedsak bevart det tradisjonelle mønsteret med frokost, lunsj, middag og kvelds, og måltidene inntas i fellesskap med andre. Inntrykket av struktur i konsumet av mat og drikke understrekes altså ved å se på den sosiale sammenhengen. Resultatene viser fire ulike bruksmønstre av drikke; ett for brødmåltider (med frokost som det mest tydelige), ett for middag, ett for mellommåltider og et for helg/fest. Melk og juice er typiske måltidsdrikker, og da særlig til brødmåltider. Kaffe og te har nokså likt bruksmønster, og de dominerer både til brødmåltider og mellom måltidene. Tilsvarende synes springvann, leskedrikker og saft å ha et likt bruksmønster. De dominerer til middag og mellom måltidene (etter kaffe), men leskedrikker spiller større rolle sent på dagen og kombineres oftere med snacks/fastfood. Leskedrikker og alkohol benyttes fremdeles oftere til måltider i helgen enn på hverdagene.

Drikkevanene ser på denne måten ut til å være knyttet til normer og struktur, og at de varierer mer innenfor dette enn å være individuelle valg løst fra disse konvensjonene. Vi ser ganske konsistente bruksmønstre knyttet til forhold som kjønn, alder/generasjon, bosted og sosial status. Disse mønstrene eller klassifikasjonene gjenfinnes i selve måltidsmønstrene, og i den mat og drikke som velges til de ulike måltidene og mellommåltidene. De individuelle preferansene kommer først og fremst til uttrykk i valget mellom ulike varianter av melk, leskedrikker osv. I noen grad gjelder det også drikker som fremstår som alternativer innenfor en bestemt kontekst, som melk vs. juice, og kaffe vs. te.

I den grad man kan snakke om moderniseringstendenser, er dette i form av at juice ser ut til å få en fremtredende plass til frokost, samt at leskedrikker i større grad også benyttes til måltider – og da særlig middag – på hverdager. Imidlertid må en slik antagelse gjøres med varsomhet, da vi ikke har data til sammenligning over tid. Modernisering har ikke bare å gjøre med individualisering og kulturell endring. Endring i sosial struktur og organisering av hverdagsliv er minst like viktig. Et viktig trekk her er at større deler av befolkningen tilbringer dagen borte fra hjemmet, på arbeid /skole (og barnehage). Et annet trekk er at flere personer bor alene. Vår undersøkelse tyder på at selv om dette påvirker måltidene og drikkingens sosiale kontekst, så innebæ-

rer det ikke noen omfattende individualisering av konsumet i form av “opp-løsning” av sosialt befestede mønstre. Drikke foregår også innimellom, for å stille tørsten eller lignende, noe som åpner for mindre bastante normer for når og hvor konsumet skal skje. Likevel er det ikke så stor del av drikkingen som synes å foregå på denne måten.

Summary

The aim of this project is to learn more about the consumption of various beverages. The project was prompted by the relatively great changes that have taken place in Norwegian consumption patterns for various beverages in recent years. The most pronounced changes include increased consumption of soft drinks (soda pop, mineral water and bottled water), as well as fruit juice and squash (fruit syrup and water), and a steadily diminishing consumption of milk. The goal was to study the consumption of beverages in relation to everyday routines, norms and conventions, primarily as an adjunct to meals and between-meal snacks. Changes in Norwegian eating habits have been the subject of considerable debate and research over the past few years. There is considerable disagreement about the existence of uniform patterns vs. "disintegration tendencies". The approach taken in the present study is to investigate whether clear patterns and distinctions exist when it comes to the consumption of beverages in various social contexts. One might assume that individual variations and preferences would have a stronger impact on drinking habits than eating habits, among other things because beverages may be consumed more often merely to satisfy one's thirst. Previous studies have found that in addition to beverages being consumed with heavy and light meals alike, some occasions are set around a beverage, for instance, coffee in the afternoon.

The study has been funded by the Norwegian Research Council. Data collection took place in co-operation with TINE Norwegian Dairies (1998). The data were collected by the MMI polling company using a nation-wide postal survey, accompanied by a midway telephone follow-up. The data cover the eating and drinking habits of 2531 respondents (Of a total of 3536 randomly selected people aged 15 or more, meaning the survey had a response rate of 72 per cent.).

The objective of the study was to describe consumption patterns and variations in various groups of consumers. The approach taken was to study the relationship between individual actions (drinking) and very specific social contexts (different meals, snacks) by having respondents describe their food and beverage consumption during the preceding weekday, and the most recent weekend day. Meals (breakfast, lunch, dinner and evening meal) were employed as structuring elements on the analyses. The social context was also described in terms of where and with whom the drinking was taking place. **The project's paramount objective was to examine beverage consumption variations among different consumer groups, viewed in the light of people's eating patterns on weekdays and weekends.** Explorative and descriptive in design, the report was intended to provide information about the current situation.

Many have maintained that a change has taken or is taking place in people's eating habits. It has been contended that the traditional eating and meal patterns are disintegrating and being superseded by more irregular, "unhealthy" meals, and that it has become more common for people to eat alone. One of the explanations for this is assumed to be a growing individualisation, including a search for identity and a growing awareness of health issues. In the present study, nearly everyone had had something to eat and drink for the first three main meals, that is, breakfast, lunch and dinner, on the preceding weekdays and weekends alike. Although these results are not directly comparable with previous surveys, they indicate that no dramatic changes have taken place between 1985 and 1998. The present study only showed a significant reduction from 1985 to 1998 in the percentage of people who eat an evening meal. The reason may be because people now eat their dinner somewhat later than they did before, eliminating the need for an evening meal.

The study shows a rather clear and homogeneous meal pattern, reflecting relatively traditional conventions. This pattern includes (early) breakfast and lunch, both with open sandwiches, dinner in the afternoon (4-5 p.m.), and, in many cases, even a meal with sandwiches in the evening.

This meal pattern also applied to beverages to a great extent. In fact, more than half of all recorded beverage consumption primarily took place in connection with these regular meals. However, quite a few of the respondents had also eaten/drank between their main meals. The highest proportion who had eaten between meals ate between dinner and their evening meal - both days. The afternoon snack consisted mainly of coffee, possibly accompanied by cake. In other words, it was traditional "after-dinner coffee".

The respondents had eaten an average of 3.4 main meals during the preceding weekday, a somewhat lower figure than in other studies. There were clear distinctions between different groups. Women had a higher average than men on weekdays as well as weekends. This accords with earlier investigations. Women were more likely to have eaten breakfast. Age and stage of life were also significant. More people with families that included children had eaten an evening meal on weekdays and weekends, while the older age groups were more likely to have eaten breakfast, lunch and dinner on weekends. One finding was that Oslo inhabitants are less likely than others to eat an evening meal.

In addition, the study found that the average number of between-meal snacks on the preceding weekday was 1.72. Gender and age had a significant impact on between-meal snacking. More women than men had eaten/drunk in between the first three meals. It also turned out that the older age groups had eaten more often between meals than the 15-24 age group. Since the younger people do not eat main meals any less often, this indicates that younger age groups actually stick more to eating main meals only, compared to their elder counterparts.

Cold sandwiches are predominant for breakfast, lunch and the evening meal. Hot food continues to be largely served at dinner, and dinner is usually eaten in the late afternoon rather than at midday (traditional) or in the evening (similar to the rest of Europe). Between-meal snacks largely consisted of bread, fruit/ vegetables or crisps, in addition to the after-dinner coffee. The overall percentage of snackers was not great, and snacking was most common in the evening and on weekends.

Accordingly, the data do not support the assumption that meal patterns are changing dramatically and that people no longer eat regular meals. With the exception of lunch, which is eaten at work or at school on weekdays, meals are generally eaten at home and with other family members except in the case of those who live alone. Between-meal snacking does take place, but to a far lesser degree.

The next item on the agenda was to determine *which beverages were predominant during the day*. Looking at the day as a whole, not unexpectedly, coffee was the most common beverage. After coffee, milk is the beverage most frequently imbibed during the day. Beverages such as tap water, juice and soft drinks lag far behind the frequency of milk consumption. Soft drinks, like soda pop and alcohol, are consumed more often on weekends than on weekdays. The theory that milk consumption has subsided because people skip breakfast

does not correlate with our findings. Most people eat breakfast, and milk occupies a dominant position. However, some people drink juice at breakfast. The question of whether or not juice has superseded milk in these cases is outside the scope of the present investigation.

The study revealed relatively clear *gender differences* as regards the types of beverages used, both throughout the day and at the individual meals. Coffee and milk are typical beverages for men. Women, on the other hand, more often prefer juice, tea and tap water. Insofar as women drink milk, more prefer skimmed milk, while more men prefer low-fat or whole milk. It appears that people make relatively consistent choices among the different kinds of milk. If a person chooses low-fat milk at breakfast, low-fat milk is probably preferred in other situations as well. In other words, variation is based on individual preferences, rather than on characteristics related to the social situation. In a similar way women drink tap water, and they prefer unsweetened soft drinks. This may be because women are more concerned about health in relation to food and beverages, especially calorie intake. Beer is typically a men's drink, but there are no gender-related differences in terms of wine/spirits.

Age, education and place of residence had an impact on the number of times a day a person consumed the various beverages. Younger age groups drink milk, juice and soft drinks more frequently. In contrast, the older age groups had a higher average daily consumption of coffee, tea and alcohol. As in other investigations, it turned out that people with a low level of education had a higher consumption (in terms of frequency) of milk and coffee. Among the well educated, there were more who preferred tea. They also had a lower consumption of soft drinks and beer, but a higher consumption of wine/spirits, than the group with no more than the compulsory nine-year education. Inhabitants of Oslo differed from people in other places in that they more rarely drank milk, soft drinks and coffee, but drank alcohol more frequently.

Further, the study examined the question of *which beverages dominate in the various meals*. The most typical breakfast beverages were milk, coffee, juice, tap water and tea. At lunch a similar pattern is revealed, but somewhat more people drank soft drinks, fewer drank juice. Dinner beverages mainly included of tap water, soft drinks, squash and coffee, while people reverted to milk, coffee, tea, tap water and soft drinks in the evening. There was little variation between weekdays and weekends, with the exception of the fact that more alcohol was ingested at dinner and evening meals during the weekends. Coffee dominated between-meal snacks (more than 50 per cent mentioned having had coffee between meals), except for the period after the evening meal. Otherwise, people drank tap water and soft drinks. There was little variation in

what they drank between the various between-meal snacks, nor were there any particular differences between weekdays and weekends.

When we looked at the *differences in the various consumer groups* in terms of the beverages they chose to drink with their main meals, it was once again gender, age, education and place of residence which were significant. There were no pronounced differences between different income groups or different types of households. Women typically had juice with their breakfast, and tap water and tea with their other meals, while men were more likely to have milk with their breakfast and to drink coffee with the other meals and beer with dinner and the evening meal. These gender differences did not differ appreciably between weekdays and weekends. Further, older people preferred tap water, coffee and tea with most meals, and also alcohol with dinner and their evening meal. Milk, squash and soft drinks were more “youthful” drinks with lunch and dinner. Well-educated people appear to prefer juice and tea with breakfast, and they are more likely to drink alcohol with dinner and the evening meal. Less educated people have a greater propensity to drink tap water, and they appear more likely to prefer coffee throughout the day. Insofar as place of residence was concerned, the tendency was for milk, tap water and coffee to be drunk more frequently with the various meals in rural areas, while the inhabitants of Oslo had a greater tendency towards soft drinks and alcohol.

The results of the present study seem to be commensurate with those of previous studies of Norwegian conditions. Norwegians have basically preserved the traditional pattern of breakfast, lunch, dinner and an evening meal, and the meals are generally eaten together with others. This impression of the structure of food and beverage consumption was further substantiated by examinations of social context. The results show four different beverage consumption patterns: one for cold (sandwiches) meals (with breakfast being the most pronounced), one for dinner, one for between-meal snacks and one for weekends/parties. Milk and juice are typical drinks to accompany meals, especially cold meals. Coffee and tea have fairly similar consumption patterns, and they dominate cold meals as well as between-meal snacks. By the same token, tap water, soft drinks and squash seem to have similar consumption patterns. They are most prevalent with dinner and between meals (following coffee), while soft drinks are more common late in the day and are more often combined with snacks/fast food. Soft drinks and alcohol are still consumed more often with meals on weekends than on weekdays.

Thus drinking habits seem to reflect common solid norms and everyday structures. Variation is linked more to these parameters than to individual preferences of such frames. The present study noted highly consistent consumption

patterns in relation to factors such as gender, age/generation, place of residence and social status. These patterns or classifications are reflected in the meal patterns *per se*, as well as in the foods and beverages selected for the various meals and between-meal snacks. Individual preferences are expressed to a greater extent in choices of milk, soft drinks, etc. To some extent, the same applies to beverages presented as alternatives within a given context, e.g. milk vs. juice, and coffee vs. tea.

Insofar as one can talk about modernisation tendencies, juice appears to be gaining a more prominent position at the breakfast table, and soft drinks are being consumed somewhat more frequently with regular meals, especially dinner, on weekdays. However, caution must be exercised in making this assumption since the present study lacks the data needed to make comparisons over time. Modernisation is not merely a question of individualisation and cultural change. Changes in social structure and the organisation of everyday routines are of at least equal importance. One essential characteristic here is that a larger proportion of the population now spends the day away from home, e.g. at work/school. Another characteristic is that more people live alone. The present investigation indicates that even though this influences the social context of meals and beverage consumption, it does not entail any extensive individualisation of consumption in the form of “disintegrating” socially established patterns. Beverage consumption occasionally also takes place to quench thirst or the like, mitigating the stringency of the norms which apply to when and where consumption takes place. Notwithstanding, this type of beverage consumption does not appear to account for much of the overall beverage consumption.

1 Innledning

Hensikten med prosjektet er å bidra til økt kunnskap om variasjon i forbruket av ulike drikkevarer. Prosjektet tar sikte på å konsentrere seg om forbrukersiden for å få en bedre forståelse av hva som ligger til grunn for ulikheter (og om mulig endringer) i drikkevaner. Målsetningen er å beskrive – samt å få en forståelse for den enkeltes forbruksmønster ved hjelp av et sosiokulturelt perspektiv. Med forbruksmønster mener vi her den enkeltes drikkevaner i form av *hva* man drikker *når* og *hvor*.

1.1 Bakgrunn

Bakgrunnen for prosjektet er de til dels store endringer i konsumet av ulike drikkevarer i løpet av de senere år. De mest markante endringene som har funnet sted, er et økt forbruk av leskedrikker (brus, mineralvann og kildevann), samt juice og saft, og et stadig synkende forbruk av melk (NBMF 1998, Statens ernæringsråd 1998). Sammenlignet med andre europeiske land er det norske markedet for drikkevarer spesielt, og Norge innehar en klart ledende posisjon når det gjelder forbruk av søte leskedrikker og saft. Forbruket av alkohol ligger lavt i europeisk sammenheng, selv om alkoholkonsumet har økt i løpet av den siste femårsperioden (Rusmiddeldirektoratet/SIFA 1997). På bakgrunn av de endringer som har funnet sted, og med utgangspunkt i forventede endringer også i fremtiden, er det grunn til å tro at dette vil kunne ha konsekvenser både for ernæringspolitiske-, alkoholpolitiske- og konkurransepolitiske målsetninger.

Forbruks- eller ernæringsforskningen har etter hvert generert mye kunnskap om forbruk (og bruk) av mat. Den har imidlertid ikke beskjeftiget seg nevneverdig med forbruket av drikkevarer ut over det samlede konsum av de ulike drikketyperne. Man vet lite eller ingenting om hvordan forbruket arter seg, eller har endret seg, i forskjellige forbruksgrupper. Med unntak av alkohol, og i noen grad melk, finnes det få empiriske studier som har studert forbruket av

drikkevarer ut fra et forbrukersosiologisk perspektiv. Det finnes få empiriske studier som har tatt for seg den sosiale konteksten der ulike drikkevarer inngår eller som har benyttet seg av et samfunnsvitenskapelig perspektiv ved tolkning av de endringer som har funnet sted. Man vet derfor lite eller ingenting om hvordan drikkemønsteret i forskjellige forbruksgrupper har forandret seg over tid. Mye forskning om endringer i forbruk har fokusert på forklaringer knyttet til holdninger og preferanser. Det er imidlertid lite eller ikke noe om, er hvordan konsumet av drikkevarer inngår i en konkret sosial og kulturell kontekst, og hvordan forskjellige endringer i slike kontekster dermed kan påvirke variasjon i drikkemønstre. Hva er redusert bruk av melk og økt bruk av leskedrikker/brus et uttrykk for? Betyr det at man nå har erstattet melk med leskedrikker/brus til frokost, eller er bruk av melk og av leskedrikker to helt uavhengige fenomener?

De norske spisevanene, og endringen i disse, har i løpet av de siste årene vært gjenstand for omfattende debatt og forskning. Det hevdes fra ulike hold at både måltidsmønster, sammensetningen av måltidet, og selve måltidsbegrepet er i endring, og at de moderne spisevanene nå ser ut til å bryte med de gamle og tradisjonelle måltidsmønstre (Kjærnes et al. 1997, Mäkelä et al. 1999, Fagerli 1999). Hva slags konsekvenser endringer i matvarekonsum, måltider og retter, og endringer i den kulturelle konteksten rundt måltidet vil kunne ha for forbruket av ulike drikkevarer er imidlertid ikke belyst i denne sammenheng.

Undersøkelser som tar for seg endringer i matvanene ser dette i sammenheng med de endringer som har funnet sted i ulike forbrukernes livssituasjon. Dette er endringer i form av en nedgang i husholdenes størrelse, økt utdanningsnivå, flere yrkesaktive kvinner og en generell forbedring i den enkeltes økonomi. De forannevnte faktorene vil være bestemmende for hvordan den enkelte strukturerer sin hverdag, noe som igjen vil ha både en direkte og indirekte innvirkning på de ulike forbruksmønstre av matvarer. Det er grunn til å anta at dette også har hatt, og vil ha, betydning for den enkeltes vurderinger og valg på drikkevareområdet. Vi er her først og fremst interessert i å studere drikkemønstre som sosiale og kulturelle fenomener. Men det er også påpekt at endringene har problematiske sider.

Når det gjelder det reduserte melkeforbruket, opplyses det fra Statens ernæringsråd at man ikke er bekymret over dette, da vi fortsatt drikker mye melk, samtidig som vi spiser mye av andre meieriprodukter (Statens ernæringsråd 1997). At helmelken er på retur, er i tråd med deres anbefalinger, og de ser helst at enda flere går over til å drikke lett- eller skummet melk. Ernæringsmessig er man imidlertid ikke glad for den formidable økningen i forbruket av brus og mineralvann, da brus som kjent ikke inneholder noen næringsstoffer,

men bare sukker. Hvis man er en stor brusdriker kan brusen lett ta plassen fra annen mat – og man får et næringsfattig kosthold. Undersøkelser av ungdoms kosthold, som viser at ungdom i større grad enn andre hopper over frokost og lunsj, samtidig som de er storforbrukere av brus og mineralvann, er en utvikling som de ser på med uro (Frost- Andersen et al. 1995). Fra et alkoholpolitisk ståsted er man også bekymret over at alkoholforbruket nå ser ut til å være inne i en vekstperiode, og da særlig med tanke på den målsetning man har satt seg om en reduksjon av alkoholforbruket med 25% innen år 2000.

En studie av det norske forbruket av drikkevarer vil således være av interesse ut fra flere forhold. Først og fremst vil det gi kunnskap om dagens situasjon for de ulike drikkevarerne når det gjelder ulike forbruksmønstre. I tillegg vil man ved å benytte sosiokulturelt perspektiv kunne gi en bredere samfunnsvitenskapelig tolkning av nordmenns forbruksmønster, og kunne sette den kulturelle konteksten rundt drikkesituasjonen i sammenheng med det faktiske forbruket.

1.2 Hensikt og problemstillinger

Prosjektets overordnede problemstilling er å *beskrive variasjonen i bruk drikkevarer for ulike forbruksgrupper, sett i lys av folks spisevaner på hverdager og helgedager.*

Bakgrunnen for en slik tilnærming er flersidig. Som nevnt vil det være ulike trekk ved den enkeltes livssituasjon som vil kunne ha innvirkning på drikkevaner og endringer i disse. Når det står “som en del av folks spisevaner” betyr ikke dette at det utelukkende skal konsentreres om drikkevaner i tilknytning til måltidene. Viktige skillelinjer vil gå mellom hva som drikkes til og utenom måltid.

Hovedinnfallsvinkel i denne rapporten vil dreie seg om sosial kontekst (i form av måltider/mellommåltider), og den metodiske tilnærmingen bygger i stor grad på det komparative prosjektet “En matdag i Norden” (Mäkelä et al. 1999, Kjærnes et al. 1997). Frekvensspørsmål for drikkevarer gjør det vanskelig å knytte drikkevanene opp mot kontekst, og vi har derfor tatt for oss siste hverdag og siste helgedag. Vår tilnærming er å studere relasjon til kontekst helt konkret i form av en beskrivelse av siste hverdag, samt siste helgedag. På denne måten vil vi analysere styrken på sammenhengen mellom hva man spiser/driker og kontekstuelle variable som når, hvor, med hvem osv. Med den variasjon som er i bruk av mat og drikke får vi dermed ikke frem noe typisk

bilde for den enkelte, snarere mønstre i befolkningen og i grupper av befolkningen.

Vi har valgt å skille mellom to drikkesituasjoner:

- 1) Drikke til måltid, hvor drikket vil være et sekundært element som er knyttet til hvilket måltid og type mat det er snakk om (med måltid menes da de tradisjonelle hovedmåltidene som frokost, lunsj, middag og kvelds).
- 2) Drikke utenom etablerte spise måltid, der drikkingen har en etablert struktur (som kaffemåltid), inngår i en løsere sosial sammenheng (Cola i gjengen) eller bare skal stille tørsten.

Rapporten har et eksplorerende og deskriptivt design, og utgangspunktet blir derfor å si noe om dagens situasjon, men allikevel der det er mulig ved hjelp av ulike statistikker å si noe om eventuelle endringer som har funnet sted.

De ulike delproblemstillinger som vil bli belyst i rapporten er følgende:

a) Eksisterer det et strukturert måltidsmønster?

- Hvor mange hadde spist/drukket til – og mellom de ulike måltidene? Er det forskjeller mellom ulike forbruksgrupper, og forskjeller mellom hverdag og helg? Hvilket tidspunkt ble det spist/drukket på og hvor var man?

b) Hvilke drikkevarer dominerer i løpet av en dag?

- Hvor ofte ble de ulike drikkevarerne drukket i løpet av dagen, var det forskjeller mellom ulike forbruksgrupper og forskjeller mellom hverdag og helg?

c) Hvilke drikkevarer ble drukket i de ulike kontekstene?

- Hvilke drikkevarer ble drukket *til* og *mellom* måltid, og var det forskjeller mellom ulike forbruksgrupper? Var det forskjeller mellom hverdag og helg?

d) Hvilke kombinasjoner av mat og drikkevarer ble oftest benyttet i de ulike kontekstene?

- Hvilke matvarer kombineres med ulike drikkevarerne i de ulike kontekstene? Er det mulig å identifisere grupper av drikkevarer som henger sammen i løpet av dagen?

1.3 Rapportens oppbygning

I denne rapporten presenteres et empirisk materiale om drikkevaner basert på en survey av det norske folks mat- og drikkevaner. I **Kapittel 2** gir vi en oversikt over den utvikling som har funnet sted på drikkevareområdet, basert på blant annet engrosstatistikk og Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser. **Kapittel 3** gjør rede for ulike perspektiver på mat- og drikkevaner. I dette kapitlet redegjør vi også for undersøkelsens design, vår analysemodell, og den metodiske fremgangsmåte mht operasjonalisering og hvilke forklaringsvariabler og analyseteknikker som er brukt.

Det empiriske materialet presenteres i kapittel 4-6. **Kapittel 4** gir resultater over måltidsmønsteret i ulike forbruksgrupper, når og hvor man spiser, samt hvem man er sammen med i de aktuelle situasjonene. I **Kapittel 5** ser vi på hvilke drikkevarer som blir drukket i løpet av en dag, og hvordan dette varierer i ulike forbruksgrupper. Vi ser også på hva som drikkes til de ulike måltidstypene, samt på hvordan ulike drikkevarer kombineres med ulike matvarer. **Kapittel 6** ser på hvordan ulike drikkevarer varierer i ulike forbruksgrupper til hvert av de fire hovedmåltidene. I **Kapittel 7** oppsummerer vi resultatene og diskuterer disse i forhold til problemstillingene, samt i et noe mer overordnet perspektiv.

2 Hva vet vi om forbruk av drikkevarer?

Vi har tre hovedkilder for opplysninger om endring i drikkevarekonsum. Dette er engrosstatistikk, forbruksundersøkelsene og ulike kostholds- og drikkevaneundersøkelser. I tillegg foretar aktørene på drikkevaremarkedet egne markedsundersøkelser, men resultatene fra disse blir sjelden eller aldri offentliggjort. Dataene på engrosnivået når det gjelder forbruk av mat-, og drikkevarer er basert på statistikk over produksjon, import, eksport og omsetning på engrostrinnet. Statistisk sentralbyrås forbruksundersøkelser registrerer årlig hvor mye mat-, og drikkevarer som blir anskaffet i et representativt utvalg av norske husholdninger (utvalget er på ca 2000-2500). Imidlertid beskriver hverken tall på engrosnivå eller forbruksundersøkelsene det som virkelig blir spist eller drukket av den enkelte, slik at tallene på engrosnivå eksempelvis alltid vil være høyere enn tilsvarende tall i forbruksundersøkelsene, blant annet på grunn av svinn i matvarekjeden. Når det gjelder kostholds- og drikkevaneundersøkelser (som m.h.t drikke i hovedsak er undersøkelser om alkohol), er dette undersøkelser som tar for seg forbruket av drikkevarer på individnivå og således danner grunnlag for å kunne si noe om individuelle forskjeller og endringer i den enkeltes forbruk.

Vi vil i det følgende ta for oss noen av de tilgjengelige dataene på de respektive nivåene for å se på utviklingen for de ulike drikkevarene. Vi vil først på bakgrunn av engrosstatistikk¹ gi en oversikt over forbruket av drikkevarer i Norge sammenlignet med andre europeiske land (det vil bli sammenlignet spesielt med de andre nordiske landene), før vi ser nærmere på utviklingen i Norge for ulike typer av drikke. Deretter vil vi se på utviklingen i forbruket av drikkevarer slik den kommer til uttrykk i forbruksundersøkelsene. Til slutt vil vi gi en kort fremstilling av noe av den empiri som foreligger når det gjelder forbruk av drikkevarer på individnivå.

---

¹ Dataene er hentet fra Norsk Bryggeri og Mineralvann forening (NBMF), Statistisk Sentralbyrå (SSB), Statens institutt for alkohol og narkotikaforskning (SIFA), TINE Norske meierier.

2.1 Drikkevareforbruk i Norge og Europa

Som nevnt innledningsvis er nordmenns forbruk av drikkevarer spesielt sammenlignet med resten av Europa. Vi ligger helt i toppen når det gjelder forbruk av mineralvann, melk og kaffe, og i bunnen når det gjelder alkohol.

Norge ligger på fjerdeplass i Europa i forbruket av *melk* (ikke smaktilsatt) med et årlig forbruk på 138 liter pr. person. På topp finner vi Island sammen med Irland med et forbruk på 148 liter pr. capita, og deretter følger Finland med 146 liter. I de øvrige nordiske landene ligger nivået noe lavere enn for Norge, med henholdsvis 120 liter i året i Sverige og 93 liter i Danmark. Når det gjelder melk er det altså forskjeller mellom de nordiske landene i forbruk på engrosnivå (TINE). Tall fra 1990 for fordeling over forbruk av ulike melketyper viser at alle de nordiske landene har senket forbruket av fete melketyper (mer enn 3% fett) og økt forbruket av magrere melketyper (mindre enn 3% fett) (Becker og Enghardt 1993, Nordisk ministerråd 1996).

Nedgangen i forbruket av fete melketyper på engrosnivå er imidlertid kraftigst i Finland (fra drøyt 250 l til knapt 100 l pr. pers pr. år), mens Danmark hadde det laveste forbruket på ca 50 l pr. pers pr. år i 1990 (ibid.). Når det gjelder økningen i forbruket av magre melketyper, vil dette blant annet avhenge av når lettmelken ble introdusert i de enkelte landene, samt at ulikt fettinnhold i de magre melketyperne i de ulike landene kan tenkes å ha hatt betydning for dette. I Norge ble melk med 1.5% fett (lettmelk) introdusert i 1984.

Norge har det klart høyeste forbruket av *mineralvann* i europeisk sammenheng. Tall fra 1997 viser at nordmenn drakk 119 liter i året pr. innbygger (ikke inkludert Farris). Også i Sverige drikkes det mye mineralvann, men Sverige og Finland har et capitaconsum som ligger på halvparten av det norske nivået (NBMF 1998).

Naturlig mineralvann (Farris o.l.) er et område som i de senere år har vært i vekst i vekst i Norge, og vi drikker nå ca 13 liter naturlig mineralvann i året (NBMF 1998). Vannkulturen, altså vann på flaske, er imidlertid mer utviklet i andre land, og salget av kullsyreholdig vann er langt større de fleste steder i Europa enn i Norge. Det årlige forbruket per person ligger til sammenligning på 111 liter i Frankrike, 99 liter i Sveits og 76 liter i Østerrike (NBMF 1998). Nordmenns vannforbruk er altså i alle hovedsak vann direkte fra springen.

Et annet område hvor Norge plasserer seg i verdenstoppen er forbruket av *saft*. Nordmennene utmerker seg med å blande saft hjemme på kjøkkenben-

ken, og alt i alt utgjorde det norske saftforbruket i 1996 54 liter (utblandet) pr. person (NBMF 1998).

I Europa er forbruket av *kaffe* høyest i Sveits, der det årlig drikkes hele 208 liter kaffe pr. person, Sverige ligger på en tredje plass i europeisk sammenheng med 172 liter pr. person. Norge ligger på en 6 plass med 158 liter pr. person, foran Danmark og Finland som har et pr. capita forbruk på henholdsvis 156 og 147 liter (Kilde:TINE AS).

For forbruket av *te* utmerker Irland seg med et særdeles høyt forbruk, hele 340 liter pr. person, og ingen andre europeiske land kan vise til noe i nærheten samme forbruket som Irland. Nederland kommer som nummer to med 83 liter. Norge hadde i 1996 et capita forbruk av te på 17 liter, og dette er etter Danmark og Sverige (henholdsvis 36 og 31), men på samme nivå som Finland.

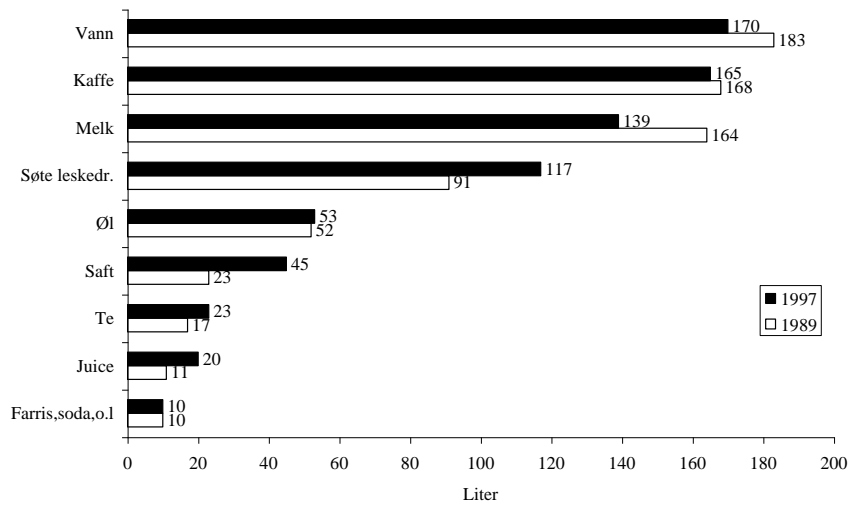
Tyskland har også, sammen med Irland, det høyeste forbruket av *øl* i Europa, med et per capitaforbruk i 1997 på hhv. 131 og 124 liter (NBMF 1998). Dette tilsvarer altså gjennomsnittsforgbruk pr. person på mer enn 2 liter øl i uken. I europeisk sammenheng har også Danmark og Østerrike et høyt forbruk – med henholdsvis 117 og 113 liter pr. capita. Norge rangeres som nummer 11 i Europa med et forbruk på 53 liter, Finland og Sverige ligger noe over Norges forbruk med hhv. 81 og 62 liter pr. capita.

De skandinaviske landene har en lite utviklet *vin*-kultur, noe som gjenspeiler seg i per capitaforbruket. Norge ligger på bunn av statistikken med 7 liter pr. år, men også Sverige og Finland har et lavt forbruk (hhv. 13 og 8 liter). Danmark skiller seg imidlertid også på dette punktet noe fra de andre skandinaviske landene. Med sine 29 liter pr. person drikker altså danskene 4 ganger så mye vin som nordmenn. På topp som storforbrukere når det gjelder vinkonsum ligger ikke uventet Frankrike, Italia og Portugal. En gjennomsnittsperson drikker 1 liter pr. uke i disse landene. Dette må sees i sammenheng med at vin for mange vil være en naturlig del av måltidet i disse landene. Til sammenligning drikker altså en franskmann nesten 9 ganger så mye vin som en nordmann.

2.2 Forbruk av drikkevarer i Norge

Statistikker og undersøkelser viser at forbruket av ulike typer drikkevarer i Norge har vært gjenstand for omfattende endringer. Dette gjelder som nevnt

særlig forbruket av melk, mineralvann, saft og juice. Figur 2.1 viser utviklingen i pr. capitaforbruk for 1989 og 1997.

Figur 2.1 Årlig per capitaforbruk av drikkevarer (liter) i 1989 og 1997 (Kilde:TINE/NBMF)

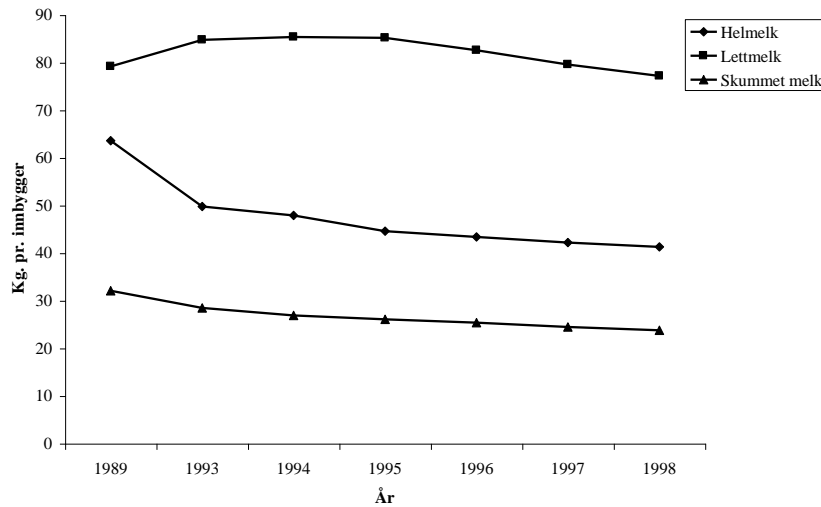
Som vi har vært inne på tidligere, ser vi av figuren at det i perioden spesielt har vært en økning i konsumet av juice, saft og leskedrikker, og en reduksjon i konsumet av melk og vann. Vi skal nå se litt nærmere på utviklingen innenfor de ulike drikkevarene melk, mineralvann, kaffe og alkohol.

2.2.1 Forbruk av melk

Melkeforbruket har sunket fra år til år, og forbruket av ulike typer melk har forandret seg radikalt i perioden 1979-1996, spesielt etter at lettmelken kom på markedet i 1984. Forbruket av lettmelk passerte helmelk forbruket i løpet av 1989, og i 1992 utgjorde lettmelken halvparten av konsummelken. I 1993 ble det for første gang registret en liten nedgang i forbruket av lettmelk, og denne reduksjonen har fortsatt frem til 1998. Engrosforbruket av skummet melk ble også redusert da lettmelken ble introdusert, men i årene frem til 1989 var det igjen en økning i forbruket av skummet melk. Fra og med 1990 har forbruket av skummet melk vært stabilt for så og gå litt ned i 1993-95. Den prosentvise fordelingen av forbruket for de ulike melketyperne fordeler seg med 54% på av lettmelk, 29% på helmelk og 17% på skummet melk (Statens

ernæringsråd 1998). Figur 2.2.1 viser utviklingen for de ulike melketyperne i perioden 1993-98.

Figur 2.2.1 - Forbruk på engrosnivå av Helmelk, lettmelk og skummetmelk (Statens ernæringsråd 1998)

Vi drikker i dag i gjennomsnitt 100 liter mindre h-melk i året enn for 20 år siden, noe som er en av de viktigste årsakene til at fettinnholdet i norsk kosthold er gått ned. Fra Statens Ernæringsråds "utvikling i norsk kosthold" opplyses det at fettinnholdet i kosten er redusert fra 41 energiprosent i 1975 til 35 energiprosent i 1997 (Statens ernæringsråd 1998). Nedgangen i bruk av h-melk må sees i sammenheng med det arbeid som er anført av Statens ernæringsråd og deres anbefalinger, som har fokusert på å stimulere på en overgang til magrere meieriprodukter². Denne fokuseringen på matens innhold av fett har også blitt tatt opp av industrien og i reklamen, blant annet gjennom markedsføringen av lettprodukter.

2.2.2 Forbruk av brus, mineralvann og kildevann

Som vi tidligere har vært inne på, er Norge av de land i verden der det drikkes mest brus. Vi har det største forbruket av brus i europeisk sammenheng, med unntak av Island. Inntaket av brus og søte leskedrikker har nærmest eksplodert

² Utviklingen må også sees i sammenheng med det faktum at matvareforbruket, og da også melkeforbruket, vil påvirkes av prisutviklingen for de enkelte gruppene

gjennom etterkrigstiden, fra 8 liter årlig pr. nordmann i 1950 til 57 liter i 1980 – og til hele 119 liter i dag. Det norske brusmarkedets sterke vekst i første halvdel av 1990-årene har nå avtatt noe, og totalmarkedet har stort sett vært uforandret de siste to årene. Det er imidlertid tendenser som viser at naturlig mineralvann, både med og uten kullsyre (Farris og kildevann), øker sin andel av det totale forbruket av brus per capita. Tabell 2.2.1 viser en oversikt over forbruket av kullsyreholdige drikker.

Tabell 2.2.1 - Forbruk av kullsyreholdige drikker.
I liter per capita (NBMF 1998)

År	Søtet		Total
	leskedrikk	Vann	
1980	-	-	58
1990	-	-	87
1991	-	-	90
1992	91	4	95
1993	95	5	100
1994	113	7	120
1995	111	10	121
1996	114	10	124
1997	119	13	132

Brus kan deles inn i tre hovedsegmenter: Sukkersøtet, kunstig søtet (lavkalori) og usøtet. Forbruket av brus med sukker har økt fra 67 til 69% av totalforbruket i perioden 1993-97, mens lavkalori-brusen har hatt en nedgang fra 27 til 20 % i den samme perioden. Usøtet mineralvann har imidlertid hatt en økning fra 6 til 11 % i den samme perioden, noe som kan tyde på at det usøtede segmentet nå begynner å spise seg inn på lavkalorisegmentet (NBMF 1998). Tabell 2.2.2 viser utviklingen i perioden 1995-97.

Tabell 2.2.2 - Prosentvis fordeling av hovedsegmentene til brus
(NBMF 1998)

	1993	1994	1995	1996	1997
Sukkersøtet	67	66	66	67	69
Lav Kalori	27	27	25	23	20
Usøtet	6	7	9	10	11
Total	100	100	100	100	100

Innenfor hver av disse segmentene kan man igjen dele opp i ulike smakssegmenter, og man opererer her med 7 grupper: det er coladrikker, som i 1997 utgjorde i overkant av 50% av det totale forbruket, appelsindrikker som sto

for 14%, og naturlig mineralvann og sitron/lime-drikker som sto for henholdsvis 10 og 6 % (NBMF 1998).

Tabell 2.2.3 - Forbruk av kullsyreholdige leskedrikker fordelt på smakssegmenter (millioner liter) (NBMF 1998)

	1993	1994	1995	1996	1997
Cola-drikker	248	272	272	270	301
Appelsin-drikker	63	70	74	75	80
Sitron/lime drikker	30	32	32	33	37
Naturlig mineralvann	21	29	45	44	56
Vørterøl	2	2	2	2	2
Andre drikker	63	111	102	116	104
Total	431	521	527	540	580

I drikkevarebransjen snakker man også om det kullsyreholdige – og det kullsyrefrie segmentet når det gjelder naturlig mineralvann. Farris er ener i kullsyresegmentet, og har hele 80 % markedsandel i dette segmentet. Blå Farris utgjør halvparten av Ringnes salg i dette segmentet. Utenlandske nisjekonkurrenter, som Ramlösa eller den mer trendy Perrier, konkurrerer om restdråpene, sammen med andre norske produsenter. Når det gjelder naturlig mineralvann uten kullsyre (kildevann), er det Imsdal som dominerer med en andel på ca 75% (NBMF 1997).

2.2.3 Forbruk av kaffe og te

Kaffens posisjon hos norske forbrukere er sterk, og i kaffebransjen snakker man om kaffe som Norges nasjonaldrikk. Vi drikker mer kaffe enn noe annen drikk i Norge (med unntak av springvann). Hver nordmann drikker gjennomsnittlig 165 liter kaffe i året.

Selv om både kaffe og melk fremdeles er blant de viktigste norske drikkevarene, er forbruket for begge nedadgående. Kaffeforbruket fikk en knekk i 1995, og til tross for en liten oppgang i 1996 har ikke forbruket kommet opp på 1993 nivå. Engrosstatistikken i tabell 2.3.1 viser utviklingen for importen av kaffe i perioden 1989 til 1995. Variasjonen i importen av ubrent kaffe skyldes trolig endringene i prisen på kaffe på verdensmarkedet, og den høye importen i 1994 skyldes trolig at prisen på verdensmarkedet var forventet å stige ytterligere i 1995. Konsumprisindeksen for kaffe mv. steg også mye både i 1994 og i 1995, men gikk noe ned igjen i 1996. Importen av te har vært stabil frem til 1995, men økte i 1996 og 1997.

Tabell 2.3.1 - Engrosforbruk av kaffe (ubrent, brent og kaffekonsentrater), og te i mill.kg (nettoimport av kaffe og te f.o.m 1989)

	1989	1993	1994	1995	1996	1997
KAFFE:						
Sum forbruk, mill.kg	39,5	40,1	46,4	38,3	41,2	39
Kg.pr. innbygger	9,3	9,3	10,7	8,8	9,4	8,9
TE:						
Sum forbruk, mill.kg	1	0,9	0,9	0,9	1,1	1,3
Kg.pr. innbygger	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3

2.2.4 Forbruk av alkohol

Størsteparten av Norges alkoholstatistikk presenteres i den årlige utgivelsen til Statens institutt for alkohol og narkotikaforskning (SIFA) og Rusmiddeldirektoratet (RMD). Alkoholstatistikken viser at nordmenns alkoholforbruk, regnet som *liter ren alkohol* pr. innbygger over 15 år, holdt seg uendret i perioden 1987-1997 (5.38 liter i 1987 mot 5.35 liter i 1997) (Rusmiddeldirektoratet 1997).

Imidlertid har sammensetningen (målt i prosent av omsetning av de ulike drikkesortene i Norge- RMD/SIFA 97) av forbruket endret seg. Det er særlig forbruket av vin som har økt, i 1997 var vinkonsumet 38 pst. høyere enn i 1987. Forbruket av øl har økt noe (5 pst.), mens forbruket av brennevin har gått kraftig tilbake (34 pst.). Av det totale alkoholforbruket i 1996 utgjorde vin 22,2 prosent, mot 21,7 prosent i 1995, ølet utgjorde 57,0 prosent i 1996 (i 1995 var andelen 57,4 prosent). Forbruket av brennevin gikk opp med 2,6 prosent i 1996 sammenlignet med 1995. Brennevinsandelen utgjorde 20,1 prosent av det totale forbruket. Dette reflekteres i hva slags typer av alkohol som omsettes i Norge, hvor det i perioden 1980-97 har skjedd en endring. Det har vært en økning i omsetningen av øl og vin. Vin har hatt en økning fra 12,5% i 1980 til 24% i 1997. Øl har økt fra 46% til 56%, og brennevin er redusert fra 41% til 20% (Rusmiddeldirektoratet/SIFA 1997).

2.3 Forbruksundersøkelsene- Statistisk Sentralbyrå

Forbruksundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå (SSB) er den eneste datakilden vi fram til nå har hatt for å si noe om endringer i forbruket av matvarer på nasjonalt nivå i Norge. Løpende forbruksundersøkelser er gjennomført siden 1973. Hovedformålet har vært å gi en detaljert oversikt over private husholdningers forbruk, som grunnlag for ajourføring av vektene i konsumprisindeksen. Det er videre tatt sikte på å kartlegge forbruket i forskjellige grupper av

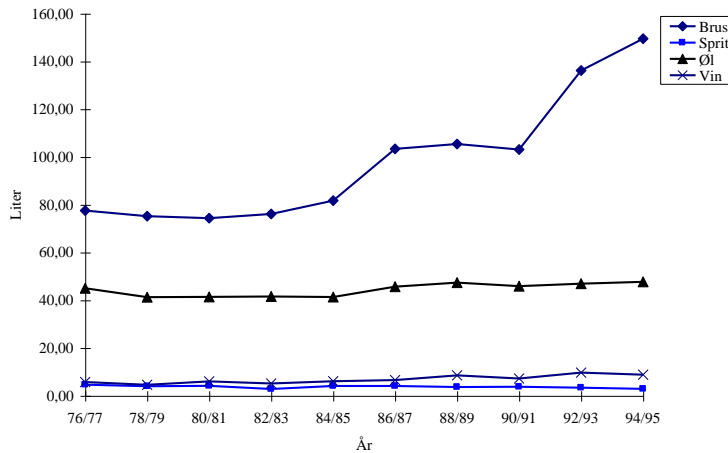
husholdninger, klassifisert etter husholdningstype, inntekt, sosioøkonomisk status, landsdel, bostedsstrøk og størrelse av forbruksutgift. Forbruksutgiftene viser utviklingen i forbruksvaner og ernæringsmønstre over tid. Datagrunnlaget er bygd på regnskap og intervjuer og oppgavene hentes inn for 14-dagersperioder fordelt over hele året for å få med årstidsvariasjoner (SSB 1996).

Forbruksundersøkelsene gir opplysninger om et representativt utvalg av privathusholdningenes anskaffelse av mat og drikkevarer. Når det gjelder drikkevarer, så regnes melk, kaffe, te og juice som matvarer. Brus/mineralvann og alkohol blir imidlertid registrert som "rene" drikkevarer. Data fra forbruksundersøkelsene vil gi et sikrere anslag på det konkrete drikkevareforbruket enn engrosstatistikken, men det som drikkes utenfor hjemmet vil ikke bli registrert. Forbruksundersøkelsene er altså på husholdnivå, slik at variasjon mellom ulike individer ikke er tilgjengelig informasjon. Tabell 2.3.2 viser en oversikt over utviklingen for forbruk av drikkevarer i norske hushold i perioden 1975-95.

Tabell 2.3.2 - Drikkevarer anskaffet i norske privathusholdninger. Forbruksundersøkelsene. Spiselig mengde, gram pr. person pr. dag (Statens ernæringsråd 1998)

	1975	1977- 1979	1980- 1982	1983- 1985	1986- 1988	1989- 1991	1992- 1994	1995
Drikkevare:								
<u>Melk</u>								
-helmelk	459	415	422	415	399	375	347	324
-lettmelk	405	361	358	323	216	129	110	111
-skummetmelk	-	-	-	22	116	175	173	162
	54	54	64	70	67	71	64	51
Kaffe, te (tørr)	21	17	19	20	20	18	18	15
Brus, mineralvann	69	78	78	86	118	131	166	182
- kunstig søtet brus	-	-	-	-	-	19	31	30
- Øl, vin, brennevin	47	54	54	54	64	66	71	74
N	1115	3444	4139	4567	4393	3675	4033	1312

Som vi så av engrosdataene, har forbruket av helmelk i norske hushold sunket kraftig, mens forbruket av lettmelk og skummetmelk økte fram til perioden 1989-91, for så å synke litt igjen i perioden 1992-95. Totalt har forbruket av melk sunket med vel 24 prosent. For de andre drikkevarene viser dataene de samme tendenser som vi har gjort rede for i punkt 2.2. Av figur 2.3.1 ser vi tydelig at det forbruket av brus som har vært i sterk vekst, mens de andre drikkevarene ikke har vært gjenstand for særlig endring.

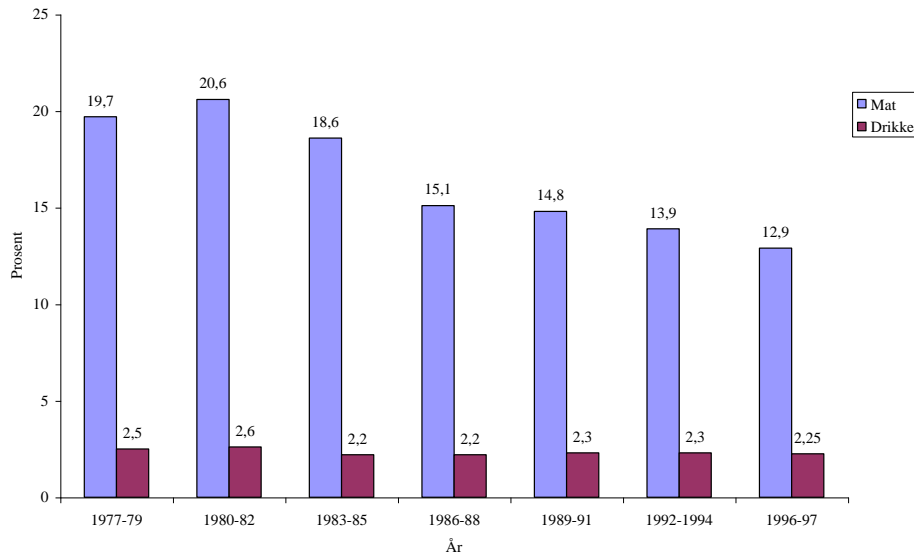

Figur 2.3.1 - Gjennomsnittlig forbruk av ulike drikkevarer (liter) pr. hushold (SSB 1997)

2.3.1 Endring i forbruksutgifter

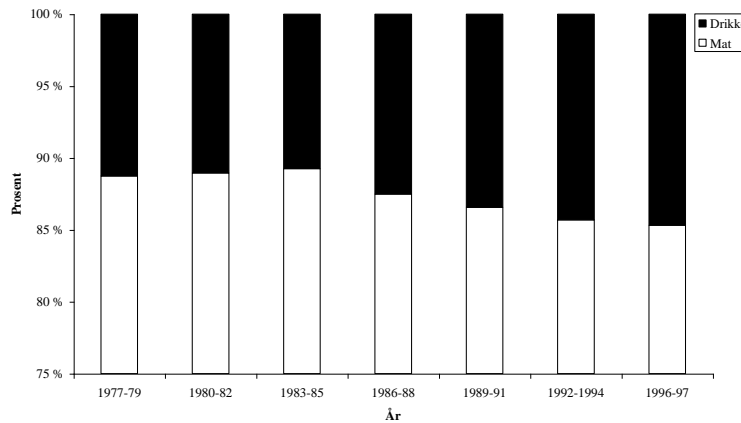
I Norge, som i andre vesteuropeiske land, har andelen av husholdenes forbruksutgifter som går til mat, vært stadig synkende. Man forklarer gjerne nedgangen frem til midten av dette århundret med Engels Lov som postulerer at budsjettandelen som går til mat vil avta med stigende inntekt, mens budsjettandelen for mer luksuspregete varer vil stige. At man kan benytte denne teorien for utviklingen de siste tiår er imidlertid omdiskutert (Burns 1977, Tollin 1990). I Sverige forklares for eksempel utviklingen i den senere tid blant annet med at forbrukerne er blitt mer prisbevisste. Når det gjelder melk har man vært opptatt av hvilke konsekvenser de høye melkeprisene har hatt og vil få for familier med presset økonomi. Det har fra ulike hold blitt hevdet at melk kan bli erstattet med mineralvann, juice o.l. Wandels (1995) resultater tyder imidlertid på at melk er en matvare som i liten grad blir påvirket av endringer i husholdsøkonomien. Ca 90% av forbrukerne hevdet at endringene i økonomien ikke hadde ført til forandringer i totalforbruket av melk (Wandel 1995). Det sier imidlertid ingen ting om forandringer i forholdet mellom de forskjellige melketypene.

Fra forbruksundersøkelsene får vi en oversikt over private husholdningers totalforbruk av varer og tjenester. Figur 2.3.2 viser hvor mye av de totale forbruksutgiftene som går til mat og drikkevarer. I denne statistikken regnes melk og kaffe under gruppen matvarer (det er ikke mulig å sammenligne med andre nordiske land når det gjelder forbruksutgifter til drikkevarer, da drikkevarer og tobakk er regnet sammen i Nordisk statistisk årbok).

Figur 2.3.2 - Prosentandel av de totale forbruksutgiftene som benyttes til mat -og drikkevarer pr. husholdning (SSB 1998)

Vi ser at mens forbruksutgiftene til matvarer er redusert med nær 7 prosentpoeng i perioden 1980-1994, har forbruksutgiftene til drikkevarer (altså med unntak av melk og kaffe) holdt seg så å si uforandret. Vi vet at de *totale* forbruksutgiftene i husholdningene har økt, samt at antall personer i husholdningene har gått ned i den samme perioden (SSB1997). Selv om matens andel av den totale forbruksutgiften er redusert, er forbruksutgiftene pr. person økt (målt i kroner). Det samme gjelder da for drikke, andelen til drikke i forhold til totale forbruksutgifter er konstant, men pr. person har forbruksutgiftene økt – og økningen er større for drikke enn for mat. Dette kan illustreres slik som i figur 2.3.3, som viser andelen til mat og drikke i prosent av de totale utgiftene til mat og drikke.

Figur 2.2.4 - Prosentvis fordeling for andel som går til mat og drikke (i prosent av totalforbruksutgiften til mat og drikke).

Matvarer som melk har tendert til lave Engelsingelastisiteter, det vil si at forbruket forandrer seg lite sammenlignet med mange andre forbruksvarer. Dette kan settes i sammenheng med at disse typene av matvarer hører hjemme blant de matvarer som ansees for å være de mest nødvendige. De drikkevarer som ofte blir funnet å ha høye elastisiteter relativt sett er vin, brennevin og øl. Relativt store forskjeller i forbruket av disse drikkevarene kan altså forventes mellom befolkningsgrupper med ulik sosioøkonomisk status. Men det ene følger ikke nødvendigvis det andre- dvs økt inntekt betyr ikke umiddelbart økt forbruk. Det er gjort en analyse av pris og inntektselastisiteten til ulike mat og drikkevarer ut fra data fra forbruksundersøkelsene (1960-1990). Man fant her at etterspørselen etter alkohol var relativt elastisk med hensyn til prisendringer, mens etterspørselen etter kaffe og te var relativt uelastiske. Videre var etterspørselen etter alkohol og mineralvann inntektselastiske, mens etterspørselen etter kaffe/te var veldig uelastiske med hensyn til inntekt (Rickertsen 1994).

2.3.2 Andre empiriske studier

Vi vil her kort redegjøre for noen av de tilgjengelige studiene som har tatt for seg ulike deler av mat- og drikkevaner.

Som vi skal komme tilbake til under punkt 2.3, tar forbruksundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå (SSB) for seg forbruket av matvarer på nasjonalt nivå i Norge. Data fra forbruksundersøkelsene i perioden fra 1976 -1991 er i en tidligere SIFO-undersøkelse analysert med henblikk på endringer i matforbruk i ulike forbrukergrupper. Endringen i melkeforbruket er inkludert, og man har sett på disse endringene i forhold til livsfase, husholdsstruktur og sosioøkonomisk status (forbruksutgifter og inntekt) (Wandel, Bugge, Ramm 1995). I tillegg har man i denne SIFO rapporten sett på endringen i melkeforbruk ut fra data fra spisefaktaundersøkelsene i perioden 1987-93 (gjennomføres av Markeds og mediainstituttet MMI). Fra spisefaktaundersøkelsene får man imidlertid ikke informasjon om hvordan volumet har endret seg, men bare hvordan frekvensen varierer fra år til år

I 1992 besluttet Statens ernæringsråd å styrke systemet for overvåkning av kostholdet ved å samle inn representative kostholdsdata fra befolkningen. Et landsrepresentativt utvalg på ca 3144 personer deltok i 1993-94 i undersøkelsen NORKOST, der man samlet inn data om kostholdet til den enkelte (Johansson 1997). I tillegg gjennomførte de en undersøkelse av 3000 ungdommer (UNBKOST) i 7 klasse og 2 klasse videregående skole (Frost-Andersen 1995). Dette er de første i rekken av undersøkelser mht til en systematisk oppfølging og kartlegging av endringer i norsk kosthold. Formålet med undersøkelsene var altså å presentere inntaket av næringsstoffer og energi-inntak i ulike grupper av befolkningen, men dataene gir grunnlag for å kunne si noe også om drikkevarer forbruket. I NORKOST undersøkelsen har man også registrert volum på det som blir drukket, slik at man har kunnet beregnet et dagsforbruk for de ulike forbrukergruppene. Disse undersøkelsene registrerer drikkefrekvens og volum av ulike drikkevarer, i tillegg til registrering av inntak av næringsstoffer og matvarer.

Når det gjelder alkoholforbruk har Statens institutt for alkohol og narkotikaforskning (SIFA) i samarbeid med Rusmiddeldirektoratet (RMD) årlige undersøkelser om befolkningens forbruk av alkohol m.m.

Markeds og mediainstituttets (MMI) spisefaktaundersøkelser (en del av Norsk Monitor) fra årene 1987-1996 inkluderer en del som tar for seg frekvens for en rekke ulike drikkevarer. SIFO har tilgang på disse dataene, og vi har i tillegg selv samlet inn identiske frekvensdata i surveyen som ligger til grunn for denne rapporten. Disse frekvensdataene skal imidlertid analyseres på et senere tidspunkt. For å se litt på hvordan forbrukshyppigheten har endret seg, har vi i tabell 2.4 gitt en oversikt over hvor mange som drikker ulike drikkevarer 3 ganger i uka eller oftere.

Tabell 2.4 – Prosentvis andel som drikker ulike drikkevarer 3 ganger i uka eller oftere (1987/1993 fra MMI, og 1998 fra SIFO):

	1987	1993	1998		1987	1993	1998
H-melk	38	15	9	Farris o.l	-	6	12
Lettmelk	43	55	47				
Skummet melk	28	29	22	Filterkaffe	52	55	63
Juice	28	32	29	Kokekaffe	35	24	13
Saft	46	43	30	Pulverkaffe	14	14	13
Springvann	88	86	83	Te	37	31	34
Flaskevann	-	2	6	Alkoh.fr.øl	-	1	1
Coca-cola	9	13	10	Lettøl	1	2	1
Lett-brus	-	10	10	Øl	3	3	3
N	2818	3058	2531	N	2818	3058	2531

Vi ser at alle melketyperne i løpet av tiårsperioden har hatt en nedgang i antall som drikker melk regelmessig. Ikke overraskende er det h-melken som har vært gjenstand for den mest markante reduksjonen. I 1987 drakk i overkant en av tre forbrukere h-melk 3 ganger eller mer i løpet av uken, noe som er redusert til en av ti i 1998. Dette er forøvrig i samsvar med den utvikling man har sett i melkemarkedet i perioden (Statens ernæringsråd 1997). I vår undersøkelse er det en signifikant sammenheng mellom kjønn³ og forbruk av melk, ved at menn oftere drikker h-melk og lettmelk ($p < 0.001$), og kvinner oftere drikker skummetmelk ($p < 0.001$). Dette er i samsvar med funn fra andre undersøkelser (Wandel m. fl. 1995).

Når det gjelder juice, viser statistikk fra NBMF⁴ at årsforbruket av juice pr. person har økt fra 11 liter i 1989, til 20 liter i 1996. Ut fra dette skulle en tro at antall som drikker juice regelmessig også hadde økt i perioden 1987-98, men av tabellen ser vi at dette forbruket har holdt seg relativt stabilt i perioden. I overkant en av fire forbrukere oppgir å drikke juice 3 ganger eller oftere i løpet av uka i 1998, og det viser seg at kvinner drikker juice signifikant oftere enn menn ($p < 0.001$). Engrosstatistikkene viser et økt forbruk av naturlig mineralvann med og uten kullsyre, og vi ser også at antallet som drikker disse produktene regelmessig har økt kraftig i perioden 1993-98. Når det gjelder Farris, springvann og lettbrus er det signifikant flere kvinner enn menn som drikker dette regelmessig ($p < 0.01$), mens det er signifikant flere menn som drikker Cola 3 ganger i uka eller mer ($p < 0.001$).

³ Sammenhengen mellom kjønn og de ulike frekvensdataene er testet med Kji-kvadrat test for 1998 dataene.

⁴ Norsk Bryggeri og Mineralvannindustri Forening

Antall forbrukere som drikker filterkaffe 3 ganger eller mer pr. uke har økt, samtidig som det i perioden har være en nedgang for kokekaffe. Det er signifikant sammenheng mellom kjønn og kaffe/te, ved at menn har et mer regelmessig forbruk av filterkaffe ($p < 0.001$), mens kvinner har et mer regelmessig forbruk av te ($p < 0.001$). Forbruket av de øvrige drikkevarene har – som vi ser – holdt seg relativt stabilt i perioden.

3 Tilnærming og metode

3.1 Ulike perspektiver

Matvaner, og endringen i disse, har i løpet av de siste årene vært gjenstand for omfattende debatt og forskning. En strukturell tilnærming dominerte forskningen på matvaner i 1960 og 70 årene (Roos 1998). Fremtredene strukturalister som Lévi Strauss og Douglas fokuserte spesielt på matens symbolske verdi, og ser matvaner som kulturelle koder (ibid.). Snarere enn å studere endring, innebærer en slik tilnæringsmåte fokus på kontinuitet. Forskere som Mennel og Goody fra den materialistiske skolen begynte imidlertid å kritisere den strukturelle tilnærmingen på begynnelsen av 1980 tallet (Roos 1998, Murcott 1988). Uten å benekte det faktum at mat hadde en symbolsk verdi, mente disse at dette ikke var den mest viktige forklaringen for utviklingen av matvaner. Etter deres syn vil mer praktiske og økonomiske faktorer være av betydning ved individets valg av mat, og vil sammen med symbolsk verdi forme basisen for matens meningsinnhold og kommunikative aspekt. En slik materialistisk tilnærming fokuserer i stor grad på det fysiske miljøets innvirkning på forbrukernes valg og handlinger. Enda tydeligere kommer den materialistiske rammen frem i Rothenbergs arbeid, der endring i arbeidslivets organisering brukes til å forklare variasjon i spisevaner (Rothenberg 1981).

Man har benyttet ulike tilnæringsmåter⁵ for å få en helhetlig forståelse av matvaner og hvordan de oppstår. Blant annet har en benyttet ulike kulturanalytiske modeller hvor man har betraktet matvanene som forankret i en kulturell kontekst. I tillegg til å ta hensyn til at mennesker forholder seg til ulike

---

⁵ En grundigere redegjørelse for ulike perspektiver og modeller for forklaring av endring i matvaner finnes i SIFO rapport 1/99: Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90 tallet (Fagerli 1999).

sett av regler for hva som er spiselig, tar slike modeller også for seg når og i hvilken kontekst de ulike rettene skal inntas (Fagerli 1999).

Analyser av den kulturelle konteksten gir en forståelse av hvorfor en endring finner/ikke finner sted. Dette har blant annet å gjøre med matvarenes forskjellige symbolmessige status (Twigg 1983), regler for hvordan matvarer kan kombineres til retter og måltider (Goode og medarbeidere 1984), og måltidernes struktur (Douglas og Nicoud 1974). Innenfor de kulturalanalytiske tilnæringsmåtene betraktes altså matvanene som resultat av, og del av den kulturelle konteksten.

I den senere tids forskning om matvaner og endringer i disse er det blant annet antydnet at det er skjedd – eller er i ferd med å skje – en endring i matvanene i form av en oppløsning av de tradisjonelle spise- og måltidsmønstre til fordel for mer uregelmessige og “usunne” måltider, og at måltidene i større grad spises alene, der endringene er uttrykk for oppløsning også på et dypere plan. Dette er blant annet forklart med en utvikling i sammenheng med økende individualisering, identitetssøkning og helsebevissthet, og en endring som en refleksjon av strukturelle endringer i marked, arbeidsliv, familiemønstre, arbeidsdeling osv (Fagerli 1999, Mäkelä et al. 1999). Modernitetsteoretikere som Beck, Giddens og Ziehe m.fl. har bidratt med analyser av (forbruks)-endringer i dagens samfunn, ut fra hypoteser om økt individualisering og økt fremmedgjøring (Beck 1992, Giddens 1991, Ziehe 1989 m.fl.). Den tyske sosiologen Thomas Ziehe (1989) benytter begreper som økt teknokratisering, ødeleggelse av tradisjonene og omskapning av kulturen som en forklaring på det han mener er en omfattende individualisering i dagens samfunn. Resultatet av dette vil da være at sosiale relasjoner svekkes, at religion og autoritetspersoner får mindre betydning som normgivende instanser, og at generasjonsroller løses opp.

Modernitetsteoretikerne som nevnt ovenfor arbeider altså ofte ut fra hypoteser om økt individualisering. Dette blir da gjort på bekostning av tilhørighet til ulike klasser, og går på tvers av teoretikere som Bourdieu og Warde som hevder at sosioøkonomisk status er viktig for å forklare forskjeller i ulike gruppers matvaneendringer (Bourdieu 1995, Warde 1997). Disse representerer et annet syn og argumenterer for at klasse – eller sosioøkonomisk status – og andre dimensjoner som nasjon, kjønn, etnisk tilhørighet, generasjon og livsfase, fremdeles er framtrede for å forklare matvaneendringer (Warde 1997).

I de senere år har man også vektlagt et livsstilsperspektiv i empiriske og teoretiske tilnæringer til helserelatert adferd, og da også forskning omkring mat

og drikke. Begrepet livsstil⁶ blir brukt for å beskrive ulike sosiale og kulturelle aspekter ved menneskets måte å leve sitt liv på. Spesielt Bourdieus (1995) teorier har hatt innflytelse på livsstilsorienterte studier tilknyttet helserelatert adferd innen sosiologi, og sees som relevante i forhold til å bidra til en forståelse av sosial forskjeller i matvaner og forskjeller mellom klasser når det gjelder variasjon i forhold til matens symbolske verdi. Distinksjonen i livsstil er viktig for gruppeidentifikasjon og identitetsdannelse, og “the taste of food” er et viktig element i denne distinksjonen. Studier av endrede spisemønstre i Finland har blant annet benyttet seg av denne tilnærmingen (Karisto et al. 1993). Livsstilsdimensjonene har imidlertid i stor grad vært tilknyttet helsefremmende og helsekompromitterende atferd, mens andre aspekter ved livsstil, slik som for eksempel fritidsaktiviteter i mindre grad har vært belyst i empiriske studier. En kritikk mot anvendelsen av livsstil er at begrepet er vagt og ofte uspesifisert i empiriske undersøkelser, samt det normative grunnlaget som ligger innbakt i dette perspektivet (Roos 1998). Livsstil som et spørsmål om individuelle valg vil overse viktige strukturerende elementer i matkultur og hverdagsliv. En slik kritikk innebærer at atferd ikke bør separeres fra den sosiale kontekst den finner sted i.

Oppsummeringsvis kan en grovt sett skille mellom fire ulike syn på utviklingen i matvaner (Kjærnes et.al 1997):

- Pessimistisk (gastroanomi, “beiting”, oppløsning av familieliv og sosiale bånd)
- Optimistisk (individualisering, identitetssøkning, helsebevissthet)
- Materialistisk (refleksjon av strukturelle endringer)
- Pragmatisk (observerte endringer er marginale eller overfladiske)

Når det gjelder drikkevarer, vil forbrukernes vurderinger og valg av dette være preget av en rekke faktorer og strømninger. Slik som endringen i matvaner teoretisk sett kan utløses av mange forskjellige faktorer, kan de fleste av disse faktorene også overføres til å gjelde endring i forbruk av drikkevarer. Dette gjelder blant annet en generell forbedring eller forverring av de materielle livsbetingelsene til befolkningen, økt kunnskap, og strukturelle endringer som nedgang i husholdenes størrelse, flere yrkesaktive kvinner, samt økt til-

---

⁶ Det er flere definisjoner på begrepet livsstil, og en definisjon på disse er gitt av Aarø m.fl.(1986): mønstre av adferd, vaner og verdier som er typiske for den gruppen man tilhører eller ønsker å tilhøre.

gjengelighet, mobilitet, og kommunikasjon. Dette er faktorer som vil være bestemmende for hvordan den enkelte strukturerer, eller blir strukturert av, sin hverdag, noe som igjen vil ha både en direkte og indirekte innvirkning på de ulike forbruksmønstre av både mat- og drikkevarer. I tillegg til dette har forbrukerne også fått et mer bevisst forhold til hva de spiser. Ulike forbruksstrømninger med fokus på matkvalitet og matens betydning for helsen, har vist seg å ha betydning for forbrukernes holdninger til mat både i Norge og i andre vestlige land. Dette er strømninger som også vil kunne påvirke holdningene til ulike drikkevarer, og som muligens kan ha hatt betydning for blant annet det økte forbruket av juice og kalorifattige leskedrikker, og det reduserte melkeforbruket.

Drikkevaner kan studeres på ulike måter, enten som en del av en tradisjon, der en ser på likhet eller forskjell i smak, eller på den sosiale/symbolske betydningen av drikke. Drikkevarer kan sies å ha ulike funksjoner og kan betraktes både som et næringsmiddel, et middel mot tørste, eller som et uttrykk for ønske om sosial kontakt. Drikke blir på denne måten både væsken i seg selv, og de funksjoner og symboler som forbindes med ulike drikker/type drikk. I vår kultur er det vist at ulike drikkevarer spiller en betydelig rolle i samværet med andre mennesker. Særlig gjelder dette alkoholholdige drikker og kaffe (Rossow og Træen 1995, Bleskestad 1989, Lien 1987). Slik som mat, vil drikke på denne måten også være et viktig symbol på fellesskap og identitet, og samtidig på den annen side en viktig markør for skiller mellom sosiale grupper. Studier har vist at oppfattelsen av og forbruk av ulike typer mat blant annet varierer mellom menn og kvinner, mellom sosioøkonomiske grupper, mellom aldersgrupper, og mellom regioner. Det er grunn til å tro at vi også vil kunne finne slike variasjoner i vår studie av drikker. Endringer i drikkevaner må også antas å følge både endringer i spisevaner og endrede klassifikasjoner og rutiner når det gjelder drikke.

3.2 Forhold som påvirker mat-og drikkevarer

En rekke faktorer vil ha innvirkning på hva den enkelte drikker i ulike sammenhenger, og de ulike faktorene vil også i stor grad være gjensidig avhengige av hverandre. Ulike forbrukere vil være forskjellige fra hverandre, og de vil foretrekke ulike produkter. Dette antas å reflektere grunnleggende forskjeller i personenes identitet, personlige behov og hverdagsliv/livsstil. Slike forskjeller identifiseres da ved hjelp av variable som demografiske karakteristika (kjønn/alder), inntekt, bosted, utdanning og jobb, samt kulturelle og psykologiske særtrekk som kommer til uttrykk gjennom holdninger, verdier og forbruksvaner generelt. Det er faktorer i det fysiske miljøet som tilgjengelighet,

pris, reklame, aldersregulering etc. Videre er det faktorer i det sosiale miljøet som familie og venners forbruk, normer for ulike typer av forbruk i lokalmiljøet og samfunnet forøvrig. Vi har også individuelle faktorer som holdninger til helse og kosthold, smakspreferanser, verdier, selvbilde etc. I det praktiske liv vil således en kombinasjon av disse forholdene sammen med sosiale og kulturelle faktorer, være bestemmende for de ulike forbruksmønstre. Før vi går inn på analysemodellen som ligger til grunn for analysene i rapporten, skal vi se på hvordan ulike typer av variable/variable kan innvirke på den enkeltes drikkevaner.

3.2.1 Demografiske og sosioøkonomiske forhold

Kjønnsforskjeller når det gjelder forbruk av mat og drikkevarer er bredt dokumentert (Statens ernæringsråd 1997, Wandel 1995, Fagerli og Wandel 1999). Når det gjelder drikkevarer, vet vi at det er en forskjell menn og kvinner i forbruk av melk, ved at kvinner leder an i forbruket av magre melketyper (Wandel og Bugge 1994). En annen undersøkelse foretatt av statenes ernæringsråd (NORKOST) viser også at kvinner drikker mindre h- og lettmelk enn menn, og mer skummet melk (Johansson 1997). Dette er i tråd med undersøkelser som viser at kvinner tenderer til å prioritere sunnhet i sine valg av matvarer (Wandel m.fl. 1995). Fra NORKOST viste det seg også at kvinner også hadde et mindre forbruk av leskedrikker, kaffe og alle typer alkohol, men et høyere forbruk av te (dette var imidlertid volumdata, og en justering for forskjell i energi-inntak mellom kvinner og menn viste da at kvinner relativt sett hadde et høyere inntak av skummet, leskedrikker, kaffe og te). Undersøkelser fra alkoholforskningen viser også at det kjønnsforskjeller, ved at kvinner drikker mindre øl og brennevin enn menn. Imidlertid er det ikke forskjeller mellom kjønnene når det gjelder forbruket av vin (Saglie 1994).

Selv om våre data går på bruk/ikke bruk, og ikke volum, antar vi at vi vil finne det samme mønsteret i vårt materiale, og at vi også vil finne kjønnsforskjeller når det gjelder forbruket av juice og kalorifattige leskedrikker.

Tidligere undersøkelser har også vist at det er forskjeller mellom aldersgrupper når det gjelder forbruk av ulike matvarer. En analyse av data fra forbruksundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå (SSB) viste at den daglige bruken av helmelk har gått signifikant ned for alle aldersgrupper (fra 15 år og oppover) i perioden 1980-91, og det viste seg å være relativt store forskjeller mellom de ulike aldersgruppene. Mest helmelk drikker de som er over 60 år, og minst de i alderen 25-59 år. Også for lettmelk fant man store forskjeller mellom aldersgruppen. Når det gjaldt bruken av skummet melk viste det seg derimot å være mer jevnt fordelt. Disse dataene indikerer at det er de yngre

aldersgruppene som har ledet an når det gjelder overgangen til de mindre fett-rike melketyperne, men at de eldre etterhvert har endret sitt forbruk i samme retning (Wandel og Bugge 1994, Wandel, Bugge og Ramm 1995).

Fra NORKOST undersøkelsen fremkom det at unge i alderen 16-29 år drakk mest melk, og at inntaket av kaffe økte med økende alder. De unge leder også når det gjelder forbruket av brus, og det er en tendens til at det er unge gutter som drikke mest av brus med sukker.

En rekke studier, så vel fra Norge som fra andre land, har vist sammenhenger mellom sosioøkonomisk status målt som yrkestilhørighet, inntekt eller utdanning) og helserelaterte livsstilsvariable som f.eks. kosthold (Botten og Bjerkedal 1988 a og b, Jacobsen og Thelle 1988, Tomlinson og Warde 1993, Bjørkum, Lien og Kjærnes et al. 1997). Fra analyser av spisefaktaundersøkelsene viste det seg at daglig bruk av helmelk som drikke var vanligere i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppene i 1993. I tråd med dette viser forbruksundersøkelsene en noe raskere nedgang i forbruket av helmelk og en noe raskere oppgang av lettmelk i gruppen av hushold med høyest forbruksutgift (Wandel og Bugge 1994).

Fra NORKOST undersøkelsen viser det seg også at personer med utdanning over 13 år drakk mer skummet melk, te, og vin, og mindre av helmelk og leskedrikker. Når det gjelder forbruk av alkohol viser det seg også at alkoholforbruket er høyest i høyere inntektslag og blant folk med høy og middels utdanning (Saglie 1994). Inntekten har også en mer direkte innflytelse på forbruket av drikkevarer, ved at den enkeltes økonomi vil sette grenser for muligheten til å kjøpe de ulike drikkevarene.

I tillegg har man benyttet et kulturelt perspektiv på sosio-økonomisk status for å forstå endringer. Endringer i forbruksmønster er ofte beskrevet som noe som starter i de øvre sosiale lag, og deretter gradvis spres til bredere lag av befolkningen (Veblen 1953). På denne måten vil da forbruksvaner i høyere sosiale lag kunne gi en pekepinn om hvilke endringer som er i vente. Nyere forskning har imidlertid nyansert denne modellen, og Bourdieu har vist hvordan arbeiderklassen og overklassens smakspreferanser kan eksistere parallelt, uten nevneverdig innflytelse fra hverandre (Bourdieu 1995). Forskjeller i verdier og preferanser spres altså ikke nødvendigvis fra ett sosialt lag til et annet. Eksempler på matvarer som har gjennomgått en slik sosial vandring som beskrevet ovenfor, er blant annet helmelk (Fjällström 1990). I dag kan dette kjøpes av hvem som helst, og blir nå konsumert i større grad av lavinntektsgrupper enn av høyinntektsgrupper (Botten og Bjerkedal 1988, Johansson 1990). Andre slike eksempler er kaffe (Leclant 1979). En kan tenke seg at høystatus-

gruppene kan markerer sin status ved å bryte med det tradisjonelle drikke-mønsteret, og et eksempel på dette kan være oppblomstringen av kaffe barer i storbyene.

Også husholdstype vil kunne ha betydning for mat- og drikkevanene, da dette er vaner som etableres i et sosialt fellesskap. En viktig variabel i forhold til mat vil da være hvem man deler hushold med, og både det å bo sammen uten eller med barn vil kunne ha betydning. I forhold til drikkevaner vil muligens denne sammenhengen ikke lenger være like klar. Drikkevarer er noe man kan velge individuelt i større grad enn mat, når det gjelder måltid. At flere personer til det samme måltidet drikker ulike drikkevarer vil ikke by på særlige problemer, men at man skulle spise helt forskjellig mat ville være mer problematisk. Imidlertid kan en anta at forbruket av melk og brus er større i hushold med barn, og at forbruket av alkohol er mindre i den samme gruppen.

Bosted er også relevant i analyser forbruket av mat- og drikkevaner, ved at man blant annet vil komme tidligere og lettere i kontakt med nye impulser i sentrale enn i mer perifere strøk. I tillegg vil mattradisjonene variere i ulike regioner. NORKOST undersøkelsen viser at forbruket av særlig h-melk, kaffe er størst i spredtbygde strøk, og at forbruket av skummet melk, leskedrikker og alkohol er større i urbane strøk.

Som for mat og måltider eksisterer det i alle kulturer spesielle konvensjoner og normer for hvordan, når og hvor man kan drikke hva med hvem. De normer som gjelder for hva som skal drikkes til de ulike måltidene en hverdag vil være forskjellig fra hva som er gjeldene i helgene. Eksempelvis vil det ikke være naturlig å drikke øl eller Cola til frokost på en hverdag. Det er heller ikke vanlig med brus og leskedrikker til middag på en hverdag, dette er drikkevarer som har vært mer "luksuspreget" og benyttet til helgemiddager eller spesielle anledninger som bursdager o.l. Det vil altså være ulike normer for hva som er akseptabelt å drikke *til* mat og *utenom* mat – altså som tørste drikk og lignende.

En kan også tenke seg en virkning av de tradisjonelle kjønnsroller for ulike drikkevarer (og da spesielt for alkohol). Drikkemønstre som er sosialt akseptert for menn, blir ofte ikke godtatt for kvinner grunnet ulike normer for hva som er akseptabel drikking (dette er særlig normer i tilknytning til alkoholholdige drikker).

Drikke er nært knyttet til mat, og det vil være ulike normer for hva som er passende å drikke til ulike måltider og typer av mat. I tillegg til dette kommer smaken – hva som smaker godt til ulik mat er individuelt. Spiser du fastfood

vil det for eksempel smake bedre med en kald enn en varm drikk, og bedre med en leskedrikk enn med for eksempel juice eller melk. Det er koblet forestillinger om hvilke typer mat og drikke som passer og ikke passer sammen. Dette er vaner i praktisk forstand – og normer i kulturell forstand. Drikke er i hovedsak en del av måltidene og en spisesituasjon, og på denne måten vil drikkesituasjonene være konvensjonelle, moralske, normerte og institusjonaliserte på samme måte som måltidene er dette.

3.2.2 Individuelle preferanser

Forbrukerstrømninger med fokus på matkvalitet og matens betydning for helsen har hatt betydning for forbrukernes holdninger til mat, både i Norge og i andre vestlige land (Wandel 1994). I offentligheten diskuteres det stadig hva som er riktig og godt kosthold, og helse- og miljøargumenter har i særlig grad fått gjennomslag på matområdet, men også når det gjelder drikkevarer. Skiftet fra fete til magrere melketype et eksempel på dette, og ved innføringen av light brus ble det også fokusert på at dette var “sunnere”. De siste årene har det også vært et økte konsum av Farris og vann på flaske. Dette blir gjerne av bransjen forklart ut fra at dette er del av en helsetrend, men kan nok også sees på som et resultat av en vellykket markedsføring. En annen motivasjonsfaktor til en fettreduksjon i kosten utover ønsket om en god helse, er også et utseende som er i samsvar med vår tids slanke kroppsideal, noe som særlig gjelder kvinner. Undersøkelser viser at kvinner er systematisk mer opptatt matens innvirkning på helsen enn hva menn er, og at kvinner er kostholdsbevisste forbrukere som er opptatt av de helsemessige konsekvensene av sine matvarevalg (Wandel 1993,1994).

Når det gjelder helse, har det som nevnt i Norge vært spesielt fokusert på å forebygge hjerte og karsykdommer – og her har man anbefalt at inntaket av h-melk bør begrenses pga. fettinnhold. Data fra spisefaktaundersøkelsene har vist at blant de som er interessert i sunne kostholdsvaner, er det flere som har et daglig forbruk av blant annet skummet melk, og færre som bruker h-melk daglig (Wandel 1995).

Mat er et viktig symbol på fellesskap og identitet, og samtidig på den annen side en viktig markør for skiller av ulikhet mellom sosiale grupper (Fürst 1985). Slike forskjeller kan forstås som uttrykk for identitetsforskjeller, og dette vil også være gjeldene for forbruk av ulike drikkevarer. Hva, hvordan og med hvem vi drikker vil da kunne fortelle noe om hvem vi er som person (eller ønsker å være) og hvilken gruppetilhørighet vi har. Vårt konsum av forskjellige drikkevarer vil da brukes for å skille oss ut – og for å vise gruppeidentitet. Dette kan da eksempelvis gjelde ulike typer av leskedrikker som for

eksempel bruk av brus med eller uten sukker. Bruk av kalorifattige drikker vil da kunne gi et signal om for eksempel sunnhet. På samme måte kan en tenke seg at det for alkohol vil gjelde at man ved å velge vin til maten i stedet for øl, vil markere en høyere kulturell kapital, og at ved valg av dyre og “trendy” merker vil kunne skille seg ut og markere at man tilhører en bestemt gruppe.

I moderniteten utgjør smaken en viktig sosial distinksjon, en måte sosiale grupper kan gi uttrykk for kulturell kapital og kompetanse (Bourdieu 1995). På samme måte som for matvaner vil da drikkevaner i betydningen hva slags drikke som velges, kunne henvise til klasses tilhørighet såvel som sosial mobilitet. På denne måten blir ikke drikke bare “substans” men også et symbol. En kan tenke seg at ulike typer drikke kan fungere både ekskluderende og inkluderende til et sosialt fellesskap. En kan også tenke seg valg av type drikke som en markering av skille mellom arbeid og hvile. I sosiale sammenhenger vil fellesskapet være primært og drikket sekundært. Visse drikker vil da drikkes ved spesielle tilfeller, og kan benyttes for å markere vennskap, tilhørighet eller fellesskap, eller de kan på den annen side fungere som klassemarkør.

Skal en forstå forbruk og forbruksendringer vil det altså være viktig å se hvordan dette inngår i det øvrige livsmønsteret på en måte som oppleves som meningsfylt av den enkelte. Ikke minst blir det nødvendig å rette søkelyset mot de sosiale og kulturelle prosesser hvor forbruket tillegges mening.

3.2.3 Markedsmessige forhold

Forbruket av ulike drikkevarer vil nødvendigvis også ha sammenheng med tilgjengelighet og pris. Slik som holdningene til et sunt kosthold vil kunne påvirke drikkevanene på ulike måter, vil drikkevanene også påvirkes av leverandørenes bearbeiding av markedet, og smakspreferanser hos unge. De siste tiårene har vi også opplevd økt internasjonalisering i form av økt import, utenlandsreiser og økt kulturelt mangfold her hjemme, noe som også har betydning for endringer i mat- og drikkevareforbruk.

På samme måte som matvaretilbudet, har drikkevaretilbudet den enkelte forbruker møter i butikken forandret seg enormt. Eksempelvis har Farris og kildevann hatt en sterk vekst de senere årene, og bransjen mener at nordmenn er i ferd med å tilegne seg vannvaner som ligner de kontinentale. I tillegg til en forklaring som går på at økningen er en del av en helsetrend, er det også naturlig å se dette som et resultat av at man ved innføringen av plastflasken har gjort produktene lettere å håndtere for forbrukeren. I tillegg er flaskene utstyrt med skrukork, slik at man kan drikke samme drikkevaren “hele dagen”, på

forskjellige steder – noe som var mer problematisk med de gamle glassflaskene uten skrukork.

Tidligere ville bosted være avgjørende for tilgjengeligheten av mat- og drikkevarer, men i dag har kjedekonsentrasjon og effektiv distribusjon gjort tilbudet av matvarer mer ensartet innen Norges grenser (Jacobsen og Dulstrud 1994). Som for andre forbruksvarer har markedet for drikkevarer endret seg, og fremstår nå som et særdeles fragmentert marked. Det er et enormt utvalg av leskedrikker – i alle smaksvarianter. Til og med flaskevann kommer i forskjellige smakstilsetninger, og på denne måten får bransjen introdusert flaskevann til større og nye grupper. For mange mennesker betyr det nok også mye at vann er kalorifritt til forskjell fra ordinær brus, og sunnere enn lightbrus. Årsaker til økning og endring i forbruk av ulike drikkevarer må således sees i sammenheng med at tilgjengeligheten og vareutvalget har vært gjenstand for en stor ekspansjon.

Vi ser også en stadig mer aggressiv markedsføring, reklame for stadig flere merker, og i tillegg er den fysiske tilgjengelighet økt (automater m.m.). Når det gjelder tilgjengelighet, er dette også noe som i en viss grad styres av aktørene på drikkevaremarkedet, ved at de reserverer seg mot at man skal kunne selge andre produkter enn deres egne i samme butikk-kjede (eksempelvis hadde Pepsi store problemer med å komme inn på det norske markedet og inn i ulike kjeder på grunn av Coca-Colas sterke posisjon).

Avslutningsvis kan en påpeke viktigheten av å se at forbruk inngår som en del av, og bør forklares med referanse til et helhetlig livs- eller handlingsmønster. En bør derfor være varsom med å analysere forbrukerne som en homogen gruppe med entydige motiver og interesser. Hvilke forbruksvarer som oppleves som viktige og nødvendige er varierende, hva som er motivet bak forbruket også.

3.3 Metodisk design og analysemodell

I en kort og begrenset studie som skal omfatte alle typer av drikkevarer, kan man vanskelig kartlegge alle faktorer og aspekter som vil kunne påvirke den enkeltes forbruksmønster av ulike drikkevarer. Som vi har vært inne på vil ulike demografiske, sosiokulturelle, individuelle og markedsmessige forhold kunne ha forskjellig betydning for hva den enkelte drikker, og i hvilke kontekster dette skjer. I denne rapporten vil vi som nevnt benytte et sosiokulturelt perspektiv, og sette fokus på trekk ved forbrukernes hverdag som kan sies å

ha betydning for deres drikkevaner. Individuelle preferanser og markedsmessige forhold vil vi se bort i fra i denne rapporten.

En operasjonalisering av ulike typer av forklaringer på ulikhet i (og endring av) drikkevaner krever altså til dels helt forskjellige typer av data. Hovedinnfallsvinkel i denne analysen vil dreie seg om sosial kontekst, og viktige skillerlinjer vil gå mellom hva som drikkes til og utenom måltid. Den metodiske tilnærmingen⁷ bygger i stor grad på det komparative prosjektet “En matdag i Norden” (Mäkelä et al. 1999, Kjærnes et al. 1997). I utgangspunktet antar vi at variasjon og endring i sosial kontekst på samme måte som for matvaner kan bidra til å forklare drikkevaner. Vår tilnærming er å studere relasjon til kontekst helt konkret i form av en beskrivelse av siste hverdag (og siste helgedag). Da kan vi analysere styrken på sammenhengen mellom hva man spiser/drikker og kontekstuelle variable som når, hvor, til hvilket måltid osv. Med dette får vi dermed ikke frem noe typisk bilde for den enkelte, snarere mønstre i befolkningen og i grupper av befolkningen.

For å forstå variasjon i drikkemønstre har vi lagt vekt på ulike typer av sosiale bakgrunnsvariable som tidligere har vist seg å være gode prediktorer for atferdsmønstre både for mat og drikke, og variable som har vist seg å ha betydning for hvordan man strukturerer hverdagen. Variable som kjønn, alder, utdanning, inntekt, sivilstatus, yrkesstatus/jobbstatus, husholdsstørrelse og sammensetning, samt bosted er variable som har vist seg å være gode prediktorer for atferdsmønstre for mat og drikke (Roos 1998, Rossow og Træen 1995).

For å belyse ulike forbruksmønstre har, vi med utgangspunkt i det foregående, valgt å konsentrere oss om følgende bakgrunnsvariable:

- Kjønn
- Alder
- Utdanning
- inntekt
- Husholdstype
- Yrkesaktivitet
- Sted

---

⁷ Med dette menes utarbeidelsen av spørreskjemaet, og organiseringen av spørsmålene etter spisetilfeller- som i vår undersøkelse var navngitte måltider.

3.3.1 Utvalg og spørreskjema

Datamaterialet har skjedd i samarbeid med TINE Norske meierier og tar for seg 2531⁸ respondenters spise- og drikkevaner. Dataene er samlet inn av MMI (1998) ved hjelp av en postal survey – med nær oppfølging på telefon midtveis og med mulighet for ekstra bistand. Det viste seg at utvalget var noe skjevt sammensatt mht kjønn og alder. Vi har derfor vektet dataene mht til dette ut fra SSB's befolkningsstatistikk fra 1997⁹.

Spørsmålene om drikke og kontekst var bygget opp som en kronologisk beskrivelse. Fra den nordiske undersøkelsen (Mäkelä et. al 1999) vet vi at konsumet i stor grad er strukturert rundt et ganske homogent måltidsmønster (frokost, lunsj, middag, kveldsmat), samt noen mindre organiserte mellommåltider. Våre spørsmål dreide seg om¹⁰:

- hva de spiste og drakk *til* måltider
- hva de spiste og drakk *mellom/etter* måltider
- klokkeslett
- hvor maten/drikket ble anskaffet, hvor man spiste/drakk dette, og hvem man var sammen med

Respondentene ble bedt om å registrere forbruket av mat og drikke for *siste hverdag*, og ble spurt hvilken dag dette var (om gårsdagen var en lørdag eller søndag ble de bedt om å svare for siste hverdag). Da det er rimelig å anta at forbruket av mat og drikke vil være annerledes i helgen enn i ukedagene, ble respondentene også spurt om forbruket av mat og drikke siste helgedag. Etter at de var ferdige med registreringen av siste hverdag, ble de samme spørsmålene stilt om siste helgedag ved at halvparten ble bedt om å besvare for siste lørdag, og den andre halvparten for siste søndag. Tabell 3.1 viser fordelingen på de forskjellige dagene.

---

⁸ Av 3536 tilfeldig utvalgte personer i alderen 15 år eller eldre - returnerte 2531 spørreskjemaet, slik at undersøkelsen har en svarprosent på 72%.

⁹ Alle bivariate analyser (krysstabeller m.m), samt *lineære* regresjonsanalyser er vektet.

¹⁰ I tillegg til dette er det samlet inn svært omfattende data om generelle spise- og drikkevaner, ulike holdninger i tilknytning til mat/drikke/helse, fritidsaktiviteter, samt en mindre del som fokuserer spesielt på forbruk av alkohol i ulike sammenhenger. I denne rapporten skal vi imidlertid kun benytte dataene fra siste hverdag og siste helgedag, med fokus på mat og drikke.

Tabell 3.1 - Prosentvis fordeling over de ulike dagene, fordelt på kjønn og totalt (vektede tall).

	Menn	Kvinner	Totalt		Menn	Kvinner	Totalt
Mandag	36	39	37	Lørdag	49	51	50
Tirsdag	24	26	25	Søndag	51	49	50
Onsdag	12	11	12				
Torsdag	8	8	8				
Fredag	20	16	18				
Total	100	100	100	Totalt	100	100	100
N	1149	1149	2298	N	1260	1271	2531
Ubesvart	99	143	2531				

Som beskrevet i punkt 3.3 benytter vi samme modell i alle regresjonsanalysene (med unntak av kapittel 6 der yrkesaktivitet ikke er inkludert), og fordelingen for de inkluderte bakgrunnsvariablene er vist i tabell 3.2.

Tabell 3.2- Utvalgsfordeling for bakgrunnsvariablene som benyttes (vektede tall).

	%	N		%	N
Kjønn			Husholdsinntekt		
Menn	49	1240	≤200' kr	21	522
Kvinner	51	1291	201'-400'kr	35	887
Alder			>401' kr +	29	722
15-24 år	16	404	Ubesvart	16	399
25-39 år	28	715	Husholdstype		
40-59 år	31	792	Enslig u/barn	19	455
60 år +	25	620	Enslig m/barn	7	159
Utdanning			Par u/barn	29	704
Grunnskole	42	1012	Par m/barn	28	682
Videregående	22	530	Uklassifiserbare	18	427
Universitet	37	899	Sted		
Yrkesaktiv			Oslo	11	274
Hjemmeværende	25	628	Andre byer	39	996
Yrkesakt/student	75	1903	Tettsted	27	677
			Land	23	584

Som det fremkommer av tabellen, har vi valgt å omkode alder og inntekt til dummyer i de respektive kategoriene, da vi er interessert i å sammenligne mellom ulike grupper i utvalget. Husholdsvariabelen er konstruert på bakgrunn av spørsmålene: sivilstand, antall personer i husholdet, og antall barn i husholdet under 20 år. Det viste seg imidlertid at 18% ikke kunne plasseres i våre valgte husholdsgrupper pga. ufullstendige opplysninger/ missing på disse tre variablene. En nærmere undersøkelse av gruppen "uklassifiserbare" viste at denne i all hovedsak består av personer uten egne barn og som bor hjemme

hos foreldrene eller i kollektiv o.l, samt av voksne personer som har hjemmeboende barn over 20 år.

3.4 Operasjonalisering -måltider og mellommåltider

Vi har valgt å benytte begrepene frokost, lunsj, middag og kvelds som definisjon på faste hovedmåltider. Som tidligere nevnt har undersøkelser vist at dette er begreper som er godt innarbeidet i den norske befolkningen, og at dette er måltider som forbindes med til dels faste tidspunkter på dagen (Mäkelä et. al 1999). Mellommåltider er da definisjonen på perioden mellom de faste måltidene, og i tillegg måltidet som kommer etter kvelds. Vi betrakter perioden mellom hovedmåltidene, altså de fire ulike mellommåltidene, som ett måltid til tross for at man i realiteten kan ha spist/drukket noe flere enn en gang. Siden vi ikke kan koble konsumet av mat og drikke til ulike tidspunkter i perioden - betrakter vi dette som en hendelse.

Vi opererer med følgende 8 spise/drikkesituasjoner:

Hovedmåltider	Mellommåltider
1. Frokost	2.Mellom frokost og lunsj
3. Lunsj	4.Mellom lunsj og middag
5. Middag	6.Mellom middag og kvelds
7. Kvelds	8.Etter kvelds

Som filter ved separate analyser av de åtte situasjonene ble spørsmålet "spiste eller drakk du noe til/mellom det aktuelle måltidet" benyttet¹¹.

3.4.1 Sosial kontekst - sammen med hvem?

Vi ønsket å si noe om den sosiale strukturen de ulike drikkevarene ble konsumert i, og respondentene ble spurt hvor de var og hvem de var sammen med da de spiste/drakk noe i 8 situasjonene som beskrevet ovenfor. Spørsmålet "hvor var du?" hadde følgende alternativer:

1. Hjemme	6. Kafe/restaurant
2. Skole/jobb	7. Treningstudio
3. I bilen	8. Venner/familie
4. Bensinstasjon	9. Andre steder
5. Gatekjøkken etc.	

¹¹ De av respondentene som hadde svart "ja" på dette men ikke registrert noen mat eller drikkevarer ble plassert i gruppen "nei".

Vi var primært interessert i å se hvorvidt de ulike spisesituasjonene forekom privat eller offentlig, og valgte derfor å slå sammen 1 og 8 til variabelen "hjemme", og de resterende til variabelen "ikke hjemme".

På spørsmål om hvem man var sammen med var det disse alternativene:

1. Alene	4. Venner
2. Familie	5. Andre
3. Kolleger/medelever	

Her ville vi se i hvilken grad man var alene eller sammen med andre i de ulike situasjonene, og har da benyttet 1 som variabelen "alene" og 2-4 som variabelen "med flere".

På bakgrunn av dette konstruerte vi en kontekstvariabel med følgende verdier:

1. Hjemme/ alene	4. Ikke hjemme /alene
2. Hjemme/ m.flere ¹²	5. Ikke hjemme/m. flere

I utgangspunktet ville vi benytte denne kontekstvariabelen både for hovedmåltider og mellommåltider. Det viste seg imidlertid å bli problematisk å se på denne i forhold til mellommåltidene. Mellom måltidene kunne en registrere flere alternativer på hvor man var og sammen med hvem, samt ulike tidspunkter for dette. Vi kunne således ikke kople dette til de ulike drikkevarene som var registrert, og vi har derfor bare benyttet denne kontekstvariabelen for de fire hovedmåltidene.

3.4.2 Spørsmål om matkonsum

Dataene i spørreskjemaet skulle også benyttes av TINE Norske meierier, og de enkelte matvarene en kunne krysse av for var derfor svært spesifisert. Tabell 3.3 viser hvilke matvarer vi har tatt i betraktning:

---

¹² I denne kategorien vil da både de som er hjemme hos seg selv sammen med andre, og de som er på besøk hos venner/familie komme- men vi anser også det siste for å være "privat" og har derfor ikke inndelt dette ytterligere.

Tabell 3.3 - Oversikt over matvarene i spørreskjemaet (respondentene registrerte også smørtype, ost og annet pålegg- disse typene har vi sett bort i fra)

<p><u>BAKERVARER:</u> -Brød -Baguette/horn/ rundstykke o.l. -Boller/skolebolle/ muffins o.l. -Vaffel -Knekkebrød/kjeks -Småkaker/søt kjeks -Bløtkake -Ostekake -Andre bakevarer</p>	<p><u>KORNBLANDINGER:</u> -Corn Flakes m/melk -Kornblanding m/melk -Kornblanding m/syrnet melk (Cultura, kefir) -Kornblanding m/yoghurt -Grøt</p>	<p><u>YOGHURT:</u> -TINE Naturell yoghurt -TINE Lettyoghurt -TINE Yoghurt -LITAGO Yoghurt -Biola Yoghurt -Yoplait yoghurt -Go'morgen Yoghurt -Duo -Müller yoghurt -Annen yoghurt</p>
<p><u>SALAT/GRØNNT/ FRUKT:</u> -Salat uten dressing -Salat med rømme -Salat med annen dres- sing -Grønnsak (gulrot, kålrot etc.) -Frukt (eple, banan, ap- pelsin etc.)</p>	<p><u>SNACKS/KEBAB O.L.:</u> -Sjokolade -Iskrem -Potetchips eller annen salt snacks -Drops eller andre godterier -Pastiller -Pizza -Hamburger -Pølse med brød og/eller lompe -Kebab, Tacos, enchilladas etc. -Annen snacks</p>	<p><u>SNACKS:</u> -Sjokolade -Iskrem -Potetchips eller annen snacks -Drops eller andre godte- rier -Pastiller -Annen snacks</p>
<p><u>VARME RETTER</u> -Kjøtt -Middagspølser/ Kjøttkaker -Gryterett -Fisk -Fiskekaker/grateng -Fjærkre/kylling -Vegetarmat -Suppe -Kokte poteter/potetmos -Pommes Frites -Bakt potet, andre potetretter</p>	<p><u>(varme retter-forts.):</u> -Ris -Pasta-/spaghettiretter -Pizza -Hamburger -Varmt ostesmørbrød -Pølse i brød og/eller lompe -Pannekaker -Omelett -Kebab, taco, enchilladas -Utenlandsk mat -Annen varm mat</p>	<p><u>DESSERT</u> -KOS -TINE Pudding -TINE Gele -Freia Pudding -Freia Gele -TORO Mousse -Hermetisk frukt' -Iskrem -Ost -Annen dessert</p>

Vi har slått sammen de ulike kategoriene under hver hovedgruppe, og benytter disse som matvariable i rapporten, med unntak av en oppdeling av gruppene bakervarer og snacks/kebab o.l. Vi har slått sammen brød, baguette/horn o.l.

og knekkebrød/kjeks til gruppen **brød**, og de resterende i denne gruppen har vi gitt betegnelsen **kaker**.

Fra gruppen snacks/kebab o.l. har vi delt opp i **fastfood** og **snacks**. Her har vi slått sammen pizza, hamburger, pølse med brød/lompe, kebab, tacos, og enchilladas etc. til **fastfood**, de resterende i denne kategorien har blitt omkodet til **snacks**, da de er identiske med den opprinnelige gruppen snacks. Matvariablene vi benytter er da følgende:

- Bakervarer **a)** brød **b)** kaker
- Kornblandinger
- Yoghurt
- Salat/frukt/grønt
- Snacks/fastfood **a)**snacks **b)**fastfood
- Varm mat
- Dessert

Ikke alle matvarene ble registrert til hvert måltid, tabell 3.4 viser hvilke matvarer som ble registrert til de ulike måltidstypene.

Tabell 3.4 - Oversikt over hvilke matvarer som ble registrert til de ulike måltidstypene

	Frokost	Lunsj	Middag	Kvelds	Mellom-måltidene
1. Bakervarer	X	X	X	X	X
2. Kornblandinger	X	X	X	X	X
3. Yoghurt	X	X	X	X	X
4. Salat/grønns/frukt	X	X	X	X	X
5. Snacks/kebab o.l.	X	-	-	X	X
6. Snacks	-	X	X	-	-
7. Varme retter	-	X	X	-	-
8. Dessert	-	X	X	-	-

3.5 Operasjonalisering av drikkevarene

I spørreskjemaet var det for hver registrering satt opp 39 ulike typer av drikkevarer. Disse var fordelt på fire ulike hovedkategorier av drikker: 1) Melkedrikker, 2) Varme drikker, 3) Kalde drikker og 4) Alkoholholdige drikker (en oversikt over alle 39 typene finnes i appendix 1). Av hensyn til rapportens omfang, samt at det for flere av drikkene var svært få eller ingen som hadde drukket disse siste hverdag/helgedag, har vi valgt å slå sammen enkelte drikkevarer innefor samme kategori.

Melkedrikker var opprinnelig delt opp i 13 ulike melketyper. Vi har slått sammen *alle* melketyperne til *melk-totalt*, men har også i noen analyser valgt å konsentrere oss om tre¹³ typer av melk; 1) h-melk, 3) lettmelk og 4) skummetmelk.

Videre var det registrert 9 ulike typer av *varme drikker*, hvorav dette inkluderte flere forskjellige kaffetyper. I utgangspunktet var tanken å se nærmere på bruken av de “nye” kaffe typene som cappuccino, café au lait, og espresso. Det viste seg imidlertid at det var svært få som oppga at de hadde konsumert disse kaffetyperne siste hverdag/helgedag, og vi har på bakgrunn av dette valgt å se på all kaffe samlet. I tillegg til kaffe ser vi på forbruket av te. De andre varme drikkene (kakao o.l.) vil ikke bli sett nærmere på i denne omgang. Kaffe og te er altså de eneste to varme drikkene som er med i analysene.

Når det gjelder de *kalde drikkevarerne*, var det 15 alternativer, inkludert lettøl og øl. Vi vil i hovedsak benytte kategoriene juice, saft, springvann og leskedrikker, hvor leskedrikker inkluderer alle andre drikkevarer enn juice, saft, springvann, og øl. I noen av analysene vil leskedrikker bli splittet opp i leskedrikker med og uten sukker.

I tillegg til forbruket av øl ble det spurt om forbruket av vin og brennevin. Vi vil i analysene benytte to typer av alkohol, nemlig øl og vin/sprit. Tabell 3.5 viser en oversikt over de grupperingene vi har gjort.

---

¹³ Vi har her benyttet spørsmålene om TINES h-, lett-, og skummet melk, og ikke slått sammen med noen av de andre melketyperne.

Tabell 3.5 – Gruppering av drikkevarerne til bruk i analysene:

Kategorier	Drikkevarer som er inkludert
Melk- totalt	Cultura + Annen syrnet melk + Dalsgården lettmelk + Gårdsfrisk + Annen søtmelk + biola + litago + milkshake + TINE sjokomelk +Melk m/o-boy/nesquick
H-melk	TINE H-melk
Lettmelk	TINE Lettmelk
Skummet melk	TINE Skummet melk
Kaffe	Filterkaffe + kokekaffe + pulver-kaffe + cappucino + cafe au lait + espresso
Te	Te
Juice	Juice
Saft	Saft
Springvann	Springvann
Leskedrikker-totalt	Coca Cola + brus m/sukker + lettbrus + Farris + flaskevann + fruktdrikk + sportsdrikk + iste +alkoholfri øl + lettøl + “annen kald drikke” .
Leskedrikker med sukker	Coca Cola + brus m/sukker
Leskedrikker uten sukker	Lettbrus+ Farris+ flaskevann
Øl	Øl
Vin/sprit	Vin + brennevin

3.6 Analyseteknikker

Analysene i rapporten er på tre nivåer:

- 1) Dagsnivå – som viser samlet forbruk i løpet av hele dagen
- 2) Måltidsnivå – som viser samlet forbruk til ulike måltider/mellommåltider
- 3) Spisetilfelle – som viser forbruk i ulike grupper for hvert spisetilfelle

De kvantitative analysene som presenteres i denne rapporten er knyttet opp mot to typer av problemstillinger. Den ene typen av problemstillinger går ut

på å beskrive måltidstypene de ulike drikkevarene forekommer i. Dette innebærer at vi ønsker å tallfeste forekomst og omfang av de ulike drikkene i de ulike kontekstene. Den andre typen av problemstilling har som mål å beskrive forskjeller i ulike forbruksgrupper mht til bruk av de ulike drikkevarene i de ulike kontekstene.

Med utgangspunkt i modellen beskrevet i kapittel 3.3, ønsker vi å gi en deskriptiv analyse av ulike forbruksmønstre. Vi skal altså i denne rapporten ikke lete etter kausale sammenhenger, men beskrive de ulike fordelingene på de avhengige variablene. Materialet er analysert ved en kombinasjon av ulike analyseteknikker. Vi har benyttet noe enkle krysstabeller og frekvensfordelinger, men selv med de sammenslåingene av de avhengige variablene vi har beskrevet ovenfor, er datamengden fortsatt så stor at stoffet må analyseres og presenteres på et ganske aggregert nivå. Det er jo også de mer helhetlige mønstre vi er ute etter i denne rapporten. Vi har derfor i hovedsak benyttet oss av ulike typer regresjon (lineær og logistisk). For å se på hvordan de ulike mat og drikkevarene samvarierte har vi benyttet korrelasjonsanalyse.

I *kapittel 4* opererer vi med dikotome variable som angir om man har – eller ikke har spist/drukket noe i de ulike måltidene. Vi benytter da logistisk regresjon i dette kapitlet. Som vi skal komme tilbake til, har ikke koeffisientene i en logistisk regresjon noen enkel substansiell fortolkning. Koeffisientene angir logaritmen av endringer i oddsratio¹⁴ for den avhengige variabelen som følge, av en enhets endring i den uavhengige variabelen. Logistisk regresjon kan fortolkes ved omregning av logoddsene til odds og så sannsynligheten for at et fenomen skal inntreffe, gitt bestemte verdier på de ulike bakgrunnsvariablene. Imidlertid kan koeffisientenes fortegn tolkes på samme måte som ved lineær regresjon. Ved en *positiv sammenheng* vil sannsynligheten for å få høy(e) verdi(er) på avhengig variabel være høyere jo høyere verdi en har på den uavhengige, og omvendt (Skog 1998, Tufte 1999). Vi vil i denne rapporten kun kommentere fortegnet på sammenhenger som er statistisk signifikante, og ikke foreta beregninger av sannsynligheter.

I *kapittel 5* har våre avhengige variable verdiene 0 til 8, hvor 0 angir at man ikke har dukket drikkevare X i løpet av dagen, 1 angir at man har drukket den 1 gang osv. Da disse variablene er på forholdstallsnivå og således oppfyller kravene til lineær regresjon, har vi benyttet dette i analysene av antall ganger man har benyttet de ulike drikkevarene i løpet av dagen. På samme måte som for logistisk regresjon er dette en teknikk som belyser i hvilken grad en eller

---

¹⁴ Oddsen for et fenomen er forholdstallet mellom sannsynligheten for at et fenomen forekommer og sannsynligheten for at det ikke forekommer.

flere uavhengige variabler forklarer variasjonen i en avhengig variabel. I den lineære analysen måles den gjennomsnittlige endringen (uttrykt ved den ustandardiserte regresjonskoeffisienten B) av verdien til den avhengige variabelen, når en endrer verdien til en uavhengig variabel med en enhet – kontrollert for andre uavhengige variable i modellen. På denne måten får man kontrollert effekten av en uavhengig variabel for effekten av en eller flere andre uavhengige variabler, og får frem hver enkelt variabels direkte effekt. Regresjonsanalyser på denne måten blir en mer helhetlig teknikk enn krysstabeller. Ved slik kontroll for andre variabler, reduseres faren for å kommentere spuriøse sammenhenger (som at en variabels effekt på en annen skyldes at den har sammenheng med andre variabler i modellen), samt at effekten av en uavhengig variabel tydeliggjøres.

I tillegg har vi kapittel 5 benyttet korrelasjonsanalyse. Ved hjelp av korrelasjonsanalysen vil vi belyse i hvilken grad mat og drikke korrelerer med hverandre. Eksempelvis kan vi da se i hvilken grad det å drikke melk til frokost samvarierer med det å spise brød. Korrelasjonskoeffisientene måler grad av lineær samvariasjon mellom to variable, og i vårt materiale da samvariasjonen mellom ulike mat- og drikkevarer i de ulike kontekstene. En korrelasjonskoeffisient lik $+1$ vitner om perfekt lineær samvariasjon, og -1 perfekt negativ samvariasjon (0 betyr da ingen lineær samvariasjon). Om vi ikke ønsker å et detaljert bilde, men bare ønsker et mål for den totale tendensen til sammenheng mellom to variable, er dette en egnet analyseform, og sammenhengen mellom to variable uttrykkes da ved hjelp av Pearsons korrelasjonskoeffisient (Hellevik 1991).

I *kapittel 6* opererer vi igjen med dikotome variable som angir om man har eller ikke har drukket de ulike drikkevarer til de ulike måltidene, og vi benytter da logistisk regresjon som beskrevet ovenfor.

Som nevnt i kapittel 3 benytter vi gjennomgående samme modell/sett av forklaringsvariable i alle analyser av datamaterialet, med unntak av at yrkesvariabelen er tatt ut i kapittel 6.

4 Eksisterer måltidene?

Et hovedsiktemål med vår studie var å undersøke hvordan ulike drikkevarer inngår i måltidsmønstre og dagligliv. Vi vil først beskrive dette mønsteret ved å se i hvilken grad konsum av mat og drikke inngår i en fast måltidsstruktur, og hvorvidt det er forskjeller i ulike grupper. Et viktig spørsmål i så måte er hvor stort innslaget av mellommåltider egentlig er, og om vi kan se tendenser til et mindre strukturert mønster i noen grupper. Videre vil vi se på hvorvidt og hvordan den sosiale konteksten varierer for ulike måltider.

4.1 Et tydelig og homogent måltidsmønster

Som beskrevet i punkt 3.4 refererer måltid til de fire tradisjonelle måltidene frokost, lunsj, middag og kvelds. Mellommåltider er da betegnelsen på de tre periodene som er mellom hovedmåltidene og perioden etter kvelds.

Vi har først sett på gjennomsnittlig antall spise/drikkesituasjoner man har registrert siste hverdag og siste helgedag – både totalt og fordelt på måltid/mellommåltid. Av tabell 4.1 ser vi man gjennomsnittlig hadde spist 3,4 måltider siste hverdag, og at man hadde et signifikant høyere gjennomsnittlig antall måltider på siste hverdag i forhold til siste helgedag. Vi har sett på hvorvidt det var en kjønnsforskjell, og det viste seg at det ikke var noen forskjell mellom menn og kvinner siste hverdag, men at kvinner gjennomsnittlig hadde spist flere måltider enn menn siste helgedag ($p=0,019$).

Tabell 4.1- Gjennomsnittlig antall måltidstyper i løpet av siste hverdag og siste helgedag- totalt, kun måltider, og kun mellommåltider

	Gjennomsnitt	N
Totalt antall spise/drikkesituasjoner:		
- hverdag	5,12 ¹	2439
- helgedag	4,35	2431
Måltider:		
- hverdag	3,40 ¹	2499
- helgedag	2,94	2493
Mellommåltider:		
- hverdag	1,72 ¹	2459
- helgedag	1,41	2461

¹ p < 0.001 (forskjell mellom hverdag og helgedag testet ved parvis t-test)

Når det gjelder mellommåltider ser vi at man spiste/drakk gjennomsnittlig 1,72 ganger utenom de fire hovedmåltidene, og også her er det signifikant flere ganger på siste hverdag i forhold til siste helgedag. Her viste det seg å være kjønnsforskjeller begge dager. Kvinner hadde et gjennomsnittlig høyere antall mellommåltider enn menn, både hverdag og helg (p<0,01). Det må imidlertid bemerkes at vi i vår undersøkelse regner perioden mellom hovedmåltidene som ett tilfelle. Personer som har spist eller drukket noe på flere forskjellige tidspunkter i mellomperioden er kun blitt registrert med ett mellommåltid (jfr punkt 3.4). At det gjennomsnittlige antallet mellommåltider derfor kan være høyere enn hva vi har funnet kan derfor ikke utelukkes.

Tabell 4.2 viser andelen som oppga å ha spist/drukket noe til de ulike hovedmåltidene.

Tabell 4.2 - Prosentandel som har drukket/spist til måltider siste hverdag og siste helgedag (N oppgitt i parentes)

	Frokost	Lunsj	Middag	Kvelds
Hverdag	94 ¹ (2531)	86 ² (2519)	96 ² (2527)	64 ² (2515)
Helg	92 (2527)	54 (2514)	92 (2526)	56 (2518)

¹)p < 0.01   ²)p < 0.001 - forskjell mellom hverdag og helgedag testet ved parvis t-test

I tråd med tabell 4.1 ser vi at nesten alle oppga å ha spist eller drukket noe til de tre første måltidene siste hverdag, og flertallet hadde dessuten spist et kveldsmåltid. Det samme var tilfellet for siste helgedag, selv om lunsj og kveldsmat da er mindre brukt. Vi ser at det er signifikant flere som har spist de ulike måltidene siste hverdag i forhold til siste helgedag.

Tabell 4.3 viser andelen som har spist/drukket mellom måltidene. Med unntak av "etter kvelds", har omkring halvparten oppgitt at de har drukket/spist noe

mellom måltidene. Også her er det signifikant flere som oppgir at de har spist/drukket mellom måltidene på siste hverdag i forhold til siste helgedag, med unntak av “etter kvelds”.

Tabell 4.3 - Prosentandel som har drukket/spist mellom måltidene siste hverdag og siste helgedag (N oppgitt parentes)

	Mellom F/L	Mellom L/M	Mellom M/K	Etter kvelds
Hverdag	50 ¹ (2513)	44 ¹ (2499)	57 ¹ (2514)	22 (2511)
Helg	31 (2512)	31 (2498)	51 (2518)	29 ¹ (2515)

¹)p < 0.001 - forskjell mellom hverdag og helgedag testet ved parvis t-test

Samlet sett finner vi altså et tydelig og homogent måltidsmønster, spesielt på hverdager. Mellommåltider forekommer, men i langt mindre grad. I hvilken grad mellommåltidene også representerer et visst innslag av “struktur” kan vi først kommentere når vi vet hva som er konsumert og i hvilken sammenheng.

Resultatene i tabell 4.1-4.3 skiller ikke mellom de som *både* har spist og drukket, de som *bare* har spist, eller de som *bare* har drukket i de ulike situasjonene. Tabell 4.4 og 4.5 viser hvordan dette fordeler seg.

Tabell 4.4 - Hvor mange har både spist og drukket, bare spist, eller bare drukket til måltidene (prosent)

	Frokost		Lunsj		Middag		Kvelds	
	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg
Spist og drukket	96	96	94	93	94	95	87	88
Kun spist	2	2	4	4	5	5	7	7
Kun drukket	2	1	2	3	1	1	6	5
Prosent	100	100	100	100	100	100	100	100
N	2373	2324	2160	1344	2427	2317	1615	1418

Vi ser av tabellen at flertallet har *både* spist og drukket til alle måltidene – både hverdag og helg. Vi ser at andelen som bare har drukket øker noe i forbindelse med kvelds. Bare de aller færreste har kun drukket til det vi har betegnet som måltid. På bakgrunn av denne oversikten vil vi derfor i de videre analysene behandle dette under ett, det vil si at de som har svart ja på et av alternativene ovenfor vil bli inkludert i analysen for det gjeldende måltidet.

Når vi ser på mellommåltidene ser vi at dette endrer seg. Tabell 4.5 viser at det er nå er betydelig flere som *kun* har drukket mellom måltidene, både siste

hverdag og siste helgedag. Men fortsatt dominerer kombinasjonen av mat og drikke.

Tabell 4.5 - Hvor mange har både spist og drukket, bare spist, eller bare drukket mellom måltidene (prosent)

	Mellom F/L		Mellom L/M		Mellom M/Kv		Etter Kvelds	
	Hver-dag	Helg	Hver-dag	Helg	Hver-dag	Helg	Hver-dag	Helg
Spist og drukket	60	65	61	63	76	80	50	58
Kun spist	4	8	9	7	6	5	9	6
Kun drukket	36	28	30	30	18	15	41	36
Prosent	100	100	100	100	100	100	100	100
N	1263	768	1099	777	1427	1294	549	719

På bakgrunn av denne oversikten kunne en ønsket å se hvorvidt det var forskjell i type drikke for de som hadde spist og de som ikke hadde spist til mellommåltidet. I denne rapporten vil vi imidlertid ikke skille mellom dette, og behandler alle samlet.

Som vi har vært inne på innledningsvis, hevdes det fra ulike hold at måltidsmønstrene er i endring, ved at man blant annet ikke lenger spiser måltider til faste tider. Respondentene ble bedt om å angi tidspunkt for de ulike måltidene, og tabell 4.6 viser en oversikt over gjennomsnittlig tidspunkt for de ulike måltidene. I tabellen sammenlignes de registrerte tidspunktene i vår undersøkelse med gjennomsnittlige tidspunkter i en undersøkelse foretatt i 1985 (Wold 1985).

Tabell 4.6- Oversikt over gjennomsnittlige tidspunkter for måltidene

	1985	1998	
	Hverdag	Hverdag	Helg
Frokost	07.00-09.00	07.00-09.00	09.00-11.00
Lunsj	11.00-12.30	11.00-13.00	13.00-15.00
Middag	15.00-17.00	17.00-19.00	15.00-19.00
Kvelds	19.00-21.00	19.00-21.00	19.00-21.00

Sammenlignet med 1985 ser vi at tidspunktet for frokost og lunsj er de samme, men at det har vært en forskyvning i tidspunkt for middag på hverdager. Videre ser vi at man har spist frokost og lunsj noe senere i helgene, og at tids-

rommet for når man har spist middag i helgene er utvidet med to timer i forhold til hverdag.

Så langt tyder altså resultatene på at de aller fleste spiser 3-4 hovedmåltider i løpet av dagen både hverdag/helgedag, og at dette er konsentrert rundt relativt faste tidspunkter på dagen.

4.2 Hva har man spist - til og mellom måltidene?

I tillegg til registreringen av drikkevarer ble respondentene også bedt om å registrere hva de hadde spist til- og mellom de ulike måltidene. Som for drikkevarene var de ulike matvarene/rettene inndelt etter forskjellige hovedgrupper, og vi har valgt å slå sammen til disse 7 hovedkategoriene (jfr. kap 3.4.2):

- Bakervarer **a)** brød **b)** kaker
- Kornblandinger
- Yoghurt
- Salat/frukt/grønt
- Snacks/fastfood **a)**snacks **b)**fastfood
- Varm mat
- Dessert

Varmmat og dessert ble kun registrert til lunsj og middag, og fastfood ble da ikke registrert til disse to måltidene. Siden noen av de matrettene som er inkludert i “fastfood” også inngår i kategorien “varmmat”, kunne det vært ønskelig å skille ut en egen fastfood gruppe. Kategorien varmmat består imidlertid av så mange matvarer/typer som kan kombineres på ulike måter at det ville være problematisk å kun skille ut en egen fastfood gruppe. Vi behandler derfor varmmat under ett, og vil ikke gå inn på hvordan de ulike drikkevarene fordeler seg på ulike typer av varmmat i denne rapporten.

Tabell 4.7 viser andelen som har spist noe i de 7 ulike hovedgruppene til de ulike måltidene siste hverdag og siste helgedag.

Tabell 4.7 – Andel som har spist de ulike matvarene til måltidene siste hverdag/helgedag

	Frokost		Lunsj		Middag		Kvelds	
	Hver dag	Helg	Hver dag	Helg	Hver dag	Helg	Hver dag	Helg
1.Bakervarer								
-brød	91	93	88	65	16	16	75	61
-kaker	3	4	9	19	5	5	10	12
2.Kornblandinger	13	7	5	8	3	3	8	5
3.Yoghurt	11	8	9	7	3	2	7	6
4.Salat/grønns/frukt	24	17	28	24	41	38	20	22
5.Snacks/kebab o.l.								
-snacks	3	1	9	10	7	11	9	13
-fastfood	1	3	-	-	-	-	4	18
6.Varme retter	-	-	13	25	96	93	-	-
7.Dessert	-	-	3	6	21	32	-	-
N	2373	2324	2160	1344	2427	2317	1615	1418

Vi ser at det er brødmåltider som dominerer til frokost, lunsj og kvelds, begge dager. I overkant av 20 % har også spist frukt/ grønnsaker til disse måltidene. Til frokost ser vi at det også er innslag av kornblandinger og yoghurt, men at dette avtar noe til lunsj og kvelds. Til lunsj siste hverdag oppgir 13% at de har spist varmmat, og vi ser at dette antallet fordobles i helgen. Hele 96% og 93% oppgir at de har spist et varmt måltid til middag på henholdsvis siste hverdag og siste helgedag, men som sagt har vi ikke sett nærmere på type varmmat de spiste. Innslaget av frukt/grønnsaker er også størst til middagsmåltidet, noe som kan tilskrives grønnsaker som tilhører til middagsmåltidet. Omkring en fjerdedel av respondenten oppgir også at de har spist dessert i tilknytning til middagen begge dager. Når det gjelder fastfood til måltider, kunne dette som sagt kun registrert for frokost og kveldsmat, og vi ser at innslaget av fastfood er lite på, men at 18% har registrert at de har spist dette til kvelds siste helgedag.

Av tabell 4.8 ser vi at det heller ikke er mye variasjon i type mat som er konsumert mellom måltidene. Mellom frokost og lunsj siste hverdag ser vi at det typiske er brød og kaker, grønnsaker/ frukt, snacks, og at flere har spist kaker og snacks til dette mellommåltidet siste helgedag. Det samme mønsteret er gjeldende mellom lunsj og middag, men vi ser at innslaget av snacks i helgen nå har økt med 10 prosentpoeng fra forrige mellommåltid. Mellom middag og kvelds ser vi at det er kaker og snacks som dominerer – og vi ser at det særlig er andelen som har spist kaker som har økt. Henholdsvis 35 og 43% har spist noe i kategorien kaker til dette mellommåltidet siste hverdag og siste helgedag. I Norge opererer man med et eget kaffemåltid, hvor kaffen er hovedelementet, og bielementene som regel er søte bakverk, kjeks o.l. (Wold 1985,

Lien 1989). Det stor innslaget av kaker mellom middag og kvelds indikerer at dette er et kaffemåltid. Vi kommer tilbake til dette når vi senere skal se på andelen som har drukket kaffe til dette mellommåltidet.

Etter kvelds ser vi det samme mønsteret som for de to første mellommåltidene, og det største innslaget av snacks og fastfood finner vi på siste helgedag, Henholdsvis 40 og 5% har spist snacks eller fastfood etter kvelds siste helgedag.

Tabell 4.8 – Andel som har spist de ulike matvarene* mellom måltidene siste hverdag/helgedag

	Mellom F/L		Mellom L/M		Mellom M/Kv		Etter Kvelds	
	Hver dag	Helg	Hver dag	Helg	Hver dag	Helg	Hver dag	Helg
1. Bakervarer								
-brød	28	21	20	18	17	10	12	11
-kaker	15	29	17	24	35	43	12	13
2. Kornblandinger	3	2	2	3	3	1	4	3
3. Yoghurt	7	8	6	5	6	4	6	3
4. Salat/grønns/frukt	25	23	27	21	27	16	20	16
5. Snacks/kebab o.l.								
-snacks	18	20	24	30	37	45	27	40
-fastfood	2	2	3	4	2	4	2	5
N	1263	768	1099	777	1427	1294	549	719

* Varmeretter og dessert var ikke inkludert i registreringen av mellommåltider.

Sammenlignet med hovedmåltidene ser vi at det er kategorien brød som er redusert på bekostning av kaker og snacks. Dette indikerer at dagen fortsatt struktureres etter faste hovedmåltider til relativt faste tidspunkter.

4.3 Sosial kontekst

Vi har altså funnet at drikke synes å inngå i en homogen struktur av måltider der det både spises og drikkes. Det er også et mønster for det som konsumeres av drikke mellom disse faste måltidene, ved at også her inngår som oftest både mat og drikke. Men en eventuell “drikkestruktur” foregår ikke bare innenfor tids- og innholdsmessige rammer, men er også knyttet til sted og sosial sammenheng. Som beskrevet under 3.4.1 har vi inndelt variabelen “hvem var du sammen med?” i gruppene hjemme - ikke hjemme, og variabelen “hvor var du?” i gruppene alene - sammen med andre. Tabell 4.9 viser hvordan disse kontekstene varierer for de fire måltidene.

Tabell 4.9 – Prosentandel som har spist de ulike måltidene i ulike kontekster - siste hverdag og helgedag

	Frokost		Lunsj		Middag		Kvelds	
	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg
Hjemme/ alene	50	29	18	21	21	13	36	28
Hjemme/m.flere	42	66	20	59	74	79	61	68
Ikke hjemme/alene	3	1	6	3	1	1	-	1
Ikke hjemme/m.fl.	6	4	57	18	4	7	3	4
Sum	101	100	101	101	100	100	100	101
N	2288	2244	2049	1217	2356	2116	1491	1247

Vi ser at frokosten spises hjemme av 92%, noe flere alene enn sammen med andre. I helgene er frokosten mer sosial, da er det 2/3 som spiser hjemme med familien eller andre. Svært få inntar frokosten utenfor hjemmet. For lunsj er mønsteret annerledes. I overkant av 60% spiser lunsj på offentlig sted på hverdager, og flertallet gjør dette sammen med andre. Vi ser at lunsjen i hovedsak flyttes tilbake til hjemmet, sammen med andre, i helgen. Det er imidlertid 18% som spiser lunsjen offentlig og sammen med andre også i helgen.

Hele 95 % oppgir at de har spist middagen hjemme siste hverdag, og de fleste har spist denne sammen med andre. Det er kun et mindretall som har spist middagen andre steder enn hjemme, men også da i hovedsak sammen med andre. Vi ser at det er små endringer siste helgedag. Noe færre har spist hjemme alene, og det er en liten økning i gruppen som spiser privat sammen med andre og i gruppen som spiser ute sammen med andre. Ser vi på kveldsmåltidet, ser vi at dette også er noe som i all hovedsak finner sted hjemme, hele 97 og 96% av disse spiser kvelds hjemme på henholdsvis hverdag og helgedag. Også her er tendensen at dette måltidet er noe mer sosialt i helgen.

Av tabellen ser vi altså at for begge dager er det måltider hjemme sammen med andre som dominerer, med unntak av lunsj. Frokosten peker seg ut som det typiske individuelle måltidet. For alle måltidene gjelder det at man i helgene spiser oftere sammen med andre enn alene. Når det gjelder måltider borte fra hjemmet, ser vi at det er lunsjen som dominerer, både på hverdag og helgedag. Lunsjen er også det måltid som oftest spises alene utenfor hjemmet. Det er et mindretall som har spist middagen ute, kun 4 og 7% oppgir å ha spist middagen ute sammen med andre på henholdsvis siste hverdag og siste helgedag. Med unntak av lunsjen er andelen som spiser de ulike måltidene utenfor hjemmet liten, og andelen som overhodet spiser alene utenfor hjemmet er som vi ser forsvinnende liten.

Hvorvidt man inntar måltidene hjemme eller ikke, og alene eller sammen med andre vil blant annet avhenge av ulike faktorer som husholdstype, yrkesaktivitet o.l. Som vi så av tabell 4.7, ble frokost, middag og kvelds i all hovedsak spist hjemme – enten alene eller sammen med andre. Vi har sett på disse tre måltidene i forhold til om man var hjemme alene eller sammen med flere, fordelt på husholdstype, og tabell 4.10- 4.12 viser hvordan dette fordelte seg på siste hverdag og siste helgedag.

Tabell 4.10 - Andel som har spist frokost hjemme alene eller hjemme med flere-fordelt på husholdstype- siste hverdag og helgedag

	Frokost***					Frokost***				
	Hverdag					Helgedag				
	Ensl. u. barn	Ensl. m. barn	Par u. barn	Par m. barn	U- klass.	Ensl. u. barn	Ensl. m. barn	Par u. barn	Par m. barn	U- klass.
Hjemme alene	94	45	45	35	62	77	29	14	11	41
Hjemme m. fl.	6	55	55	66	38	23	71	86	89	59
Sum	100	100	100	101	100	100	100	100	100	100
N	381	125	615	556	335	387	126	614	590	338

*** p<0,001 - testet ved kji-kvadrat test0

Vi ser at hvorvidt man har alene eller sammen med andre har sammenheng med hvorvidt man bor alene eller ikke, og om man har barn eller ikke. Andelen som spiser hjemme alene er størst hos de enslige uten barn på siste hverdag, men vi ser at i helgen er frokosten noe mer sosial for denne gruppen. Av de som er enslige med barn, samt par med barn, ser vi at nær halvparten av disse spiser frokosten alene på hverdager. I helgen endrer dette seg ved at man i større grad spiser sammen med andre, og spesielt gjelder dette par uten barn. Den største andelen som spiser sammen med andre finner vi i gruppen par med barn, og spesielt siste da siste helgedag. Frokosten ser altså ut til å være mer individuell i de respektive grupper på hverdager enn på helgen.

Når det gjelder middag, peker dette måltidet seg ut som det mest sosiale, og dette er vist i tabell 4.11.

Tabell 4.11 - Andel som har spist middag hjemme alene eller hjemme med flere-fordelt på husholdstype- siste hverdag og helgedag

	Middag*** Hverdag					Middag*** Helgedag				
	Ensl. u. barn	Ensl. m. barn	Par u. barn	Par m. barn	U- klass.	Ensl. u. barn	Ensl. m. barn	Par u. barn	Par m. barn	U- klass.
Hjemme alene	82	16	7	3	17	55	8	3	1	9
Hjemme m. fl.	18	84	93	97	83	45	92	97	99	92
Sum	100	100	100	100	100	100	100	100	100	101
N	390	140	629	606	382	360	113	561	518	319

*** p<0,001 - testet ved kji-kvadrat test

Vi ser at med unntak av de enslige uten barn, så inntas middag i fellesskap med andre – begge dager. Som for frokost, ser vi også her at de enslig uten barn i større grad spiser sammen med andre i helgen, og at det er par og barnefamilier som utmerker seg spesielt ved å spise middagen sammen med andre begge dager.

Kveldsmåltidet ligner på det vi fant for frokost. Av tabell 4.12 ser vi at det også her er de enslige uten barn som spiser alene. Til tross for at andele som spiser alene i gruppen enslige uten barn er noe mindre i helgen enn på hverdager, er det relativt mange i denne gruppen som har spist kveldsmåltidet alene. Igjen er det par og barnefamilier som utmerker seg med å spise i fellesskap – begge dager.

Tabell 4.12 - Andel som har spist kvelds hjemme alene eller hjemme med flere-fordelt på husholdstype- siste hverdag og helgedag

	Kvelds*** Hverdag					Kvelds*** Helgedag				
	Ensl. u. barn	Ensl. m. barn	Par u. barn	Par m. barn	U- klass.	Ensl. u. barn	Ensl. m. barn	Par u. barn	Par m. barn	U- klass.
Hjemme alene	88	44	17	20	45	83	35	4	11	35
Hjemme m. fl.	12	57	83	81	55	17	65	96	89	65
Sum	100	100	100	101	100	100	100	100	100	100
N	255	69	408	389	256	222	63	343	309	201

*** p<0,001 - testet ved kji-kvadrat test

Som ventet hadde altså husholdstype sammenheng med om man spiste alene eller ikke. For alle tre måltidene andelen av de som har spist alene størst hos de som er enslige, og minst hos par med barn. Spesielt frokost peker seg ut

som det mest “individuelle” måltidet for alle husholdsgrupper, mens middagen er et klart sosialt måltid man spiser sammen med de andre i husholdningen. Middagen ble i svært liten grad spist alene, med unntak av de som er enslige. Tendensen er også at alle måltidene er mer sosiale i helgen enn på hverdag. Enten man bor alene eller sammen med noen, spiser man i mindre grad alene, og spesielt ser vi at par uten barn i større grad samles rundt frokostbordet, og også kveldsmaten, i helgen enn på hverdagen.

Når det gjelder lunsj, antar vi at hvor man spiser denne i stor grad vil avhenge av om man er yrkesaktiv/student eller ikke. Vi har derfor valgt å se lunsjen i forhold til dette, og tabell 4.13 viser hvordan dette fordelte seg.

Tabell 4.13 - Prosentandel som har spist lunsjen hjemme alene/m. flere, eller ikke hjemme alene/m. flere - fordelt på student /yrkesaktive og hjemmeværende- siste hverdag og siste helgedag.

	Lunsj - hverdag***		Lunsj - helgedag***	
	Yrkesaktiv	Hjemmevær.	Yrkesaktiv	Hjemmevær.
Hjemme/ alene	11	41	17	27
Hjemme/m.flere	11	47	57	64
Ikke hjemme/alene	8	0	4	1
Ikke hjemme/m.fl.	70	12	22	8
Sum	100	100	100	100
N	1584	465	839	377

*** $p < 0,001$ - testet ved kji-kvadrat test

Som antatt ser vi at de yrkesaktive i hovedsak spiser lunsjen borte fra hjemmet og i fellesskap med andre, mens flertallet av de hjemmeværende spiser lunsjen hjemme. I helgen ser vi at lunsjen for de yrkesaktive i stor grad flyttes tilbake til hjemmet. Det er allikevel 22% av de yrkesaktive som spiser lunsjen borte fra hjemmet i helgen. Dette kan skyldes at man jobber i helgen eller at man er på besøk/cafe, noe vi ikke har sett nærmere på i denne rapporten.

4.4 Hvem spiser og drikker til og mellom måltidene?

Vi har nå sett på andelen som spiser til de ulike måltidene, og funnet at de fleste har spist i overkant av 3 måltider pr. dag, og at måltidene gjennomgående finner sted i private omgivelser. Vi skal nå se hvorvidt det er forskjeller i ulike gruppe mht. det å ha spist de ulike måltidene. De avhengige variablene er 1 = har spist/drukket og 0 = har ikke spist/drukket, og vi har benyttet logistisk regresjon. Vi sammenligner hverdag og helg for alle måltider, og for alle analysene er det kontrollert for samspill mellom kjønn og alder (unge kvinner vs unge menn etc.), og kjønn og husholdstype (enslige kvinner vs enslige

menn etc.). Modellene som inneholder samspillsleddene er ikke vist, men der det forekom samspill vil dette blir kommentert fortløpende i teksten. Tabell 4.14 viser resultatene for frokost, lunsj og kvelds begge dager (det viste seg at det ikke var noen signifikante forskjeller for de ulike gruppene for middagsmåltidet, så denne er ikke med i tabellen).

Tabell 4.14- Andel som har spist frokost, lunsj og kvelds siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Frokost		Lunsj		Kvelds	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	0,72³	0,49²	0,18	0,15	-0,17	-0,19¹
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	-0,67	-0,12	0,18	0,44¹	0,05	-0,24
- 40-59	-0,07	0,60¹	0,46	0,82³	0,30	0,004
- 60 år +	0,40	1,32²	0,03	1,08³	0,84³	0,65²
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,14	0,04	0,02	0,03	-0,32²	-0,29¹
- Universitet	0,36	0,44¹	0,36¹	0,08	-0,18	-0,28²
Inntekt (ref.inntil 200'):						
- 201'-400'	-0,14	0,26	0,20	-0,18	0,002	-0,28¹
- >400'	-0,52	0,44	0,67²	-0,14	-0,34¹	-0,50²
- missing	-0,28	-0,09	0,15	-0,05	0,02	-0,25
Hushold (ref. Par u/barn.):						
- enslig u/barn	-1,00²	-0,61¹	-0,22	-0,24	-0,01	0,18
- enslig m/barn	-0,53	-0,46	0,03	0,16	0,23	0,19
- Par m/barn	-0,30	0,24	-0,15	0,27¹	0,41²	0,49³
- Uklassifiserbare	-0,97²	-0,53	-0,16	-0,11	0,42²	0,30¹
Yrkesaktiv (ref.hjemmev.):						
-Yrkesakt/stud.	-0,01	0,06	0,36	-0,28	-0,28	0,07
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	0,05	-0,07	0,06	-0,21	0,43²	0,44²
- Tettsted	-0,09	0,06	-0,03	-0,26	0,34¹	0,34¹
- Land	0,43	0,05	-0,24	-0,44²	0,53²	0,54³
Constant	3,23 ³	1,66 ²	1,06 ²	-0,07	0,24	0,03
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
N	2424	2421	2415	2410	2407	2412

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001 (Koeffisienten er signifikant for p<0.05 når T-verdien er på ±1.96 eller høyere, signifikant for p<0.01 når T-verdien er på ±2.57 eller høyere, og signifikant for p<0.001 når T-verdien er ±3.29 eller høyere).

Koeffisientene i tabellen viser virkningen av en uavhengig variabel på den avhengige, når vi kontrollerer for effekten av de øvrige variablene i analysen.

Positiv koeffisient innebærer positiv sammenheng, negativ koeffisient innebærer negativ sammenheng¹⁵. Modellen vil her kun brukes som retningsindikator på hvorvidt de ulike gruppene har spist de ulike måltidene i forhold til referansegruppene (jfr. punkt 3.6).

Kontrollert for de andre uavhengige variablene i modellen ser vi at kvinner hadde en signifikant større tilbøyelighet til å ha spist frokost, både siste hverdag og siste helgedag. Vi ser at alder ikke har en signifikant sammenheng med det å spise frokost på hverdager, men en samspillsanalyse viste at voksne og middelaldrene kvinner hadde større tilbøyelighet til å ha spist frokost enn menn i de samme aldersgruppene. I helgen ser vi at de eldre aldersgruppene hadde en større tilbøyelighet til å ha spist frokost sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år, og også her viste det seg at voksne og middelaldrene kvinner hadde større tilbøyelighet til å ha spist frokost enn menn i de samme aldersgruppene.

For begge dager var det en signifikant mindre sannsynlighet for å ha spist frokost for enslige uten barn, sammenlignet med par uten barn. Det fremkom ingen signifikante sammenhenger for sosioøkonomiske bakgrunnsvariable som utdanning (kun for helgedag), inntekt og yrkesaktivitet. Det var heller ikke utslag for bosted når det gjaldt frokost.

For lunsj ser vi at kjønnseffekten ikke lenger er tilstede, men at alderseffekten fremdeles er gjeldene i helgen ved at aldersgruppen 15-24 har mindre sannsynlighet for å spise lunsj sammenlignet med de andre aldersgruppene. Ikke overraskende finner vi også at de som er i jobb eller studenter har en større sannsynlighet for å ha spist lunsj på hverdager enn de som er hjemmeværende, og at denne effekten forsvinner for siste helgedag. Vi ser at effekten av hushold kun har betydning for helgedag, hvor det er barnefamiliene som har størst sannsynlighet for å ha spist lunsj sammenlignet med par uten barn.

Vi ser vi at menn har en større tilbøyelighet til å spise kvelds i helgen, og også at personer over 60 år har en større sannsynlighet til å spise kvelds enn aldersgruppen 15-24 år begge dager. I tillegg viser en samspillsanalyse at middelaldrende kvinner har større tilbøyelighet til å spise kvelds i helgen, enn menn i samme aldersgruppe. Vi ser også at for kveldsmåltidet har utdanning en annerledes effekt begge dager enn hva som var tilfelle for frokost og lunsj. Personer med høyere utdanning enn grunnskole har mindre sannsynlighet for å ha spist kvelds. Vi ser også at par med barn har en større tilbøyelighet til å ha

---

¹⁵ Oddsene, og følgelig sannsynligheten/andelen, øker/minker med høyere/lavere verdi på den uavhengige variabelen.

spist kvelds, sammenlignet med par – begge dager. For begge dager ser vi en sterk effekt av sted for kveldsmåltidet. Oslo-boere utmerker seg ved å ha en signifikant mindre tilbøyelighet til å spise kvelds – sammenlignet med resten av landet. Vi har kjørt samme analyser for de fire mellommåltidene, og dette er presentert i tabell 4.15.

Tabell 4.15- Andel som har spist/drukket mellom de ulike mellommåltidene siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Mellom F/L		Mellom L/M		Mellom M/K		Etter kvelds	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):								
- Kvinner	0,23²	0,26²	0,31³	-	0,49³	-	-0,03	0,04
Alder (ref.15-24):								
- 25-39	0,53²	0,56²	0,26	-	0,18	-	0,29	0,32
- 40-59	0,54²	0,38	0,28	-	0,15	-	0,42	0,19
- 60 år +	0,35	0,51¹	-0,25	-	0,51¹	-	0,65¹	0,43
Utdanning (ref.gr.skole):								
- Videreg.	0,12	-0,24	-0,14	-	-0,16	-	-0,06	0,16
- Universitet	-0,22¹	-0,27¹	0,07	-	0,06	-	0,04	0,08
Inntekt (ref.≤200')								
- 201'-400'	0,03	0,14	0,09	-	0,13	-	0,07	-0,07
- >400'	0,32²	0,21	0,25	-	0,16	-	-0,04	-0,22
- missing	0,21	0,26	0,17	-	0,05	-	0,11	-0,03
Hushold (ref. par u/barn):								
- Enslig u/barn	0,20	0,13	0,20	-	-0,02	-	0,24	-0,25
- Enslig m/barn	0,07	-0,01	0,14	-	-0,02	-	0,76³	0,13
- Par m/barn	-0,17	-0,09	-0,13	-	0,01	-	0,40²	0,42²
- Uklassifiserbare	-0,11	0,06	0,02	-	-0,01	-	0,06	-0,05
Yrkesaktiv (ref.hjemmev.):								
-Yrkesakt/stud.	0,19	-0,09	0,40²	-	0,002	-	-0,32	-0,43²
Sted (ref.Oslo):								
- Andre byer	-0,05	0,23	-0,31¹	-	0,16	-	0,03	0,19
- Tettsted	-0,20	0,36¹	-0,24	-	0,20	-	0,05	0,13
- Land	0,02	0,54²	-0,31¹	-	0,29	-	0,25	0,40¹
Constant	-0,61 ¹	-1,59 ³	-0,68 ¹	-	-0,42	-	-1,73 ³	-1,11 ³
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	-	0,000	-	0,000	0,000
N	2410	2410	2399	-	2411	-	2408	2410

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Av tabellen ser vi at det er kjønn, alder utdanning og sted som har en betydning for om man har spist mellom måltidene eller ikke. Vi ser at kvinner har større sannsynlighet enn menn for å ha spist/drukket mellom de tre første måltidene på hverdager. Kun for etter kvelds er det ingen kjønnseffekt. Videre ser vi at det er de eldre aldersgruppene som er mest tilbøyelige til å ha spist mellom frokost og lunsj, og også etter kvelds, sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Det eneste mellommåltidet hvor husholdstype ser ut til å ha betydning, er som vi ser etter kvelds. Sammenlignet med par uten barn, har hushold med barn en større sannsynlighet til å ha spist noe etter kveldsmaten. Når det gjelder sted, viser det seg at personer bosatt i andre byer enn Oslo, og på landet, har en mindre sannsynlighet til å ha spist noe mellom lunsj og middag. Resultatene fra disse analysene tyder altså ikke på at de yngre aldersgruppene sjeldnere spiser hovedmåltider, eller at måltider i de yngre aldersgruppene er erstattet med mellommåltider.

4.5 Oppsummering

Vi ønsket i denne analysen særlig å se folks drikkemønstre i relasjon til matvaner der måltider analyseres som strukturerende elementer for bruksmønstre og valg. Første spørsmål blir da i hvilken grad matvaner og måltider er strukturerte.

Når det gjelder registrert forbruk i løpet av siste hverdagen og siste helgedag, fant vi at nesten alle hadde spist og drukket noe til de tre første hovedmåltidene. Mange hadde også spist kveldsmat. Dette gjaldt både hverdag og helgedag, med unntak av lunsj siste helgedag. Om lag halvparten hadde spist/drukket noe mellom de ulike måltidene. Vi ser altså at spisemønsteret er homogent og tydelig, og at det i høy grad følger hva vi oppfatter som tradisjonelt norsk. Til tross for at man i tidligere studier har sett en tendens til at man i enkelte grupper i befolkningen hopper over enkelte måltider, så har nordmenn i hovedsak bevart det tradisjonelle mønsteret med frokost, matpakke, middag og kvelds (Wold 1985, Wandel, Bugge og Ramm 1995).

Resultatene våre står også i sterk kontrast til tesene om at de tradisjonelle måltidsfelleskapene, og da særlig middagen, er på vei ut, og at vi er i ferd med å bli et "beitende" folk som "putter noe i munnen i forbifarten". Tidspunktene for når man hadde spist/drukket til de ulike hovedmåltidene var konsentrert rundt faste klokkeslett utover dagen. De fleste måltidene ble spist hjemme både hverdag og helg, med unntak av lunsj på hverdager. Måltidene ble spist alene eller med familie, og særlig for helgedag var det flere som spiste måltidene sammen med familien. Variasjonene i henhold til om man spiste alene

eller sammen med andre kunne i stor grad forklares ut fra husholdstype og yrkesstatus. I tråd med tidligere undersøkelser om norske forhold, viser våre resultater at det ser ut som om nordmenn i hovedsak har bevart det tradisjonelle mønsteret med frokost, lunsj, middag og kvelds, og at måltidene inntas i fellesskap med andre (Wold 1985, Wandel, Bugge og Ramm 1995). Inntrykket av struktur i konsumet av mat og drikke understrekes altså ved å se på den sosiale sammenhengen. På bakgrunn av dette finner således ikke grunnlag for å si at faste måltider er erstattet med mer uregelmessig småspising, noe som understrekes ved å se på ulike aldersgrupper, der tendensen var at de yngste ikke hadde færre måltider, men derimot færre mellommåltider.

Når det gjelder forskjeller i ulike grupper, var det kjønn og livsfase som hadde betydning for hvorvidt man hadde spist de ulike måltidene eller ikke. Kvinner ser ut til å spise frokost, og mellom måltidene enn hva menn gjør. Spesielt var det at kveldsmat ikke ser ut til å bli spist i Oslo. At man ikke spiser kveldsmat kan skyldes at middagen er forskjøvet til et senere tidspunkt på dagen, men i hvilken grad de ulike måltidene er spist på forskjellige tidspunkter i ulike regioner har vi ikke sett på i denne omgang.

5 Hva drikker man - til og mellom måltider?

Vi har nå sett på måltidsmønsteret og variasjoner i dette, og i det videre skal vi se på hvor ofte og til hvilke måltider de ulike drikkevarer konsumeres. Først vil vi se på antall ganger man har konsumert ulike drikkevarer i løpet av dagen, og hvorvidt det er forskjeller mellom ulike forbruksgrupper. Deretter sees det på hva som ble spist og drukket til og mellom måltidene, og til slutt vil vi se på ulike kombinasjoner av mat og drikke i de ulike situasjonene.

Som vi redegjorde for i kapittel 3.5, er drikkevarene i spørreskjemaet sortert etter fire hovedkategorier; melkedrikker, varme drikker, kalde drikker og alkoholholdige drikker. I de videre analysene vil vi i hovedsak konsentrere oss om følgende 9 drikkevarer¹⁶ (vi vil noen steder skille mellom h-, lett-, og skummet melk, samt mellom brus med og uten sukker):

- Melk- totalt
- Juice
- Saft
- Springvann
- Leskedrikker
- Kaffe
- Te
- Øl
- Vin/Sprit

5.1 Totalt gjennom hele dagen

Vi har talt opp antall ganger pr. dag¹⁷ man har konsumert de ulike drikkene, og tabell 5.1 viser en oversikt over gjennomsnittene for de ulike drikkevarene.

---

¹⁶ Se punkt 3.5 for en oversikt over hvilke drikkevarer som er slått sammen etc.

¹⁷ Som nevnt kap 3.4 teller vi perioden mellom måltidene som et drikke/spisetilfelle- slik at det totale antallet blir 8 .

Tabell 5.1 – Gjennomsnittlig antall ganger man har konsumert de ulike drikke varene i løpet av siste hverdag/helgedag* -vektede tall (N=2531)

	Hverdag	Helg
Melk totalt	1,64 ¹	1,24
Helmelk	0,20 ¹	0,14
Lettmelk	0,83 ¹	0,61
Skummet	0,39 ¹	0,31
Juice	0,43 ²	0,38
Saft	0,37 ¹	0,27
Springvann	1,42 ¹	0,90
Leskedrikker totalt	0,81	1,05 ¹
Leskedrikker med sukker	0,39	0,58 ¹
Leskedrikker uten sukker	0,35	0,36
Kaffe	2,18 ¹	1,81
Te	0,57 ¹	0,42
Øl	0,09	0,23 ¹
Vin og sprit	0,11	0,33 ¹

* Forskjell mellom hverdag og helg er testet for signifikans med parvis t-test.

¹)p<0,001 ²)p<0,01

Av gjennomsnittene i tabellen ser vi at kaffe ble konsumert oftest både siste hverdag og siste helgedag, henholdsvis 2,18 og 1,81 ganger. Nest etter kaffe, er det melk (totalt), springvann og leskedrikker som hyppigst ble konsumert – begge registreringsdagene. Av de tre melketypene er det altså lettmelken som foretrekkes fremfor henholdsvis skummet og helmelk, noe som er i tråd med statistikken for konsummelk. Med unntak av leskedrikker og alkohol, ble alle drikkevarene konsumert gjennomsnittlig oftere på siste hverdag i forhold til siste helgedag. Leskedrikker og alkohol ble altså konsumert signifikant oftere i helgen enn på hverdag. Av de ulike statistikkene (jfr. kap 2) vet vi at forbruket av vann overstiger forbruket av melk i volum, men dette fremgår ikke av tabellen. En årsak til dette kan være en underrapportering av vann blant våre respondenter, men det kan også skyldes at man drikker mer i volum pr. gang når man drikker vann enn melk, slik at volumet for vann allikevel overgår volumet for melk.

Når det gjelder forskjeller i gjennomsnittsforbruk i ulike forbruksgrupper, har vi i denne omgang kun sett på sammenhengen mellom kjønn og de ulike typene av drikkevarer (testet med t-test, ikke vist). Disse analysene viste at menn drikker gjennomsnittlig oftere melk totalt enn kvinner begge dager (p<0,001), og fordelt på de tre melketypene drikker menn oftere h- og lettmelk (p<0,01). Det er en tendens til at kvinner oftere enn menn drikker

skummet melk på hverdager, men denne forskjellen er ikke signifikant ($p=0,052$). For siste helgedag er imidlertid forskjellen signifikant ($p=0,042$).

Kvinner drikker oftere juice ($p<0,05$) og springvann ($p<0,001$) enn menn, begge dager. For forbruket av leskedrikker totalt, er det ingen forskjell mellom menn og kvinner noen av dagene. Imidlertid viste det seg at når vi skilte mellom brus med og uten sukker, var det forskjeller i gjennomsnittsforbruket ved at kvinner hadde et hyppigere forbruk av brus uten sukker begge dager ($p<0,001$), mens menn hadde et hyppigere forbruk av brus med sukker ($p<0,001$) begge dager.

Kaffe ble også drukket oftere av menn på hverdager ($p<0,01$), mens det ikke var noen kjønnsforskjell i helgen. Kvinnene har på den annen side oftere drukket te, begge dager ($p<0,001$). Når det gjelder alkoholholdige drikker viser det seg at menn har drukket øl oftere enn kvinner begge dager ($p<0,001$), mens det ikke er noen forskjell mellom kjønnene når det gjelder vin/sprit.

For å få et bilde på hvilke drikker som er “typiske” måltidsdrikker har vi i tabell 5.2 sett på hvordan gjennomsnittene fordeler seg på de fire måltidene og de fire mellommåltidene.

Tabell 5.2 – Gjennomsnittlig antall ganger man har konsumert de ulike drikkevarene til og mellom måltider i løpet av siste hverdag/helgedag* - vektete tall ($N=2531$)

	Hverdag		Helg	
	Måltid	Mellom	Måltid	Mellom
Melk totalt	1,42 ¹	0,22	1,10 ¹	0,14
Juice	0,34 ¹	0,09	0,32 ¹	0,06
Saft	0,28 ¹	0,09	0,20 ¹	0,07
Springvann	0,93 ¹	0,49	0,59 ¹	0,31
Leske drikker totalt	0,44 ¹	0,38	0,63 ¹	0,42
Kaffe	1,25 ¹	0,92	1,10 ¹	0,71
Te	0,42 ¹	0,15	0,33 ¹	0,08
Øl	0,04	0,05	0,14 ¹	0,09
Vin/sprit	0,06	0,05	0,17 ²	0,15

* Forskjell mellom måltid og mellommåltid er testet for signifikans med parvis t-test. ¹) $p<0,001$ ²) $p<0,05$

Vi ser at med unntak for alkohol på hverdager, så har man gjennomsnittlig konsumert de ulike drikkevarene oftere *til* enn mellom måltider – begge dager. Vi ser at det kun er gjennomsnittet for øl på hverdager som er høyere for

mellommåltidene i forhold til måltidene, men forskjellen er svært marginal – henholdsvis et snitt på 0,05 for mellommåltider og 0,04 for måltider. Spesielt interessant er det at leskedrikker altså ble konsumert oftere til hovedmåltider enn mellommåltider – begge dager. Vi har ikke data fra tidligere år, men med den økningen som har funnet sted i leskedrikkemarkedet de senere år kan dette muligens være en indikasjon på at leskedrikker i større grad nå enn før blir foretrukket til måltider på bekostning av blant annet melk og vann.

5.1.1 Forskjeller mellom ulike grupper

For å se på ytterligere forskjeller mellom ulike forbruksgrupper når det gjelder hvor ofte man har konsumert de ulike drikkevarene pr. dag, har vi benyttet lineær regresjon. De avhengige variablene har verdiene 0 til 8, som angir antall ganger man har konsumert den aktuelle drikkevaren pr. dag. Vi har først tatt for oss melk totalt, juice og vann, og tabell 5.3 viser resultatene fra disse regresjonsanalysene.

Tabell 5.3 - Antall ganger man har drukket melk (alle typer), juice og vann i løpet siste hverdag og helgedag - mot bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).

	Melk-totalt		Juice		Vann	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	-0,41³	-0,33³	0,08¹	0,06¹	0,62³	0,37³
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	-0,17	-0,09	-0,23³	-0,13¹	0,31²	0,28²
- 40-59	-0,25¹	-0,11	-0,26³	-0,07	0,43³	0,38³
- 60 år +	0,29¹	0,32³	-0,25²	-0,03	0,68³	0,51³
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,14	-0,05	0,06	0,01	-0,41³	-0,30³
- Universitet	-0,36³	-0,20³	0,03	0,08¹	-0,13	-0,07
Inntekt (ref.inntil 200') :						
- 201'-400'	-0,07	-0,05	-0,10	-0,11¹	-0,16	-0,19¹
- >400'	-0,15	-0,05¹	-0,06	-0,08	-0,21	-0,28²
- missing**	-0,01	0,07	0,003	0,003	0,10	0,05
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	0,18¹	0,03	0,04	0,001	-0,15	-0,06
- Enslig m/barn	0,36²	0,16	-0,06	-0,06	0,14	0,11
- Par m/barn	0,22²	0,19 ²	0,01	0,06	-0,03	-0,07
- Uklassifiserbare	0,34³	0,10	0,003	-0,09	0,07	0,17
Yrkesaktiv (ref.hjemmev.):						
- Yrkesakt/stud.	0,07	-0,16¹	0,04	0,002	-0,05	-0,22¹
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	0,21¹	0,13	0,02	-0,10¹	0,01	0,09
- Tettsted	0,18	0,08	0,01	-0,08	0,13	0,14
- Land	0,37³	0,23²	-0,01	-0,05	0,14	0,22¹
Constant	1,68 ³	1,40 ³	0,58 ³	0,51 ³	0,95 ³	0,67 ³
R-adj (%)	7	7	1	1	8	7

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Koeffisientene¹⁸ i tabellen angir her den gjennomsnittlig endring i verdien på den avhengige variabelen, ved en enhets endring på de respektive uavhengige variablene.

Vi ser at kjønnsforskjellene vi avdekket i den bivariante analysen fremdeles er gjeldene når vi kontrollerer for andre bakgrunnsvariable. Eksempelvis ser vi at kvinner har konsumert melk gjennomsnittlig 0,41 ganger mindre i løpet av

¹⁸ Dette er de ustandardiserte regresjonskoeffisientene (B). Alderskoeffisienten for melk totalt siste hverdag tolkes da som følger: Når vi sammenligner aldersgruppen 40-59år med aldersgruppen 15-24år (vi endrer den uavhengige variabelen med en verdienhet) reduseres den gjennomsnittlige dagsfrekvensen for forbruket av melk med 0,25, dvs at gruppen 40-59år i gjennomsnitt drikker melk 0,25 færre ganger pr. dag enn gruppen 15-24år (kontrollert for de andre variablene i modellen).

siste hverdag enn hva menn har, og at kvinner har et hyppigere forbruk av juice og vann enn hva menn har – begge dager. Videre ser vi at alder har en signifikant sammenheng med hvor ofte man har konsumert de ulike drikkevarer. Vi ser at aldersgruppene 40-59 år har et mindre hyppig dagsforbruk av melk sammenliknet med aldersgruppen 15-24 år, mens personer over 60 år har et hyppigere forbruk av melk enn den yngste aldersgruppen. For juice ser vi det samme – sammenliknet med 15-24 åringer, har alle de andre aldersgruppene et mindre hyppig forbruk av juice for siste hverdag. En samspillsanalyse viste også at voksne og middelalderne kvinner hadde et hyppigere forbruk av juice, enn menn i samme aldersgrupper. Når det gjelder dagsforbruket av vann ser vi at det omvendte er tilfelle, ved at alle aldersgruppene har et gjennomsnittlig hyppigere forbruk sammenliknet med aldersgruppen 15-24 år – og at dette gjelder begge dager.

Vi ser også at utdanningsvariabelen har en signifikant sammenheng med dagsforbruket. Personer med universitetsutdannelse har et mindre hyppig dagsforbruk av melk sammenliknet med personer med kun grunnskole – begge dager. Vi ser også at personer med høyere utdannelse har et hyppigere forbruk av juice siste helgedag sammenliknet med personer med kun grunnskole. For vann er det gruppen med videregående som har et mindre hyppig forbruk enn grunnskoleutdannede begge dager. Videre ser vi at inntektsvariabelen slår ut for alle tre drikkevarer, men kun i helgen – og vi ser blant annet at personer med utdanning utover grunnskolen har et mindre hyppig forbruk av vann i helgen, sammenliknet med de som bare har grunnskole.

Husholdsvariabelen ser vi kun har betydning for forbruket av melk for siste hverdag, sammenliknet med par uten barn ser vi at alle de andre husholdstypene har et hyppigere forbruk av melk. Vi ser også at personer bosatt i Oslo har et mindre hyppig dagsforbruk av melk enn personer bosatt i andre byer og på landet. Det ser altså ut til at det særlig er kjønn og alder som har betydning for hvor ofte man har konsumert melk, juice eller vann i løpet av dagen – og dette gjelder begge dager.

Når vi ser på forbruket av kaffe og te i løpet av siste hverdag/helgedag er resultatene mer entydig. Tabell 5.4 viser koeffisientene fra disse analysene.

Tabell 5.4 - Antall ganger man har drukket kaffe og te i løpet siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).

	Kaffe		Te	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	-0,31³	-0,16²	0,36³	0,21³
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	1,29³	1,05³	0,15¹	0,06
- 40-59	2,09³	1,73³	0,31³	0,19²
- 60 år +	2,01³	1,94³	0,40³	0,31³
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	-0,24²	-0,31³	0,15²	0,10¹
- Universitet	-0,45³	-0,48³	0,26 ³	0,25³
Inntekt (ref.inntil 200') :				
- 201'-400'	-0,17	-0,07	0,06	-0,07
- >400'	-0,18	-0,04	0,06	-0,07
- missing	-0,08	0,06	-0,04	-0,09
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	-0,19	-0,15	0,12¹	0,02
- Enslig m/barn	0,21	0,13	0,03	0,01
- Par m/barn	0,08	0,13	0,14²	0,14²
- Uklassifiserbare	-0,16	-0,15	0,04	0,04
Yrkesaktiv (ref.hjemmev.):				
-Yrkesakt/stud.	0,17	-0,06	-0,03	-0,05
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	0,24¹	0,18	-0,14¹	-0,14¹
- Tettsted	0,24¹	0,26¹	-0,15¹	-0,14¹
- Land	0,35²	0,37²	-0,07	-0,13¹
Constant	0,84 ³	0,68 ³	0,05	0,22 ¹
R-adj	20	22	6	5

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Vi ser også her at kjønnsforskjellene er gjeldene når vi kontrollerer for andre bakgrunnsvariable. Kvinner har gjennomsnittlig konsumert kaffe henholdsvis 0,31 og 0,16 ganger mindre pr. dag enn menn- siste hverdag og helgedag. For te ser vi at kvinner gjennomsnittlig har konsumert dette henholdsvis 0,36 og 0,21 ganger mer pr. siste hverdag og helgedag, enn hva menn har. Aldersvariabelen har også en signifikant sammenheng med hvor ofte man har konsumert kaffe og te pr. dag. Sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år har de andre aldersgruppene et hyppigere dagsforbruk av både kaffe og te –begge dager – og vi ser at forskjellene øker med økende alder. Også for kaffe og te ser vi at utdanningsnivået har betydning. Det viser seg at personer med høyere utdanning (videreg./univ.) har et mindre hyppig kaffe forbruk pr. dag (begge dager), men et hyppigere dagsforbruk av te, sammenlignet med grunn-

skoleutdannede. Et annet interessant funn er at Osloboere skiller seg ut med et mindre hyppig forbruk av kaffe enn resten av landet, mens Osloboere på den annen side har et mindre hyppig dagsforbruk av te enn resten av landet.

Når det gjelder forbruket av *leskedrikker* i løpet av siste hverdag/helgedag viser det seg at det også her er kjønn og alder, og i noen grad hushold og sted, som har betydning . Av tabell 5.5 ser vi at forbruket av leskedrikker totalt er det ingen kjønnseffekt, men at kvinner har et mindre hyppig forbruk av brus med sukker –og et hyppigere forbruk av brus uten sukker – i løpet av dagen enn hva menn har. Dette gjelder begge forbruksdager, og er i tråd med de forskjeller vi fant ved test av gjennomsnittsforskjeller for menn og kvinner. Videre ser vi at aldersgruppene 40-59 og 60+ år sjeldnere har drukket leskedrikker totalt i løpet av siste hverdag og helgedag sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Når vi skiller mellom leskedrikker med og uten sukker ser vi imidlertid at sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år har de andre aldersgruppene et mindre hyppig dagsforbruk av leskedrikker med sukker, mens de (med unntak av 60+ år) har et hyppigere forbruk av leskedrikker uten sukker.

Videre ser vi at de med universitetsutdannelse har et mindre hyppig forbruk av leskedrikker totalt – og leskedrikker med sukker. I tråd med dette kunne en vente seg at de med høy utdannelse hadde et hyppigere dagsforbruk av leskedrikker uten sukker, men det viste seg imidlertid at det ikke var noen slik sammenheng. Vi ser også at husholdsvariabelen har en signifikant sammenheng med hvor ofte man har drukket leskedrikker i løpet av dagen, ved at enslige med og uten barn oftere har drukket leskedrikker totalt enn par uten barn, og at hushold med barn oftere har drukket brus med sukker –enn par uten barn. Bosted hadde betydning kun for leskedrikker uten sukker, ved at personer bosatt på tettsteder og landet hadde et mindre hyppig forbruk enn Osloboere.

Tabell 5.5 - Antall ganger man har drukket alle typer leskedrikker, og leskedrikker med og uten sukker i løpet siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).

	Leske- drikker		Med sukker		Uten sukker	
	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg	Hver- dag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	-0,01	0,03	-0,18³	-0,13²	0,17³	0,19³
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	-0,02	0,08	-0,25³	-0,24³	0,24³	0,30³
- 40-59	-0,34³	-0,36³	-0,48³	-0,63³	0,14¹	0,17²
- 60 år +	-0,69³	-0,64³	-0,60³	-0,76³	-0,09	0,01
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	0,12	0,04	0,07	-0,03	0,05	0,05
- Universitet	-0,13¹	-0,09	-0,08¹	-0,13²	-0,04	0,01
Inntekt (ref.inntil 200') :						
- 201'-400'	0,03	0,10	-0,01	0,07	0,02	0,004
- >400'	0,01	0,05	-0,06	0,03	0,05	-0,01
- missing	-0,03	0,04	-0,07	-0,03	-0,03	-0,04
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	0,20¹	0,07	0,07	0,07	0,10	0,003
- Enslig m/barn	0,31²	0,13	0,21²	0,12	0,10	0,10
- Par m/barn	0,01	0,03	0,11¹	0,18²	-0,09	-0,08
- Uklassifiserbare	-0,05	0,004	0,05	0,16²	-0,07	-0,07
Yrkesaktiv (ref.hjemmev.):						
-Yrkesakt/stud.	-0,02	-0,10	0,06	0,02	-0,05	-0,06
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	-0,11	-0,03	0,01	0,02	-0,12	-0,06
- Tettsted	-0,14	-0,02	0,03	0,01	-0,16¹	-0,05
- Land	-0,18¹	0,002	0,01	0,10	-0,22³	-0,14¹
Constant	1,20 ³	1,31 ³	0,77 ³	0,96 ³	0,35 ³	0,25 ¹
R-adj	5	5	9	11	3	3

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Til slutt skal vi se på frekvensen for øl og vin/sprit, og resultatene for dette er vist i tabell 5.6.

Tabell 5.6 - Antall ganger man har drukket øl og vin/sprit i løpet siste hverdag og helgedag - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Lineær regresjon (N=2394).

	Øl		Vin/sprit	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	-0,12³	-0,17³	-0,02	-0,02
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	0,02	0,14²	0,04	0,07
- 40-59	0,02	0,11¹	0,11³	0,21³
- 60 år +	0,03	0,12¹	0,15³	0,32³
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	-0,03	0,02	0,05¹	0,09¹
- Universitet	-0,01	-0,09²	0,04¹	0,003
Inntekt (ref.inntil 200') :				
- 201'-400'	0,04	0,07	0,06²	0,11²
- >400'	0,03	0,08	0,08²	0,25³
- missing	0,03	0,07	0,06¹	0,11¹
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	0,05¹	-0,01	0,001	-0,06
- Enslig m/barn	0,07¹	0,07	-0,01	-0,03
- Par m/barn	0,01	-0,02	-0,07²	-0,09¹
- Uklassifiserbare	-0,03	-0,09¹	-0,08²	-0,16²
Yrkesaktiv (ref.hjemmev.):				
-Yrkesakt/stud.	0,02	0,08	0,01	0,01
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	-0,05¹	-0,10¹	-0,07²	-0,06
- Tettsted	-0,07²	-0,15²	-0,08²	-0,11¹
- Land	-0,12³	-0,16²	-0,09³	-0,14²
Constant	0,15 ³	0,26 ³	0,05	0,18 ¹
R-adj	4	4	3	5

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

I tråd med den bivariante analysen ser vi at kjønnsforskjellene forblir uendret når vi kontrollerer for andre uavhengige variable. Kvinner har gjennomsnittlig drukket øl et mindre antall ganger pr. siste hverdag og helgedag enn hva menn har gjort, men det er ikke noen kjønnsforskjell for forbrukshyppigheten av vin/sprit. Vi ser også at det er en signifikant sammenheng mellom alder og hvor ofte man har konsumert øl og vin/sprit. Sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år har de andre aldersgruppene et signifikant hyppigere forbruk av

øl i helgen, mens det altså ikke var noen forskjeller for siste hverdag (i denne analysen burde vi muligens benyttet en annen aldersgruppe som referansegruppe). Det samme gjelder for de to eldste aldersgruppene begge dager når det gjelder vin/sprit, sammenlignet med den yngste. Videre ser vi at utdanningsvariabelen for øl kun er signifikant for siste helgedag. Interessant er det imidlertid at de med høy utdanning, og de med høy inntekt, har et hyppigere forbruk av vin/sprit begge dager – sammenlignet med de respektive referansegrupper. Det viser seg også at bosted har en signifikant sammenheng med hvor hyppig man har konsumert alkohol – for begge forbruksdager. Oslo har et hyppigere forbruk av både øl og vin/sprit begge dager, og vi ser at jo mindre urbant man bor – jo større er avviket til Osloboere.

5.2 Hva har man drukket til måltidene?

Vi skal nå se på forbruket av ulike drikkevarer til de fire hovedmåltidene, og hvorvidt det er forskjell mellom hva som ble konsumert siste hverdag og siste helgedag. Er det mulig å se noe mønster i hvilke type drikkevarer som blir drukket til de ulike måltidene? Vi har først tatt for oss de ulike drikkevarene sett i forhold til de ulike måltidstypene siste hverdag. Tabell 5.7 viser hvordan dette fordeler seg på de ulike hovedgruppene i prosent av den totale N for de ulike måltidene (da man altså kan ha drukket flere enn en drikkevare til samme måltid summerer prosentene for hovedgruppene seg ikke til 100). Vi har i tillegg til å se på melk totalt også valgt å se på h-, lett-, og skummetmelk separat, samt også splittet opp leskedrikker i brus med og uten sukker.

Når det gjelder brus med og uten sukker, minner vi om at leskedrikker med sukker består av “CocaCola” og “brus m/sukker”, og leskedrikker uten sukker er “lettbrus”, “Farris” og “flaskevann”. Leskedrikkene “fruktdrikk”, “sportsdrikk”, “iste”, “alkoholfri øl”, “lettøl” og “annen kald drikke” er ikke tatt med i inndelingen av leskedrikker med og uten sukker, slik at summen av prosentene for disse to gruppene ikke blir lik summen for prosenten for leskedrikker totalt (jfr. pkt 3.5 for inndelingen av drikkevarene).

Tabell 5.7 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker til de ulike måltidene- siste hverdag

	Frokost	Lunsj	Middag	Kvelds
1. Melk (tot)	68	38	16	48
H-melk	7	4	3	6
Lettmelk	36	20	8	24
Skummet	17	9	3	11
2. Juice	20	8	4	7
3. Saft	3	5	18	5
4. Spring vann	28	18	43	17
5. Leskedrikker	6	13	20	13
Med sukker	3	5	9	6
Uten sukker	3	6	8	5
6. Kaffe	51	54	16	25
7. Te	15	19	2	17
8. Øl	-	-	3	2
9. Vin/sprit		-	3	4
N	2373	2160	2427	1615

Vi ser at fortsatt er melk en dominerende drikk til de typiske brødmåltidene frokost, kveldsmat og lunsj. Det er lettmelk som dominerer, foran skummet og h-melk. Vi ser at juice ble drukket oftest i forbindelse med frokost, og at forbruket deretter avtar utover dagen. Saft er en typisk middagsdrikk, sammen med springvann. Vi ser for øvrig at springvann også ble drukket jevnt over hele dagen, og altså med en topp på middagsmåltidet. Vi ser at en av åtte respondenter har drukket leskedrikker til lunsj, men at det største innslaget av leskedrikker er til middag hvor en av fem har oppgitt at de har drukket dette. Vi ser også et fordelingen mellom brus med og uten sukker er jevn til alle måltidene.

Vi ser at om lag halvparten har drukket kaffe til frokost og lunsj, og at kaffe – sammen med melk – er den drikk som er drukket gjennomgående mest til alle måltider unntatt middag. Te o.l. er også drukket til frokost, lunsj og kvelds, altså et helt parallelt bruksmønster. Når det gjelder forbruket av alkohol, ser vi at det er et moderat innslag av dette til middag og kvelds.

Tabell 5.8 viser en oversikt over hva som ble drukket til måltidene siste helgedag, og vi ser at det er små variasjoner fra siste hverdag.

Tabell 5.8 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker til de ulike måltidene- siste helgedag

	Frokost	Lunsj	Middag	Kvelds
1. Melk (tot)	67	33	10	38
H-melk	7	4	2	5
Lettmelk	35	16	5	20
Skummet	19	9	2	8
2. Juice	24	8	3	5
3. Saft	3	7	13	3
4. Springvann	21	19	24	13
5. Leske drikker	6	19	37	25
Med sukker	3	10	20	15
Uten sukker	3	7	11	7
6. Kaffe	57	50	18	26
7. Te	17	14	2	15
8. Øl	-	2	10	7
9. Vin/sprit		2	13	9
N	2324	1344	2317	1418

Også i helgen er melk en dominerende drikk til brødmåltidene, og det er fremdeles lettmelken som dominerer. For juice ser vi at det er noe flere som har valgt dette til frokost i helgen. Saft er fremdeles en middagsdrikk i helgen, men vi ser at andelen som har drukket springvann til middag i helgen er redusert med hele 19 prosentpoeng – fra 43 til 24%. Leskedrikker ser ut til å være en konkurrent til springvann og saft til helgemiddagen, og vi ser at innslaget av leskedrikker har økt for alle måltidene unntatt frokost. Når det gjelder fordelingen mellom leskedrikker med og uten sukker, så vi for siste hverdag at dette var jevnt fordelt. Vi ser at i helgen er innslaget av brus med sukker dominerende, og særlig til middag og kvelds. Dette kan indikere at vi her har å gjøre med grupper med ulike bruksmønstre, ved at økningen i forbruket av brus til middag og kvelds er et uttrykk for den mer tradisjonelle bruken av leskedrikker, som også inkluderer brus med sukker.

Også i helgen har om lag halvparten har drukket kaffe til frokost og lunsj, og sammen med melk er kaffe fremdeles den drikk som er drukket av flest til alle måltider unntatt middag. Når det gjelder forbruket av alkohol, ser vi at andelen som har drukket dette nærmest har økt til det tre-dobbelte av til middag og kvelds i helgen.

I forbindelse med sin årlige undersøkelse om alkoholvaner hadde SIFA¹⁹ i 1996 med et spørsmål om hva man vanligvis drakk (kun kalde drikker) til middag på en søndag. Det viste seg at vann og mineralvann var det vanligste, noe som er i overensstemmelse med våre funn (Kilde: SIFA). I senere analyser vil vi også se nærmere variasjonen i type drikke til hverdag/helgedag i forhold til de ulike sosiale bakgrunnsvariablene.

5.3 Hva har man drukket mellom måltidene?

Når det gjelder mellommåltidene har vi som nevnt i kapittel 3 valgt å betrakte hver av de fire mellommåltidene (etter kvelds betegnes også som mellommåltid) som ett drikketilfelle, selv om man altså kan ha drukket noe flere ganger mellom måltidene. Tabell 5.9 viser hvilke drikker som ble konsumert i de ulike mellommåltidene siste hverdag.

Tabell 5.9 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker mellom de ulike måltidene- siste hverdag

	Mellom F/L	Mellom L/M	Mellom M/Kv	Etter Kvelds
1. Melk (tot)	14	13	13	12
H-melk	2	2	1	2
Lettmelk	6	5	5	5
Skummet	3	2	3	2
2. Juice	6	5	6	5
3. Saft	5	6	6	5
4. Spring vann	28	30	28	30
5. Leske drikker	19	23	24	23
Med sukker	8	11	14	12
Uten sukker	10	11	9	9
6. Kaffe	65	50	57	28
7. Te	11	8	8	7
8. Øl	-	1	4	8
9. Vin/sprit	-	1	4	11
N	1263	1099	1427	549

Vi ser at mellom måltidene var kaffe enda mer dominerende, og at springvann også i stor grad ble drukket mellom måltidene frem til kvelds. Også leskedrikker ble drukket jevnlig mellom måltidene, men altså ikke mer enn springvann. Vi ser at melk også ble drukket av i overkant av 10% til alle mellommåltidene. Det er innslag av øl og Vin/sprit mellom middag og kvelds, og vi ser at dette fordobles etter kvelds.

¹⁹ Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning

Tabell 5.10 viser at det ikke er skjedd store forandringer for hva som er drukket til mellommåltider siste helgedag.

Tabell 5.10 - Prosentvis andel som oppgir å ha drukket de ulike drikker mellom de ulike måltidene- siste helgedag

	Mellom F/L	Mellom L/M	Mellom M/Kv	Etter Kvelds
1. Melk (tot)	12	14	7	9
H-melk	2	2	1	2
Lettmelk	4	6	3	3
Skummet	2	3	2	2
2. Juice	6	5	4	4
3. Saft	6	5	5	4
4. Spring vann	29	25	19	19
5. Leske drikker	23	28	33	33
Brus m/su	11	16	21	18
Brus u/su	10	11	11	11
6. Kaffe	58	50	58	29
7. Te	8	7	5	6
8. Øl	1	4	8	12
9. Vin/sprit	1	4	12	26
N	768	777	1294	719

Vi ser at kaffe fremdeles er den dominerende drikken, og på samme nivå som for siste hverdag. Vi ser imidlertid at andelen som har drukket springvann mellom måltidene er redusert, og at andelen som har drukket leskedrikker har økt. Innslaget av leskedrikker til mellommåltidene i helgen er altså større i helgen enn i hverdagen, og vi ser at det er særlig leskedrikker med sukker som blir drukket oftere mellom måltidene i helgen enn på hverdager. Vi ser også at andelen som har drukket alkohol mellom middag og kvelds – og etter kvelds – er fordoblet i forhold til siste hverdag.

Oppsummeringsvis viste det seg altså å ikke være veldig stor variasjon mellom de ulike måltidene med hensyn til valg av drikke, bortsett fra at varme drikker og melk var noe mer dominerende tidlig på dagen, og leskedrikker og alkohol senere på dagen. Mens melk er en typisk måltidsdrikk, er det kaffe, leskedrikker og springvann som dominerte forbruket av drikkevarer mellom de ulike måltidene, både for hverdag og helg.

5.4 Kombinasjoner av mat og drikke i løpet av dagen

Vi har nå sett på mønstre for forbruk i løpet av hele dagen, og til de ulike måltidstypene. Vi skal nå se på andre typer av mønstre. Vi var først interessert i å se hvordan de ulike drikkevarene opptrådte sammen i løpet av dagen, og benyttet oss av faktoranalyse. Det viste seg imidlertid at det ut fra disse analysene var vanskelig å trekke noen enkle og entydige konklusjoner. Det ble ikke avdekket noen meningsfulle dimensjoner, og det var svært få drikkevarer som i det hele tatt ladet på de dimensjonene som ble avdekket. På bakgrunn av dette har vi valgt å ikke presentere disse resultatene. Videre ville vi se på hvordan ulike drikkevarer ble kombinert med ulike matvarer i de ulike måltidstypene. I forbindelse med det reduserte melkeforbruket og det økte forbruket av juice og leskedrikker, vil det for eksempel være av interesse å se i hvilke kontekster og med hvilke matvarer disse drikkevarene benyttes. For å avdekke ulike kombinasjoner har vi valgt å benytte korrelasjonsanalyse²⁰. Vi har valgt å presentere de korrelasjonene som ligger over 0,10, og tabell 5.11 viser korrelasjonen mellom mat og drikkevarer til de ulike måltidene – siste hverdag.

Tabell 5.11 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer til de ulike måltidene- siste hverdag- Pearson correlation (alle koeffisientene er signifikante med $p < 0,01$)

	Frokost N=2373	Lunsj N=2160	Middag N=2427	Kvelds N=1615
Melk	Brød (0,14)	Brød (0,13) Korn (0,10)	Brød (0,14) Korn (0,15) Varm mat (-0,11)	Brød (0,32) Fastfood (-0,12)
Juice	Frukt/grønnt (0,10)		Brød (0,11)	
Saft	Snacks (0,10)			
Springvann	Frukt/grønnt (0,11)	Frukt/grønt (0,10) Varmmat (0,10) Dessert (0,10)		Frukt/grønnt (0,14)
Leskedrikker	Fastfood (0,19) Snacks (0,18)	Fastfood (0,16) Varm mat (0,13)	Fastfood (0,12)	Fastfood (0,24) Snacks (0,18) Brød (-0,14)
Kaffe	Brød (0,10)			Kake (0,18)
Te			Brød (0,15) Snacks(0,10) Varm mat (-0,11)	Brød (0,12) Frukt/grønnt (0,10)
Øl				Fastfood (0,11) Brød (-0,11)

²⁰ Vi har benyttet dikotome variable hvor 1=har spist/drukket X, og 0= har ikke spist/drukket X

Av tabellen ser vi at det er klare mønstre for kombinasjoner mellom melk, vann og leskedrikker og ulike matvarer. Vi ser at melk er korrelert med brød til alle måltider, og sterkest korrelasjon finner vi mellom melk og brød til kvelds ($r=0,32$). De som har spist brød til de ulike måltidene har altså en tendens til å ha drukket melk til dette, eller omvendt, men som sagt er det ingen sterk sammenheng. Dette skyldes at det er mange av "brødspiserne" som ikke har drukket melk. Vi ser også at melk korrelerer med kornblandinger til lunsj og middag, men at melk er negativt korrelert med varmmat til middag og fastfood til kvelds. Springvann ser vi korrelerer med frukt/grønnsaker til frokost, lunsj og kvelds, og også med varmmat og dessert til lunsj – men korrelasjonene er her svake.

Når det gjelder leskedrikker ser vi at dette korrelerer med fastfood til alle måltidene, og også her er korrelasjonen sterkest til kvelds ($r=0,24$). Leskedrikker er også korrelert med snacks til frokost og kvelds, og varm mat til lunsj. Vi ser også at leskedrikker er negativt korrelert med brød til kvelds – måltidet. Videre ser vi at kaffe korrelerer med brød til frokost og kaker til kveld, og te er korrelert med brød og snacks til middag, og brød og frukt/grønnsaker til kvelds. Når det gjelder øl er dette korrelert med fastfood til kvelds – men igjen – korrelasjonen er svak. Ikke uventet er det også en negativ (men svak) korrelasjon mellom brød og øl til kvelds.

Korrelasjonene i tabell 5.11 er som nevnt ikke veldig sterke (men de er alle signifikante på 1% nivå). Ut fra resultatene i tabellen kan en allikevel si at tendensen i materialet viser et relativt tradisjonelt mønster. Melkeprodukter til brød, vann til frukt/grønnsaker og leskedrikker til fastfood og snacks. De sterkeste korrelasjonene var altså til kveldsmåltidet mellom brød og melk, samt mellom fastfood og leskedrikker.

For måltidene siste helgedag var det ikke stor forskjell fra siste hverdag. Av tabell 5.12 ser vi at det fremdeles er brød og melk, springvann og frukt/grønnsaker, samt leskedrikker og fastfood/ snacks som korrelerer på samme måte som for siste hverdag. Korrelasjonene for siste helgedag er imidlertid sterkere enn hva de var for siste hverdag.

Tabell 5.12 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer til de ulike måltidene-siste helgedag (alle koeffisientene er signifikante med $p < 0,01$)

	Frokost N=2324	Lunsj N=1344	Middag N=2317	Kvelds N=1418
Melk	Brød (0,17)	Brød (0,27) Kake (-0,12)	Korn (0,14) Yoghurt (0,11) Varmmat (-0,12)	Brød (0,43) Fastfood (-0,21) Snacks (-0,16)
Juice	Yoghurt (0,10)	Brød (0,15) Yoghurt (0,12)	Brød (0,10) Yoghurt (0,11)	
Saft		Brød (-0,13) Korn (0,17) Varmmat (0,11)	Korn (0,19)	
Springvann	Frukt/grønnt (0,10)	Frukt/grønnt (0,10)	Varmmat (0,10)	Frukt/grønnt (0,12)
Leskedrikker	Fastfood (0,19) Snacks (0,18)	Brød (-0,18) Varm mat (0,23) Dessert (0,11) Snacks (0,21)	Korn (-0,11) Snacks (0,13)	Fastfood (0,27) Snacks (0,26) Brød (-0,26)
Kaffe		Brød (0,13) Kake (0,13)	Kake (0,16) Dessert (0,13)	Kake (0,24)
Te		Brød (0,15)	Brød (0,12) Yoghurt (0,13)	Brød (0,21) Frukt/grønnt (0,10)
Øl				Fastfood (0,16) Brød (-0,15)
Vin/sprit			Frukt/grønnt (0,12)	Brød (-0,14) Snacks (0,13)

Vi vet altså at brødmåltider er det typiske til frokost lunsj og kvelds, og ut fra resultatene ovenfor er det ingen ting som tyder på at leskedrikker har erstattet melk til disse måltidene.

Vi har også sett på ulike kombinasjoner for de ulike mellommåltidene. Vi ser av tabell 5.13 at de ulike drikkene kombineres til flere typer av mat til mellommåltidene. Melk korrelerer nå med brød, kornblandinger, og yoghurt til alle mellommåltidene, og i tillegg frukt/grønnsaker til første og siste mellommåltid. Leskedrikker korrelerer fremdeles hovedsakelig med snacks og fastfood. Når det gjelder kaffe ser kaffe nå tenderer til å opptre sammen med kaker i de tre siste mellommåltidene. Den høyeste korrelasjonen mellom kaffe og kaker finner vi mellom middag og kvelds ($r=0,31$), og som vi var inne på under pkt.4.2, er nok det mellommåltidet vi har kalt “mellom middag og kvelds” det som også ofte betegnes kaffemåltidet.

Tabell 5.13 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer mellom de ulike måltidene siste hverdag (alle koeffisientene er signifikante med $p < 0,01$)

	Mellom F/L N=1263	Mellom L/M N=1099	Mellom M/K N=1427	Etter kvelds N=549
Melk	Brød (0,30) Korn (0,23) Yoghurt (0,17) Frukt/grønt (0,10) Fastfood (0,10)	Brød (0,37) Korn (0,18) Yoghurt (0,18)	Brød (0,25) Korn (0,22) Yoghurt (0,17)	Brød (0,27) Korn (0,20) Yoghurt (0,25) Frukt/grønnt (0,17)
Juice	Fastfood (0,14) Korn (0,10) Yoghurt (0,16)	Brød (0,11) Frukt/grønt (0,13) Snacks (0,11)		
Saft	Fastfood (0,14)	Korn (0,10)		Frukt/grønnt (0,10*)
Springvann	Frukt/grønnt (0,12)	Yoghurt (0,14)	Frukt/grønnt (0,15)	Snacks (-0,15)
Leskedrikker	Snacks (0,19)	Fastfood (0,13)	Fastfood (0,14) Snacks(0,26) Kake (-0,12)	Snacks(0,22)
Kaffe	Frukt/grønnt (-0,13)	Kake (0,12) Frukt/grønnt (-0,12) Snacks(-0,12)	Kake (0,31) Snacks(-0,10)	Kake (0,21)
Te		Brød (0,10)	Brød (0,10)	Brød (0,17)
Øl	Fastfood (0,10)			Fastfood (0,14) Frukt/grønnt (-0,11)
Vin/sprit				Frukt/grønnt (-0,12)

Når det gjaldt mellommåltidene siste helgedag er mønsteret det samme, men også her er korrelasjonene mellom de ulike kombinasjonene sterkere enn hva de var for mellommåltidene siste hverdag. Av tabell 5.14 ser vi også at korrelasjonen mellom kaffe og kake mellom middag og kvelds har økt fra 0,31 til 0,40, noe som igjen er en bekreftelse på at dette dreier seg om et kaffemåltid.

Tabell 5.14 – Korrelasjonstabell for mat og drikkevarer mellom de ulike måltidene- siste helgedag (alle koeffisientene er signifikante med $p < 0,01$)

	Mellom F/L N=768	Mellom L/M N=777	Mellom M/K N=1294	Etter kvelds N=719
Melk	Brød (0,37) Korn (0,13) Yoghurt (0,18*)	Brød (0,37) Korn (0,20) Yoghurt (0,14)	Brød (0,32) Korn (0,21) Yoghurt (0,12) Fastfood (0,11)	Brød (0,35) Korn (0,22) Yoghurt (0,21) Frukt/grønnt (0,14) Fastfood (0,14)
Juice	Brød (0,12) Yoghurt (0,11) Frukt/grønnt (0,14)	Yoghurt (0,12) Snacks (0,11)		Yoghurt (0,10)
Saft				Kake (0,15) Korn (0,14) Fastfood (0,12)
Spring- vann	Kake (-0,10) Korn (0,10) Frukt/grønnt 0,12)		Yoghurt (0,11) Frukt/grønnt (0,17)	Snacks (-0,17)
Leske- drikker	Fastfood (0,21) Snacks (0,21)	Fastfood (0,16) Snacks (0,17)	Snacks(0,27)	Snacks(0,22)
Kaffe	Brød (0,10) Kake (0,20) Frukt/grønnt (-0,13) Snacks (-0,11)	Kake (0,24) Snacks(-0,11)	Kake (0,40) Snacks(-0,18)	Brød (0,10) Kake (0,31)
Te				Brød (0,20) Yoghurt (0,12)
Øl	Brød (0,11)		Kake (-0,18)	Fastfood (0,10) Frukt/grønnt (-0,10)
Vin/sprit			Kake (-0,11)	Frukt/grønnt (-0,10)

5.5 Oppsummering

Resultatene viste at kaffe er den drikk som blir drukket oftest pr. dag, og er i overenstemmelse med ulike statistikker som viser at nordmenn er i en ledende posisjon når det gjelder forbruk av kaffe. Melk er fremdeles den drikk som blir dukket oftest pr. dag ved siden av kaffe, og drikker som juice og

leskedrikker har langt igjen før de er i nærheten av frekvensen for melkeforbruk. Leskedrikker og alkohol er drikker som konsumeres oftere i helgen enn til hverdags. Vi har ikke data til sammenligning, og kan derfor ikke si hvorvidt frekvensen av for eksempel juice og leskedrikker har økt på beskostning av for eksempel melk.

Melk og kaffe var typiske måltidsdrikker gjennom dagen (begge dager), mens man til mellommåltider i tillegg til kaffe tenderte til å ha et hyppig forbruk vann og leskedrikker. Det viste seg å være variasjoner mellom kjønn, ulike aldersgrupper, utdanning og sted når det gjaldt hvor ofte man konsumerte de ulike drikkene. Spesielt interessant var det at kvinner oftere drakk juice, vann og brus uten sukker, og te enn menn. Menn hadde på den annen side oftere konsumert kaffe, h-melk og lettmelk enn kvinner.

Det viste seg også at frekvensen av melk og juice var større i yngre aldersgrupper, og at de eldre aldersgruppene hadde et høyere gjennomsnittlig dagsforbruk av kaffe, te og alkohol. Også utdanning viste seg å ha betydning for dagsfrekvensen ved at de lavere utdannede hadde et høyere forbruk av melk. Interessant var det også at de med universitetsutdannelse hadde et lavere forbruk av leskedrikker og øl, men et høyere forbruk av vin/spritsammenlignet med gruppen bestående av grunnskoleutdannede. Husholdsvariabelen hadde betydning for melkeforbruket, hvor par uten barn hadde et mindre hyppig forbruk av kaffe enn de andre husholdstypene. Vi så også at leskedrikker *med* sukker oftere ble dukket av hushold med barn, sammenlignet med par uten barn.

Steds variabelen viste seg også å ha betydning for konsumhyppigheten av de ulike drikkevarene. Oslo skiller seg fra andre steder i landet ved at de drikker sjeldnere melk og kaffe, men oftere alkohol, te og leskedrikker uten sukker.

Når det gjaldt ulike matvarer man konsumerte til de ulike måltidene har vi operert med relativt grove grupperinger. Imidlertid var tendens klar ved at brødmåltider fremdeles dominerer til frokost, lunsj og kvelds. Det er innslag av varm mat til lunsj, men varm mat var dominerende til middagsmåltidet. Mellommåltidene besto gjennomgående av brød, frukt/grønnsaker og snacks. Det vi har definert som fastfood er ikke representert i stor grad.

De typiske frokostdrikkene var melk, kaffe, juice, vann og te, mens man til lunsj også tenderte til å drikke leskedrikker til fordel for juice. Middagsdrikkene var i hovedsak vann, leskedrikker, saft og kaffe, mens man til kvelds igjen drakk melk, kaffe, te, vann og leskedrikker. Når det gjelder dette med kaffe til middagsmåltidet må en anta at dette er noe som følger i etterkant av

måltidet, og at man gjerne avslutter middagen med kaffe. Det viste seg å være små variasjoner mellom hverdag og helg – men unntak av at det til middag og kvelds i helgen var mer innslag av alkohol.

Til mellommåltidene dominerte kaffe, og i overkant av 50 % oppga å ha drukket dette mellom måltidene, med unntak av etter kvelds. Ellers var det vann, leskedrikker og melk som ble drukket, og det var små variasjoner i hva som ble drukket mellom de ulike mellommåltidene. Det var heller ikke særlige forskjeller mellom forbruket av de ulike drikkevarene mellom hverdag og helg.

Når det gjelder ulike kombinasjoner av mat og drikke til de fire hovedmåltidene avtegnet korrelasjonsanalysene et relativt klart mønster, men det må bemerkes at korrelasjonene var til dels svake. I tråd med analysene/frekvensene for mat og drikkevarer, fant vi at for alle måltidene korrelerte melk med brød, juice med frukt/grønnsaker og leskedrikker med snacks og fastfood. Kaffe korrelerte med brød til frokost, og indikerer da at kaffe særlig kombineres med melk til frokost, som er et brødmåltid. Ikke uventet korrelerte kaffe også med kaker, samt alkohol med fastfood til kvelds. De samme korrelasjonene avtegnet seg for siste helgedag, og her var også korrelasjonene noe sterkere.

Ulike kombinasjoner til mellom måltidene viser at melk nå i tillegg til brød også kombineres med kornblandinger, og yoghurt samt til frukt/grønnsaker til første og siste mellommåltid. Leskedrikker korrelerer fremdeles hovedsakelig med snacks og fastfood i mellommåltidene. Kaffe kombineres til kaker i de tre siste mellommåltidene, og den høye korrelasjonen mellom kaffe og kaker i mellommåltidet “mellom middag og kvelds” og vi tolker da dette som en identifikasjon av kaffemåltidet.

Oppsummeringsvis kan vi av denne analysen se tre ulike bruksmønstre av drikke; ett for brødmåltider (med frokost som det mest tydelige), ett for middag og ett for mellommåltider. Melk og juice er typiske måltidsdrikker, og da særlig til brødmåltider. Kaffe og te har nokså likt bruksmønstre, og de dominerer både til brødmåltider og mellom måltidene. Tilsvarende synes springvann, leskedrikker og saft å ha et likt bruksmønster. De dominerer til middag og mellom måltidene (etter kaffe), men leskedrikker spiller større rolle sent på dagen og kombineres som oftest med snacks/fastfood. Med unntak for alkohol er det ikke ytterligere forskjeller i valg av drikker mellom hverdag og helg.

En foreløpig konklusjon er at bruk av ulike grupper av drikkevarer synes klart strukturert, og at denne strukturen er knyttet blant annet til spisemønsteret. Videre analyse av variasjon i ulike grupper av befolkningen vil avklare i hvil-

ken grad disse sammenhengene påvirkes av for eksempel arbeids- og familie-situasjon.

6 Variasjon i ulike forbruksgrupper

Vi har til nå sett på konsumet av drikkevarer på to nivåer: Hva man har drukket *i løpet av dagen*, og hva man har drukket *til og mellom måltider*. Nå skal vi se hvorvidt det er variasjon mellom ulike forbruksgrupper når det gjelder hva man har drukket til de ulike hovedmåltidene.

Vi benytter også her logistisk regresjon, da vi opererer med dikotome avhengige variable der verdien 0 = *har ikke* drukket den aktuelle drikkevaren, og 1 = *har* drukket den aktuelle drikkevaren. For hvert måltid vil det bli foretatt en sammenligning mellom hva som drikkes på hverdager og hva som drikkes på helgedager, og for alle analysene er det kontrollert for samspill mellom kjønn og alder, samt kjønn og husholdstype. Samspillsanalysene er ikke vist, og der det forekommer vil dette kun bli kommentert i teksten. Vi har valgt å kjøre regresjonsanalyser for de drikkevarerne som er drukket av 10% eller mer innenfor hvert måltid, med unntak av alkohol som vi vil se på både til middag og kvelds (når det gjelder fordelingene på de ulike drikkevariablene er disse vist i tabell 5.9 og 5.10).

6.1 Frokost

Vi skal først se på variasjoner i befolkningen når det gjelder hva som ble drukket til frokost. Vi husker fra tabell 5.9 at melk og kaffe var de typiske frokostdrikkene, og en analyse av melk totalt (ikke vist) viste at kvinner og middelaldrene (40-59 år) hadde en signifikant mindre sannsynlighet for å ha drukket melk sammenlignet med menn og ungdom (15-24 år). Videre viste det seg at de som er bosatt på landet drikker signifikant mer melk enn de som er bosatt i Oslo (det var ikke særlige forskjeller mellom siste hverdag og siste helgedag). For frokostmåltidet har vi valgt å splitte opp i de tre melketypene, mens vi for de andre måltidene kun vil se på melk totalt. Tabell 6.1 viser resultatene fra regresjonsanalysene av h-melk, lett- og skummet melk.

Tabell 6.1 - Andel som har drukket h-melk, lettmelk, og skummet melk til frokost siste hverdag (N=2276) og helgedag (N=2236) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	H-melk		Lettmelk		Skummet	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	-0,82³	-0,69³	-0,73³	-0,62³	0,27¹	0,25¹
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	0,41	0,20	-0,85³	-0,54²	0,53¹	0,38
- 40-59	0,50	0,30	-1,08³	-0,75³	0,29	0,11
- 60 år +	0,70	0,59	-1,27³	-0,99³	0,18	0,36
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,27	0,05	-0,14	-0,08	0,52³	0,42²
- Universitet	-0,72³	-0,31	-0,32²	-0,39²	0,35²	0,47³
Inntekt (ref.inntil 200') :						
- 201'-400'	-0,04	0,02	0,05	0,14	0,09	-0,04
- >400'	-0,55	-0,47	-0,19	0,05	0,34	0,21
- missing	0,39	0,13	-0,17	-0,06	-0,01	-0,17
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	0,36	0,24	0,05	0,004	-0,02	-0,20
- Enslig m/barn	0,86¹	-0,12	0,15	0,21	-0,73²	-0,54¹
- Par m/barn	0,28	0,08	0,36²	0,26¹	-0,19	-0,13
- Uklassifiserbare	0,78²	0,53	-0,04	-0,12	-0,27	0,01
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	-0,40	-0,29	0,36¹	0,28	0,17	0,002
- Tettsted	-0,59	-0,37	0,48²	0,31	0,06	0,01
- Land	-0,15	0,21	0,59²	0,54²	-0,11	-0,44¹
Constant	-2,34 ³	-2,46 ³	0,32	0,02	-2,32 ³	-1,99 ³
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Av tabell 6.1 ser vi at det særlig er kjønn, alder, utdanning, husholdstype og i noen grad sted som har betydning for hva man har drukket til frokost. Menn velger i større grad enn kvinner h-melk-, og lettmelk, mens kvinner velger skummetmelk. Vi ser også at alder har betydning for forbruket av lettmelk, aldersgruppen 15-24 år har større tilbøyelighet til å velge lettmelk sammenliknet med alle de andre aldersgruppene. Vi ser også at aldersgruppen 25-39 år har større tilbøyelighet til å ha drukket skummetmelk siste hverdag, sammenliknet med 15-24 åringer. En kunne kanskje tro at det var unge menn som drakk mer h-, og lettmelk, men en samspillsanalyse avkreftet dette. Ellers ser vi at universitetsutdannede har mindre tilbøyelighet til å ha drukket h-melk og

lettmelk sammenlignet med de som kun har grunnskole, mens både personer med videregående og universitetsutdannelse oftere drikker skummet melk.

Husholdstype ser vi har betydning ved at enslige med barn har større sannsynlighet for å ha drukket h-melk, og par med barn lettmelk – sammenlignet med par uten barn. Vi ser også at enslige med barn har en mindre sannsynlighet for å ha drukket skummetmelk, enn par uten barn.

Vi ser også at sted har betydning for forbruket av lettmelk. Osloboere har en signifikant mindre tilbøyelighet til å ha drukket lettmelk sammenlignet med andre steder i landet. Av koeffisientene ser vi også at det største avviket er mellom Osloboere og de som er bosatt på landet.

Av tabellen ser vi at det er små forskjeller fra siste hverdag til siste helgedag, noe man heller ikke skulle forvente når det gjelder melketyper. Personer som i utgangspunktet velger å drikke for eksempel skummet melk til frokost, vil sannsynligvis gjøre dette uavhengig av forbruksdag og måltidstype. Vi ser at inntekt ikke har betydning for om man har drukket melk, eller for valg av melketype til frokost. Ut fra tidligere forskning (Wandel 1995) om forbruk av melk, kunne en forventet at man i hushold med høy inntekt drakk mer mager melk – men slike forskjeller fant vi altså ikke.

Også *juice* og *springvann* ble drukket av henholdsvis 20 og 28% til frokost, og tabell 6.2 viser resultatene fra regresjonsanalysene.

Tabell 6.2 - Andel som har drukket juice og springvann til frokost siste hverdag (N=2276) og helgedag (N=2236) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Juice		Springvann	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	0,25¹	0,20	0,80³	0,83³
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	-0,32	-0,37	0,55¹	0,42
- 40-59	-0,38	-0,21	0,75³	0,84²
- 60 år +	-0,22	0,02	0,89³	1,31³
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	0,46²	0,21	-0,40²	-0,41¹
- Universitet	0,47³	0,47³	-0,17	-0,10
Inntekt (ref.inntil 200 ⁷):				
- 201 ⁷ -400 ⁷	0,001	-0,15	-0,10	-0,18
- >400 ⁷	0,08	-0,02	-0,16	-0,52²
- missing	-0,04	-0,21	-0,08	-0,05
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	0,21	-0,04	-0,17	-0,12
- Enslig m/barn	-0,37	-0,17	0,03	0,26
- Par m/barn	-0,06	0,19	-0,04	-0,07
- Uklassifiserbare	-0,12	-0,18	0,17	0,28
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	-0,11	-0,26	0,06	0,01
- Tettsted	-0,07	-0,30	0,11	0,003
- Land	-0,25	-0,56²	0,05	0,003
Constant	-1,45 ³	-0,96 ³	-1,86 ³	-2,29 ³
Prob>CHI²	0,002	0,000	0,000	0,000

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Vi ser at det også her er kjønn, alder og utdanning som har betydning for hvorvidt man har drukket juice eller vann til frokost. Vi ser at kvinner har større sannsynlighet for å ha drukket juice og vann til frokost enn hva menn har. Mens det ikke er noen forskjeller i ulike aldersgrupper når det gjelder det å ha drukket juice, ser vi at personer i de eldre aldersgruppene har en høyere sannsynlighet for å ha drukket vann – sammenlignet med ungdomsgruppen (15-24år). En samspillsanalyse viste at kvinner i alderen 25-39 og 60+ år er mer tilbøyelige til å ha drukket juice enn menn i de samme aldersgruppene. Vi ser at både de med videregående og universitetsutdanning har en større sannsynlighet for å ha drukket juice, sammenlignet med grunnskoleutdannede. Når

det gjelder vann til frokost viser det seg at de med videregående skole har mindre tilbøyelighet til å ha drukket vann sammenliknet med grunnskoleutdannede. Når det gjelder stedsvariabelen er ikke denne signifikant (med unntak av "land" siste helgedag for juice), men vi ser at koeffisientene er negative for juice og positive for vann. Dette indikerer at man i Oslo sammenlignet med resten av landet har større sannsynlighet for å ha drukket juice og mindre sannsynlighet for å ha drukket vann. Men som sagt, disse koeffisientene er **ikke** signifikante. Vi ser at variablene inntekt (med unntak av >400' for vann siste helgedag) og husholdstype heller ikke har betydning for forbruket av juice og vann. Det er heller ikke særlige forskjeller mellom hverdag og helg.

Kaffe og te ble også drukket av henholdsvis 51 og 15 % til frokost siste hverdag, og tabell 6.3 viser resultatene fra denne regresjonsanalysen.

Tabell 6.3 – Andel som har drukket kaffe og te til frokost siste hverdag (N=2276) og helgedag (N=2236) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Kaffe		Te	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	-0,28²	-0,33³	0,64³	0,45³
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	1,74³	1,70³	0,10	0,44
- 40-59	2,50³	2,81³	0,35	0,56¹
- 60 år +	2,74³	2,85³	0,73¹	0,57¹
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	-0,47³	-0,48³	0,36¹	0,63³
- Universitet	-0,69³	-0,64³	0,50²	0,92³
Inntekt (ref.inntil 200') :				
- 201'-400'	-0,15	-0,22	0,03	-0,01
- >400'	-0,31	-0,12	-0,09	-0,14
- missing	-0,07	-0,14	-0,06	-0,25
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	-0,18	-0,12	-0,04	-0,24
- Enslig m/barn	0,21	0,05	-0,07	0,06
- Par m/barn	0,01	0,12	0,34¹	0,24
- Uklassifiserbare	0,11	-0,04	-0,16	-0,10
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	0,30	0,20	-0,46¹	-0,34
- Tettsted	0,30	0,18	-0,36	-0,24
- Land	0,37¹	0,28	-0,29	-0,35
Constant	-1,58 ³	-1,33 ³	-2,38 ³	-2,44 ³
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,000

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Vi ser at kvinner har en mindre sannsynlighet for å ha drukket kaffe til frokost, men altså en større sannsynlighet for å ha drukket te – sammenlignet med menn. Det er ikke forskjell mellom hverdag og helg. Ikke uventet ser vi at alder også har betydning for om man har drukket kaffe eller ikke. Sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år har alle de andre gruppene større sannsynlighet for å ha drukket kaffe. Jo eldre man er, jo større er også avviket fra referansegruppen. En samspillsanalyse viste også at menn i de ulike aldersgruppene har større sannsynlighet for å ha drukket kaffe enn kvinner i de samme aldersgruppene. Aldersvariabelen har ikke samme betydning for hvorvidt man har drukket te eller ikke, men vi ser at de eldre (60+ år) –og også aldersgruppen 45-59 år i helgen – har en større sannsynlighet for å ha drukket te sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Mens kaffe og te hadde motsatte fortegn når det gjaldt kjønn, peker her tallene i samme retning. Med økende alder øker bruken av varme drikker totalt, men særlig kaffe.

Utdanning har betydning for både forbruk av kaffe og te. Jo høyere utdanning man har utover grunnskole, jo mindre er sannsynligheten for at man har drukket kaffe – mens det omvendte er gjeldene for te.

Vi ser også at inntektsvariabelen har betydning for kaffe, ved at personer i den høyeste inntektsgruppen drikker mindre kaffe sammenlignet med referansegruppen. Husholdsvariabelen slår også i noen grad ut for kaffe og te, og også her peker fortegnene for kaffe og te i samme retning. Vi ser at par uten barn har en større sannsynlighet for å ha drukket kaffe enn enslige uten barn, og at par med barn har en høyere sannsynlighet for å ha drukket te sammenlignet med enslige uten barn.

Inntekt, husholdstype og bosted ser vi har ingen eller liten betydning. Vi ser at bosted har en betydning ved at personer bosatt på landet har en større sannsynlighet for å ha drukket kaffe enn Osloboere, og at personer bosatt i andre byer enn Oslo har en mindre sannsynlighet for å ha drukket te til frokost sammenlignet med personer i Oslo. Igjen er det altså kjønn, alder, og utdanning, som er de dominerende variablene.

6.2 Lunsj

Til lunsj var de typiske drikkene fremdeles kaffe og melk, men andelen som hadde drukket melk er nå redusert med 20 prosentpoeng fra frokost (fra 68% til 38%). I tillegg til melk og kaffe var det te, vann og leskedrikker som i stor grad ble drukket til lunsj. Tabell 6.4 viser hvordan dette varierer i de ulike gruppene.

Tabell 6.4 - Andel som har melk, vann og leskedrikker til lunsj siste hverdag (N=2101) og helgedag (N=1295) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Melk totalt		Vann		Leskedrikk	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	-0,68³	-0,63³	0,66³	0,68³	0,03	-0,14
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	-0,48¹	-0,11	0,12	0,18	0,19	-0,01
- 40-59	-0,71³	-0,14	0,20	0,06	-0,58¹	-0,85²
- 60 år +	0,01	0,37	0,55¹	0,11	-0,98²	-1,74³
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,29¹	-0,15	-0,24	-0,61²	0,12	-0,09
- Universitet	-0,39³	-0,26	0,01	-0,26	-0,40²	-0,23
Inntekt (ref.inntil 200') :						
- 201'-400'	-0,26	-0,26	-0,37¹	-0,32	-0,12	-0,01
- >400'	-0,21	-0,34	-0,77³	-0,63¹	-0,26	-0,11
- missing	-0,26	0,07	-0,17	-0,09	0,12	-0,37
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	0,15	0,002	-0,21	-0,02	0,26	0,09
- Enslig m/barn	0,48¹	0,02	0,03	0,22	0,27	0,36
- Par m/barn	0,37²	0,34	0,04	-0,27	0,22	-0,06
- Uklassifiserbare	0,25	-0,15	-0,04	0,12	0,16	0,46
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	0,002	0,46¹	-0,26	-0,16	-0,50²	-0,36
- Tettsted	-0,05	0,50¹	-0,13	0,01	-0,75³	-0,85³
- Land	0,02	0,75²	-0,20	0,07	-0,61¹	-0,89³
Constant	0,39	-0,69	-1,53 ³	-1,42 ³	-1,13 ²	-0,13
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Vi ser fremdeles har kvinner i mindre grad enn menn drukket melk, og at voksne og middelaldrene i mindre grad har drukket melk sammenlignet med ungdom. Videre ser vi at personer med utdanning utover grunnskolen har en mindre tilbøyelighet til å ha drukket melk enn personer med kun grunnskole. Vi ser også at husholdninger med barn har en større sannsynlighet for å ha

drukket melk til lunsj, sammenlignet med par uten barn. Kjønnforskjellene er de samme for siste helgedag, men her ser vi i tillegg at sted har betydning. Osloboere har mindre sannsynlighet for å ha drukket melk til lunsj i helgen, enn personer i andre steder av landet. Også for vann er det kjønnsforskjeller, kvinner har større sannsynlighet for å ha drukket vann – begge dager. Personer i alderen 60 + år har også større sannsynlighet enn 15-24 åringer til å ha drukket vann. Vi ser også at inntektsvariabelen har betydning for vannforbruket til lunsj, personer i innteksgruppen 200' og over har mindre sannsynlighet for å ha drukket vann enn personer i innteksgruppen inntil 200'.

Når det gjelder forbruket av leskedrikker er det ingen kjønnsforskjeller, men vi ser at alder er signifikant i de eldste aldersgruppene. Personer over 40 år har mindre sannsynlighet for å ha drukket leskedrikker sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. For leskedrikker ser vi også at personer med høyere utdanning har en mindre sannsynlighet for å ha drukket leskedrikker sammenlignet med grunnskoleutdannede. Vi ser også at bosted har en sammenheng med forbruk av leskedrikker til lunsj – jo mer ruralt man bor – jo mindre sannsynlig er det at man har drukket leskedrikker til lunsj – sammenliknet med Oslo.

For forbruket av kaffe og te til lunsj er det tilnærmet de samme resultatene som vi fant for frokost, tabell 6.5 viser disse resultatene.

Tabell 6.5 - Andel som har drukket kaffe og te til lunsj siste hverdag (N=2101) og helgedag (N=1295) - mot bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Kaffe		Te	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	-0,62 ³	-0,32 ²	0,61 ³	0,54 ²
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	1,71 ³	1,83 ³	0,98 ²	0,54 ²
- 40-59	2,41 ³	2,47 ³	1,38 ³	-0,43
- 60 år +	2,29 ³	2,59 ³	1,52 ³	0,17
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	-0,46 ³	-0,27	0,59 ³	0,76
- Universitet	-0,62 ³	-0,37 ²	0,67 ³	0,09
Inntekt (ref.inntil 200') :				
- 201'-400'	-0,13	-0,30	0,15	0,62 ²
- >400'	-0,01	-0,39	0,23	-0,19
- missing	0,20	-0,23	-0,38	-0,03
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	-0,10	-0,19	0,20	-0,24
- Enslig m/barn	0,24	0,09	0,03	0,16
- Par m/barn	0,13	0,22	0,23	-0,37
- Uklassifiserbare	-0,11	-0,06	-0,39	0,32
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	0,37 ¹	0,11	-0,23	0,06
- Tettsted	0,22	0,02	-0,16	-0,39
- Land	0,48 ²	0,48 ¹	-0,27	-0,32
Constant	-1,32 ³	-1,72 ³	-3,33 ³	-0,75 ²
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	-2,20 ³

¹) p < 0.05 ²) p < 0.01 ³) p < 0.001

Som for frokost ser vi at kvinner har en mindre sannsynlighet for å ha drukket kaffe, og større sannsynlighet for å ha drukket te – enn hva menn har. Vi ser også at jo eldre en blir, jo mer sannsynlig er det at man har drukket kaffe – sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Det motsatte ser vi er tilfelle for te. Også utdanning virker på samme måte – jo høyere utdanning man har, jo mindre tilbøyelig er man til å ha drukket kaffe sammenlignet med referansegruppen – og omvendt for te. Vi ser også at sannsynligheten for å ha drukket kaffe er større for personer bosatt i andre byer – og på landet – sammenlignet med Oslo. Med unntak av aldersvariabelen for te, er det små forskjeller mellom hverdag og helg i de ulike gruppene.

6.3 Middag

Vi så av tabell 5.9 at springvann var den typiske middagsdrikken, hele 43% oppga at de hadde drukket vann til middag siste hverdag. Også saft og leskedrikker ble drukket til middag siste hverdag (henholdsvis 20 og 18%), og tabell 6.6 viser resultatene for dette.

Tabell 6.6 - Andel som har drukket vann, saft, og springvann til middag siste hverdag (N=2332) og helgedag (N=2225) - mot bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Vann		Saft		Leskedrikk	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	0,45³	0,26¹	0,05	0,11	-0,13	0,15
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	0,18	0,28	-0,22	0,12	-0,15	-0,30
- 40-59	0,51²	0,46¹	-0,56¹	-0,09	-0,59²	-0,73³
- 60 år +	0,70³	0,65²	-0,23	0,25	-0,84²	-1,26³
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,16	-0,14	0,06	0,25	0,26	-0,23
- Universitet	0,09	0,11	0,01	0,07	0,001	-0,20
Inntekt (ref.inntil 200 ³):						
- 201 ³ -400 ³	-0,17	-0,33¹	-0,02	-0,29	0,10	0,16
- >400 ³	-0,26	-0,64³	-0,21	-0,45¹	0,17	0,27
- missing	0,03	-0,33	-0,28	-0,24	-0,05	0,20
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	-0,25	-0,14	-0,37	0,05	0,24	0,01
- Enslig m/barn	-0,02	-0,18	0,37	0,04	0,18	0,21
- Par m/barn	0,09	-0,06	0,77³	0,96³	-0,32¹	-0,08
- Uklassifiserbare	0,01	0,33	0,36	0,33	-0,12	-0,29
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	0,31¹	0,31	-0,03	0,19	-0,16	-0,36¹
- Tettsted	0,48²	0,56²	0,30	0,23	-0,34	-0,37¹
- Land	0,52²	0,61²	0,34	0,48	-0,58²	-0,50²
Constant	-1,10 ³	-1,75 ³	-1,58 ³	-2,51 ³	-0,75 ¹	0,33
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

¹) p < 0.05 ²) p < 0.01 ³) p < 0.001

Som for frokost og lunsj, ser vi at det også er kvinner som har størst tilbøyelighet til å ha drukket vann til middag (begge dager), mens det ikke er kjønnsforskjeller for saft og leskedrikker. Vi ser at alder har betydning for alle de tre drikkevarerne, og også for helgedagen. I aldersgruppene 40-59 og 60+ år har man en større tilbøyelighet til å ha drukket vann og leskedrikker – sammenlignet med 15-24 åringer (begge dager).

For disse drikkevarene ser vi at utdanning ikke har signifikant betydning, men at inntekt slår ut for helgedag når det gjelder vann og saft. På hverdager er det ingen forskjeller mellom referansegruppen og de ulike inntektsgruppene når det gjelder forbruket av disse drikkene, men personer med høy inntekt (over 200') har mindre sannsynlighet for å ha drukket vann og saft siste helgedag – sammenlignet med lavinntektsgruppen. En kunne da kanskje forvente at høyinntektsgruppen hadde større tilbøyelighet til å ha drukket f.eks. leskedrikker, men vi ser at det ikke er tilfelle.

Vi ser også at sannsynligheten for å ha drukket saft til middag er størst hos par med barn, sammenlignet med par uten barn. Par med barn har også mindre sannsynlighet for å ha drukket leskedrikker til middag siste hverdag sammenlignet med par uten barn, men vi ser at denne forskjellen ikke er gjeldene for siste helgedag. Dette tyder på at barnefamiliene gjerne reserverer brusen til lørdag og søndag.

Bosted er signifikant for vann og leskedrikker, og vi ser at jo mer ruralt man bor, jo mer sannsynlig er det at man har drukket vann sammenlignet med Osloboere (begge dager). Det omvendte er tilfelle for leskedrikker, men da særlig for siste helgedag. For hverdag ser vi at Osloboere drikker mer leskedrikker enn personer bosatt på landet. Jo mer ruralt man bor, jo mindre sannsynlig er det at man har drukket leskedrikker til middag i helgen. Leskedrikker ser altså ut til å være mer vanlig til middag i Oslo, mens vann er mer vanlig i andre deler av landet – begge dager.

Kaffe ble ikke drukket i så stor grad til middag som til frokost og lunsj, det var 16% som oppga at de hadde drukket kaffe i forbindelse med middagen. Noen av disse har kanskje drukket kaffe som måltidsdrikk, men mange har antagelig drukket kaffen i etterkant av måltidet, til dessert eller lignende. Tabell 6.7 viser resultatene for kaffe og alkohol.

Tabell 6.7 - Andel som har drukket kaffe, øl og vin/sprit til middag siste hverdag (N=2332) og helgedag (N=2225) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Kaffe		Øl		Vin/sprit	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	-0,45³	-0,11	-1,08³	-0,63³	-0,12	0,14
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	1,13³	1,25³	0,33	0,76	1,63	0,94¹
- 40-59	1,51³	1,66³	0,57	0,94¹	1,90	1,54³
- 60 år +	1,37³	1,65³	0,16	0,74	1,63	1,76³
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,11	-0,35¹	-0,48	-0,04	0,43	0,21
- Universitet	-0,27	-0,49³	-0,53	-0,20	0,60	0,24
Inntekt (ref.inntil 200 ³):						
- 201 ³ -400 ³	-0,22	0,06	0,60	0,18	0,13	0,46¹
- >400 ³	-0,53²	0,33	0,59	0,18	0,82	1,04³
- missing	-0,23	0,13	0,64	-0,21	0,38	0,39
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	-0,24	0,10	0,47	0,04	0,34	-0,10
- Enslig m/barn	-0,30	0,21	-0,18	0,36	0,02	0,17
- Par m/barn	0,14	-0,14	-0,59	0,07	-1,16³	-0,52²
- Uklassifiserbare	0,35	0,003	-0,83	0,004	-1,67¹	-0,39
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	0,04	-0,38¹	-0,87²	-0,21	-0,21	-0,35
- Tettsted	0,38	-0,08	-1,36³	-0,32	-0,41	-0,54²
- Land	0,41	-0,10	-2,69³	-0,50	-0,84	-1,08³
Constant	-2,53 ³	-2,53 ¹	-2,54 ²	-2,48 ³	-5,11 ³	-3,32 ³
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000

¹) p < 0.05 ²) p < 0.01 ³) p < 0.001

Vi ser at kvinner fremdeles har mindre sannsynlighet for å ha drukket kaffe enn menn, men at denne forskjellen nå kun er gjeldene for siste hverdag. Kvinner har også mindre sannsynlighet for å ha drukket øl til middag enn hva menn har – begge dager. Men det er ikke kjønnsforskjeller hvorvidt man har drukket vin/sprit.

Alder er signifikant for alle tre typene av drikke. Som for de forutgående måltidene er det mer sannsynlig for eldre aldersgrupper å ha drukket kaffe (begge dager), sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Når det gjelder øl ser vi at det ikke er signifikante forskjeller for siste hverdag, men at sannsynligheten for å ha drukket øl til middag siste helgedag er større i de to eldste aldersgruppene sammenlignet med referansegruppen (15-24 år). Det samme er tilfelle for vin/sprit til middag siste helgedag, det er en større sannsynlighet for å

ha drukket dette blant alle de eldre aldersgruppene, sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år.

Utdanningsvariabelen er kun signifikant for kaffe siste helgedag, ved at personer med utdanning utover grunnskole har en mindre tilbøyelighet til å ha drukket dette enn personer med bare grunnskole. Det er ingen signifikante forskjeller mht utdanning når det gjelder forbruket av øl, men vi ser at koeffisientene er negative – noe som indikerer at personer med høyere utdanning en noe har lavere sannsynlighet for å ha drukket øl enn personer med lavere utdanning. Vi ser også at når det gjelder vin/sprit til middag siste helgedag, så øker sannsynligheten for å ha drukket dette jo høyere inntekt man har – sammenlignet med referansegruppen. Par med barn skiller seg fra par uten barn, ved at de med barn har mindre sannsynlighet for å drikke vin/sprit til middag – begge dager.

Bosted er også signifikant for alkohol. For øl til middag ser vi at sannsynligheten for å ha drukket dette øker med urbaniseringsgrad. Osloboere har større sannsynlighet for å ha drukket øl til middag sammenlignet med resten av landet – men vi ser at denne forskjellen ikke er gjeldene for siste helgedag. Når det gjelder vin/sprit er det ingen forskjell for siste hverdag, men siste helgedag er det imidlertid signifikante forskjeller mellom Oslo og andre byer, og Oslo og land. Igjen ser vi at avviket er størst mellom de mest rurale strøk og Oslo.

Til middag var det også 16 % som oppga at de hadde drukket melk. En regresjonsanalyse (ikke vist) av dette viste at dette gjaldt menn i større grad enn kvinner, eldre (60+) mer enn 15-24 åringer, universitetsutdannete mindre enn grunnskole. Dette er i samsvar med mønsteret for frokost og lunsj, og indikerer at de personer som drikker mest melk, drikker melk også til middag.

6.4 Kvelds

Til kveldsmåltidet var igjen melk, kaffe og te de typiske drikkene, men det var også innslag av vann og leskedrikker. Av tabell 6.8 ser vi at det for melkedrikker er det samme mønsteret som vi har sett til de andre måltidene. Kvinner er mindre tilbøyelige til å ha drukket melk enn menn (begge dager), personer med høy utdanning har mindre sannsynlighet for å ha drukket melk enn grunnskoleutdannete (begge dager), og personer bosatt i Oslo har mindre sannsynlighet for å ha drukket melk sammenlignet med alle de andre stedene (kun hverdag).

Kjønn hadde også betydning for vann på samme måte som de forutgående analysene, kvinner har større sannsynlighet for å ha drukket vann – begge dager. Igjen ser vi at det ikke er noen kjønnsforskjeller når det gjelder forbruk av leskedrikker (for leskedrikker var det ingen signifikante forskjeller mellom noen av bakgrunnsvariable for siste helgedag). Bosted har som vi ser av tabellen også betydning for forbruk av leskedrikker siste hverdag. Igjen er det mindre sannsynlighet for å ha drukket leskedrikker i alle andre steder i landet sammenlignet med Oslo.

Tabell 6.8 - Andel som har drukket melk (totalt), vann og leskedrikker til kvelds siste hverdag (N=1504) og helgedag (N=1307) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Melk totalt		Vann		Leskedrikk	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):						
- Kvinner	-0,71³	-0,55³	0,50³	0,44¹	0,003	-
Alder (ref.15-24):						
- 25-39	0,15	-0,32	0,01	0,82¹	-0,12	-
- 40-59	-0,05	-0,24	-0,21	0,71	-0,22	-
- 60 år +	0,20	0,10	0,11	0,78	-1,13³	-
Utdanning (ref.gr.skole):						
- Videreg.	-0,19	-0,24	-0,79³	-0,42	0,26	-
- Universitet	-0,31¹	-0,41²	-0,26	0,28	-0,19	-
Inntekt (ref.inntil 200') :						
- 201'-400'	0,04	-0,25	-0,17	-0,31	-0,33	-
- >400'	-0,29	-0,32	0,08	-0,54	-0,41	-
- missing	-0,18	0,05	0,11	0,16	-0,17	-
Hushold (ref. par u/barn):						
- Enslig u/barn	0,07	0,08	-0,01	0,12	-0,04	-
- Enslig m/barn	0,18	-0,09	0,63¹	0,78¹	-0,06	-
- Par m/barn	0,16	0,01	0,09	0,02	0,22	-
- Uklassifiserbare	0,26	0,04	0,20	0,38	-0,28	-
Sted (ref.Oslo):						
- Andre byer	0,51¹	-0,05	-0,34	0,03	-0,57¹	-
- Tettsted	0,53¹	0,02	-0,19	-0,05	-0,64¹	-
- Land	0,78³	0,22	-0,46	0,08	-0,80²	-
Constant	-0,25	0,13	-1,38 ³	-2,79 ³	-0,66	-
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001	-

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Det var 25 og 17% som hadde drukket henholdsvis kaffe og te til kvelds siste hverdag, og tabell 6.9 viser resultatene for dette.

Tabell 6.9 - Andel som har drukket kaffe og te til kvelds siste hverdag (N=1504) og helgedag (N=1307) - mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Kaffe		Te	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	-0,34²	-0,49³	0,87³	0,84³
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	1,67³	2,08³	0,26	0,20
- 40-59	2,39³	2,64³	0,81¹	1,14²
- 60 år +	2,27³	2,62³	1,34³	1,63³
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	-0,09	-0,41¹	0,25	0,50 ¹
- Universitet	-0,70³	-0,64³	0,49²	0,83³
Inntekt (ref.inntil 200') :				
- 201'-400'	-0,20	0,08	-0,09	-0,54¹
- >400'	-0,41	0,16	-0,09	-0,55¹
- missing	-0,09	0,26	-0,22	-0,42
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	-0,44¹	-0,21	0,24	0,19
- Enslig m/barn	0,14	-0,03	0,05	-0,14
- Par m/barn	-0,09	-0,02	0,37	0,11
- Uklassifiserbare	0,05	0,30	0,28	0,31
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	0,79²	0,34	0,22	0,12
- Tettsted	0,96²	0,34	0,25	0,41
- Land	1,00³	0,47	0,56	0,63
Constant	-3,19 ³	-3,29 ³	-3,52 ³	-3,66 ³
Prob>CHI²	0,000	0,000	0,000	0,000

¹) p < 0.05   ²) p < 0.01   ³) p < 0.001

Også for kaffe og te er det små variasjoner sammenlignet med de andre måltidene når det gjelder forskjeller i ulike forbruksgrupper. Vi ser at det er menn som har størst sannsynlighet for å ha drukket kaffe, og kvinner for å ha drukket te. De eldre aldersgruppene har større sannsynlighet for å ha drukket både kaffe og te sammenlignet med ungdomsgruppen. Videre er det igjen de med universitetsutdannelse som i størst grad har drukket te og i minst grad har drukket kaffe (gjelder også videregående), sammenlignet med referansegruppen. Vi ser også at Osloboere har mindre sannsynlighet for å ha drukket kaffe til kvelds sammenlignet med de andre bostedene, men at disse forskjellene kun er gjeldene for siste hverdag.

Til slutt skal vi se på hvordan alkoholforbruket varierer i befolkningen til kveldsmåltidet, og dette er vist i tabell 6.10.

Tabell 6.10 - Andel som har drukket øl og vin/brennevin til kvelds siste hverdag (N=1504) og siste helgedag (N=1307)- mot sosiodemografiske bakgrunnsvariable. Logistisk regresjon.

	Øl		Vin/sprit	
	Hverdag	Helg	Hverdag	Helg
Kjønn (ref.menn):				
- Kvinner	-1,18²	-0,87³	-0,18	0,23
Alder (ref.15-24):				
- 25-39	-1,03	1,29¹	0,25	-0,19
- 40-59	-0,70	0,68	1,00	0,14
- 60 år +	-1,01	0,35	1,69¹	0,76
Utdanning (ref.gr.skole):				
- Videreg.	-0,11	-0,34	1,17²	0,36
- Universitet	-0,09	-1,08³	1,10²	0,001
Inntekt (ref.inntil 200') :				
- 201'-400'	0,73	0,62	1,01	0,18
- >400'	0,95	0,71	1,20¹	0,70¹
- missing	0,32	0,44	1,26¹	-0,24
Hushold (ref. par u/barn):				
- Enslig u/barn	0,34	0,003	0,08	-0,29
- Enslig m/barn	-6,45	0,14	-0,39	-0,25
- Par m/barn	-0,11	-0,20	-0,17	0,01
- Uklassifiserbare	-1,61	-0,37	-0,71	-0,43
Sted (ref.Oslo):				
- Andre byer	0,36	-0,85¹	-1,25³	-0,13
- Tettsted	0,89	-0,81¹	-1,09²	-0,17
- Land	0,29	-0,86¹	-1,14²	-0,58
Constant	-3,28 ¹	-2,19 ²	-4,61 ³	-2,58 ³
Prob>CHI²	0,032	0,000	0,000	0,038

¹⁾ p < 0.05 ²⁾ p < 0.01 ³⁾ p < 0.001

Som for middag ser vi at det er menn som har størst sannsynlighet for å ha drukket øl til kvelds begge dager, og at det ikke er en slik kjønnsforskjell for vin/sprit. Ellers ser vi at utdanning har betydning for hvorvidt man har drukket vin/sprit eller ikke siste hverdag, og også for øl i helgen. Aldersvariabelen har imidlertid ikke samme betydning for alkoholforbruket til kvelds som den hadde til middag. Vi ser at 25-39 åringene har en større sannsynlighet for ha drukket øl siste helgedag, og at personer som er 60 år eller mer har en større sannsynlighet for å ha drukket vin/sprit siste hverdag – sammenlignet med referansegruppen.

Vi ser også at vin/sprit til kvelds i helgen er mer sannsynlig for personer i høyinntektsgruppen sammenlignet med personer med lavest inntekt –begge dager. Inntekt har altså ikke betydning for hvorvidt man har drukket øl eller ikke. Bosted har ikke betydning for øldriking til kvelds på siste hverdag, men for siste helgedag ser vi at alle stedskoeffisientene er signifikante. Sannsynligheten for å ha drukket øl til kvelds er størst for Osloboere sammenlignet med resten av landet. For vin/sprit er det samme gjeldene for siste hverdag, personer i Oslo har større tilbøyelighet til å ha drukket vin/sprit til kvelds enn personer ellers i landet. Det er imidlertid ikke forskjeller for siste helgedag.

6.5 Oppsummering

Vi har nå sett på hvorvidt det var ulikheter av valg av drikke for de ulike forbruksgruppene, for hovedmåltid. For å oppsummere og få et mer samlet bilde fra de gjennomførte regresjonsanalysene, har vi valgt å lage noen oversiktstabeller over hvordan de ulike bakgrunnsvariablene slo ut for de forskjellige drikkevarene til de respektive måltidene. I oversiktstabellene har vi byttet ut koeffisientene med + og - , og + betyr da at den aktuelle gruppen det er snakk om har en større sannsynlighet for å ha drukket den aktuelle drikkevaren til det aktuelle måltidet – sammenlignet med referansegruppen (- betyr da det motsatte). For å skille mellom siste hverdag og helgedag har vi markert med / , slik at tegnet foran / gjelder siste hverdag, og bak siste helgedag. Eksempelvis vil da +/+ i tabell 6.11 for juice til frokost bety følgende: kvinner har en større tilbøyelighet til å ha drukket juice til frokost enn menn –*begge dager*.

Når det gjelder hvilke drikkevarer som er konsumert til de ulike hovedmåltidene, viste det seg å være klare kjønnsforskjeller. Fra punkt 5.1 vet vi at kvinner i løpet av dagen har konsumert juice, vann og te oftere enn menn, mens menn på den annen side har et hyppigere forbruk av melk og kaffe. Dette gjorde seg også gjeldene når vi ser på hvert måltid separat. Tabell 6.11 gir en oversikt over kjønnsforskjellene for de ulike drikkevarene til hovedmåltidene.

Tabell 6.11 - Effekt av kjønn på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra logistisk regresjon. Sammenligning med **menn**.

	Frokost kvinner	Lunsj kvinner	Middag kvinner	Kvelds kvinner
Melk	- /-	-/-		-/-
Juice	+/			
Vann	+/+	+/+	+/+	+/+
Kaffe	-/-	-/-	-/	-/-
Te	+/+	+/+		+/+
Øl			-/-	-/-

Vi ser av tabellen at menn er mer tilbøyelige til å ha drukket melk og kaffe til frokost, mens kvinner i større grad ser ut til å foretrekke juice, vann og te (dette gjelder begge dager, med unntak for juice). Også til lunsj er menn mer tilbøyelige til å drikke melk og kaffe, mens kvinner i større grad velger å drikke vann og te. Vi ser menn i større grad drikker kaffe, og også øl, til middag, mens kvinner er mer tilbøyelige til å drikke vann. Til kveldsmåltidet ser vi at menn igjen i større grad enn kvinner foretrekker melk, kaffe og øl, mens kvinner er mer tilbøyelige til å drikke vann og te. Juice til frokost, og vann og te til de andre måltidene ser altså ut til å være typisk for kvinner, mens menn i større grad foretrekker melk til frokost for så å drikke kaffe til de andre måltidene og øl til middag og kvelds. Vi ser at disse kjønnsforskjellene ikke er særlige forskjellige for hverdag og helg. Menn har altså gjennomgående en større sannsynlighet for å ha drukket melk og kaffe oftere til alle måltider (med unntak av middag) enn kvinner, samt en større sannsynlighet for å ha drukket øl til middag og kvelds begge dager. Kvinner har på den annen side større sannsynlighet for å ha drukket vann og te (unntatt middag) til alle måltider enn hva menn har, samt at juice også ser ut til å være en typisk frokost drikk for kvinner.

Også alder viste seg å ha betydning for hvilke type drikker som er valgt, og tabell 6.12 gir en oversikt fra regresjonsanalysene.

Tabell 6.12- Effekt av alder på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra logistisk regresjon. Sammenligning med aldersgruppen 15-24 år.

	Frokost			Lunsj			Middag			Kvelds		
	25-39	40-59	60+	25-39	40-59	60+	25-39	40-59	60+	25-39	40-59	60+
Melk		-/-	-/	-/	-/				+			
Vann	+/	+/+	+/+			+/		+/+	+/	/+		
Saft								-/	-/			
Leskedrikker					-/-	-/-		-/-	-/-			-/
Kaffe	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+	+/+
Te		/+	+/+	+/+	+/	+/					+/+	+/+
Øl								/+	/+	/+		
Alkohol							/+	/+	/+			+/

Vi ser at det er de eldre aldersgruppene som er mest tilbøyelige til å ha drukket vann, kaffe og te til frokost, sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Til lunsj ser vi at aldersgruppene 25-39 og 40-59år har en mindre tilbøyelighet til å ha drukket melk, det er altså de yngre som foretrekker melk til dette måltidet. Det samme ser vi gjelder for leskedrikker, der de eldre aldersgruppene har en mindre tilbøyelighet til å ha drukket dette sammenlignet med den yngste aldersgruppen. Kaffe og te er imidlertid drikker som i større grad blir

foretrukket av de eldre aldersgruppene til lunsj, sammenlignet med den yngste aldersgruppen. Til middag ser vi at de eldste foretrekker melk og vann, mens den yngste aldersgruppen er mer tilbøyelig til å ha drukket saft og leskedrikker. Til middag ser vi også at kaffe, øl og vin/sprit har en større sannsynlighet for å bli drukket i de eldre aldersgruppene. Til kvelds ser vi at den eldste aldersgruppen (60+år) i mindre grad drikker leskedrikker og i større grad vin/sprit, sammenlignet med den yngste aldersgruppen. Vi ser også her at kaffe og te i større grad blir foretrukket av de eldre aldersgruppene. Tendensen er altså at melk, saft og leskedrikker er mer “ungdommelige” drikker til lunsj og middag, mens de eldre foretrekker vann, kaffe og te til de fleste måltidene, og også alkohol til middag og kvelds.

Det viste seg også at utdanning hadde en sammenheng med hva som ble konsumert til de ulike måltidene, og dette er vist i tabell 6.13.

Tabell 6.13 - Effekt av utdanning på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra regresjonsanalyser. Sammenligning med gruppa **grunnskole**.

	Frokost		Lunsj		Middag		Kvelds	
	Vg. skole	Univ.	Vg. skole	Univ.	Vg. skole	Univ.	Vg. skole	Univ.
Melk			-/	-/				-/
Juice	+/	+/+						
Vann	-/-		/-				-/	
Leske drikker				-/				
Kaffe	-/-	-/-	-/	-/-	/-	/-	/-	-/-
Te	+/+	+/+	+/	+/				+/+
Øl								/-
Alkohol							+/	+/

Vi ser at personer med høyere utdanning (utover grunnskole) er mer tilbøyelige til å drikke juice og te til frokost, mens de grunnskoleutdannede i større grad foretrekker vann og kaffe. Vi ser også at universitetsutdannede har en mindre tilbøyelighet til å drikke melk, leskedrikker og kaffe til lunsj, og at de i større grad drikker te. Til middag ser vi igjen at kaffe i større grad blir drukket av personer med lav utdanning. Til kvelds ser vi at de med høyest utdanning har en mindre tilbøyelighet enn grunnskoleutdannede til å ha drukket kaffe, samt øl i helgen. Til kvelds drikker personer med høy utdanning altså i større grad te og vin/sprit. Tendensen ser altså ut til å være at høyt utdannede foretrekker juice og te til frokost, og at de i større grad drikker vin/sprit til middag og kvelds. Personer med lavere utdanning ser ut til å ha et større innslag av vann, samt at de i større grad foretrekker kaffe gjennom hele dagen.

Inntekt og husholdstype hadde ingen umiddelbare klare mønstre for sammenheng med hva man hadde drukket til de ulike måltidene. Som vi ser av tabell 6.14, viste det seg imidlertid at de høyere inntektsgruppene i mindre grad fortrakk vann til lunsj sammenlignet med den laveste. Videre ser vi at de høyere inntektsgruppene hadde en større tilbøyelighet enn den laveste til å ha drukket vin/sprit til middag i helgen, og til kvelds begge dager.

Tabell 6.14 - Effekt av inntekt på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra regresjonsanalyser. Sammenligning med gruppa **inntil 200'**.

	Frokost		Lunsj		Middag		Kvelds	
	201-400'	>400'	201-400'	>400'	201-400'	>400'	201-400'	>400'
Vann		/-	-/	-/-	/-	/-		
Saft						/-		
Kaffe						/-		
Te			/+				/-	/-
Alkohol					/+	/+		+/+

Av tabell 6.15 er det vanskelig å trekke noe konklusjoner. Hushold med barn hadde en større tilbøyelighet til å ha drukket melk og te til frokost –samt melk til lunsj, enn par uten barn. I tillegg hadde par med barn en større sannsynlighet til å ha drukket saft til middag enn par uten barn, og par med barn hadde også mindre sannsynlighet for å ha drukket brus på hverdager og vin/sprit begge dager til enn hva par uten barn hadde.

Tabell 6.15 - Effekt av hushold på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra logistisk regresjon. Sammenligning med **par uten barn** ("uklassifiserbare" ikke tatt med i tabell).

	Frokost			Lunsj			Middag			Kvelds		
	Ensl u. barn	Ensl m. barn	Par m. barn	Ensl u. barn	Ensl m. barn	Par m. barn	Ensl u. barn	Ensl m. barn	Par m. barn	Ensl u. barn	Ensl m. barn	Par m. barn
Melk			+/		+/	+/						
Vann												+/+
Saft									+/+			
Leskedrikker									/-			+/
Kaffe										/-		
Te			+/									
Alkohol									/-			

Hvor man er bosatt i landet viste seg imidlertid å ha en betydelig effekt, og av tabell 6.16 ser vi at dette spesielt gjelder for melk, leskedrikker og alkohol.

Tabell 6.16 - Effekt av sted på drikkevarer til hovedmåltidene. Oppsummering av resultater fra regresjonsanalyser. Sammenligning med Oslo.

	Frokost			Lunsj			Middag			Kvelds			
	An. By	Tett sted	Lan d	An. By	Tett sted	Lan d	An. By	Tett sted	Lan d	An. By	Tett sted	Lan d	
Melk			+/+	/+	/+	/+					+/	+/	+/
Juice			/-										
Vann							+/	+/+	+/+				
Leskedrikker				-/	-/	-/	-/	-/	-/	-/	-/	-/	-/
Kaffe			+/	+/		+/+	-/			+/	+/	+/	
Øl							-/	-/	-/	-/	-/	-/	-/
Alkohol								-/	-/	-/	-/	-/	-/

Vi ser at personer bosatt på landet er mer tilbøyelige til å drikke melk og kaffe til frokost enn Osloboere. Videre ser vi at det ikke er forskjell mellom by og land når det gjelder melk til lunsj på hverdager, men at Osloboere i mindre grad drikker melk til lunsj i helgen. Vi ser også at sammenlignet med de andre stedene så er Oslofolk mer tilbøyelige til å ha drukket leskedrikker til lunsj, begge dager. Også til lunsj ser vi at kaffe i større grad blir drukket av personer i annen by og på landet enn av Osloboere. Til middag drikker personer i rurale strøk i større grad vann enn Osloboere. Osloboere har på den annen side en større tilbøyelighet til å ha drukket øl til middag på *hverdag* og leskedrikker og vin/sprit til middag *i helgen*. Når vi ser på kveldsmåltidet ser vi at det motsatte er tilfelle, Osloboere har her en større tilbøyelighet til å ha drukket leskedrikker og vin/sprit til kvelds på *hverdag*, og øl til kvelds *i helgen* – sammenlignet med personer bosatt i mer rurale strøk. Personer i rurale strøk ser ut til å i større grad foretrekke melk og kaffe til kvelds på hverdager. Tendensen er altså at melk i større grad blir drukket til frokost, lunsj og kvelds, samt vann og kaffe til middag og kvelds, i rurale strøk. Osloboere tenderer på den annen side til å ha en større tilbøyelighet til å drikke leskedrikker og alkohol til middag og kvelds.

Det var altså særlig kjønn, alder og bosted som hadde betydning for hva man hadde drukket til de ulike måltidene, og det var ikke særlig forskjeller mellom ulike inntekts- og husholdsgrupper.

7 Oppsummering og diskusjon

Dette prosjektets overordnede problemstilling var å undersøke eksistensen av forbruksmønstre av drikkevarer, og hvordan de varierer for ulike forbruksgrupper. Bakgrunnen for dette lå i de endringene som har skjedd i konsumet av ulike drikkevarer, samt i den senere tids forskning om matvaner. Det er fra ulike hold hevdet at det er skjedd – eller er i ferd med å skje – en endring i matvanene i form av en oppløsning av de tradisjonelle spise- og måltidsmønstre til fordel for mer uregelmessige og “usunne” måltider, og at måltidene i større grad spises alene. En av forklaringene på dette antar man ligger i en økende individualisering, identitetssøkning og helsebevissthet. Nå er det vanskelig å finne empirisk belegg for at moderne spisevaner på noen grunnleggende måte bryter med de gamle og tradisjonelle måltidsmønstre. Likevel kan en, med utgangspunkt i forbruksstatistikken, tenke seg at slike prosesser kommer mer tydeligere til uttrykk i bruk av drikkevarer enn for matvarer, ved at “strukturen” eller “vanene” er mindre bindende. En studie av endret måltidsmønster og kulturell kontekst kan derfor ha stor betydning for å forklare variasjon i forbruk av både mat og drikkevarer. Samtidig kan dette gi et inntak til å forstå kulturelle aspekter ved det moderne hverdagslivet.

Ved å se drikkevaner i tilknytning til kontekst ville vi beskrive forbruksmønstre og variasjon i forskjellige forbrukergrupper. Vår tilnærming har vært å studere relasjonen mellom den enkelte handlingen (drikke) og kontekst helt konkret i form av respondentenes beskrivelse av mat- og drikkekonsumet i løpet av siste hverdag, samt siste helgedag. Vi har sett på sammenhengen mellom hva man spiser/drikker og kontekstuelle variable som når, hvor, og hvem man var sammen med. Måltider²¹ er benyttet som strukturerende elementer for analysen av ulike bruksmønstre.

---

²¹ Måltider, som vi også har kalt hovedmåltider, er i spørreskjemaet definert som frokost, lunsj, middag og kvelds. Mellommåltider er betegnelsen på perioden mellom de faste måltidene (og etter kvelds). En tidligere undersøkelse har bekreftet at en slik måltidsstruktur fortsatt finnes blant veldig mange nordmenn (Mäkelä et al. 1999).

Hovedinnfallsvinkel i denne analysen har altså vært sosial kontekst, og hovedskille er satt mellom hva som er drukket til og utenom måltid, men vi har også sett noe på hvor man befinner seg i de ulike situasjonene og sammen med hvem.

Vi antar at drikke som en del av måltidene, i tilknytning til mindre spisesituasjoner eller situasjoner strukturert rundt drikket vil være konvensjonelle, moralske, normerte og institusjonaliserte. Eksempelvis finnes det ulike normer for hva som er passende å drikke til ulike måltider og typer av mat. Noen typer drikke er viktige elementer av et "vanlig (sunt) måltid", andre er det slett ikke. Brus og leskedrikker er noe som tradisjonelt er betraktet som en "festdrikk", og ikke noe man drikker til hverdagsmat. Det samme gjelder for alkohol. Vi ville undersøke hvor tydelige slike mønstre og skiller er, og et interessant spørsmål i analysen var derfor hva det reduserte forbruket av melk og økt bruk av leskedrikker/brus er et uttrykk for mht bruksmønster. Er det her en variasjon eller uklarhet som kan tolkes som et uttrykk for de antatte normoppløsninger man mener dagliglivets rutiner har vært gjenstand for? Er det slik at man nå for eksempel har erstattet melk med leskedrikker/brus til frokost? I tillegg til dette kommer smaken – hva som smaker godt å drikke til ulik mat er individuelt, og en kan anta at individuell variasjon og individuelle preferanser har noe større gjennomslag for drikkevaner enn for matvaner. Antagelser som dette ville da bety at vi ikke ville finne tydelige mønstre for spise- og drikkevanene, at disse i mindre grad vil være tilknyttet de mer "tradisjonelle" konvensjoner på området. I tillegg ville dette medføre at vi ikke ville finne noen tydelige skille mellom ulike sosiodemografiske grupper.

For å belyse dette var det første vi så på i analysen hvorvidt og i hvilken grad matvaner og måltider er strukturerte. Det viste seg at nesten alle hadde spist og drukket noe til de tre første hovedmåltidene, altså frokost, formiddagsmat/lunsj og middag – og dette gjaldt både siste hverdag og helgedag. Selv om våre resultater ikke er direkte sammenlignbare med tidligere undersøkelser, indikerer våre resultater at det i løpet av perioden 1985-1998 ikke har skjedd en dramatisk reduisering i antall som spiser de ulike måltidene. I en undersøkelse om kostholdsvaner fra 1985 svarte eksempelvis 98% at de hadde spist frokost, 86% lunsj, 90% middag og 71% kvelds på registreringsdagen (Wold 1985). En nordisk undersøkelse viste at de fleste (79%) i det norske utvalget hadde spist ett varmt måltid dagen før, og at dette i hovedsak dreide seg om tredje spisetilfelle (Mäkelä et al 1999). I vår undersøkelse var det særlig andelen som hadde spist kveldsmat som var redusert sammenlignet med

---

Wolds undersøkelse i 1985. Dette kan muligens være et resultat av at man i dag inntar middagen på et noe senere tidspunkt enn hva man gjorde før, og at dette har gjort kveldsmåltidet “overflødig”.

For de fleste skjedde alt registrert inntak av drikke i forbindelse med disse regulerte måltidene, men om lag halvparten hadde også spist/drukket noe i periodene mellom hovedmåltidene. Høyeste andel som har spist et mellommåltid fant vi mellom middag og kvelds – begge dager. Når vi så på hva man spiste og drakk i denne perioden²², så var dette i hovedsak kaffe –evt. med kake. Dette indikerer at det her er snakk om det tradisjonelle “kaffemåltidet”.

Gjennomsnittlig hadde man spist 3,4 hovedmåltider siste hverdag, og gjennomsnittlig antall måltider på siste hverdag var signifikant høyere i forhold til siste helgedag. Våre resultater ligger noe under hva man har funnet i andre undersøkelser. I den tidligere refererte NORKOST undersøkelsen fra 1993 oppga respondentene at de gjennomsnittlig spiste 3,9 hovedmåltider pr. dag (Johansson 1997). En annen undersøkelse fant at gjennomsnittlig antall spise-tilfeller i Norge var 3,73 (Mäkelä et al 1999). I vår undersøkelse fant vi i tillegg at gjennomsnittlig antall mellommåltider for siste hverdag var 1,72, og at kvinner hadde et høyere gjennomsnitt enn menn, begge dager. I NORKOST undersøkelsen fra 1993 fant man at man gjennomsnittlig hadde 1,9 “Snack-meals” (kaffe, frukt, godteri, snacks mv) (Johansson 1997). Det må imidlertid bemerkes at vi i vår undersøkelse regner perioden mellom hovedmåltidene som ett tilfelle, og at man kan ha spist/drukket mer enn en gang mellom hovedmåltidene. At det gjennomsnittlige antallet mellommåltider kan være høyere enn hva vi har funnet kan derfor ikke utelukkes, men vi ser at resultatene våre er i tråd med Johansson sine resultater fra 1993. Vår noe forenkling tilnærming gir altså et rimelig pålitelig bilde.

Særlig kjønn og livsfase hadde betydning for hvorvidt man hadde spist de ulike måltidene eller ikke, ved at kvinner hadde en større sannsynlighet for å ha spist frokost begge dager, mens menn på den annen side var mer tilbøyelige til å ha spist kveldsmat i helgen. Enslige uten barn hadde også mindre tilbøyelighet til å ha spist frokost, enn par uten barn – begge dager. I tillegg hadde par

---

²² På grunn av spørsmålenes utforming kunne vi i denne undersøkelsen ikke knytte kontekstuelle variable som hvor og med hvem, opp mot hva man spiste/drakk i periodene mellom måltidene- noe som ville vært interessant i forhold til å se i hvilken grad og på hvilken måte mellommåltidene var strukturerte mht tid, sted osv. Vi har i denne rapporten heller ikke skilt mellom de som både spiste og drakk, og de som bare drakk- i mellomperiodene. Man kunne muligens sett et forskjellig bruksmønster for disse to gruppene, men denne rapporten har ikke tatt for seg dette

med barn større tilbøyelighet til å ha spist kvelds – begge dager – sammenlignet med par uten barn. Når det gjelder alder, viste det seg at de eldre aldersgruppene hadde en større sannsynlighet for å ha spist frokost og lunsj i helgen, og at den eldste aldersgruppen hadde større tilbøyelighet enn den yngste til å ha spist kveldsmat – begge dager. Spesielt var det også at kveldsmat ikke ser ut til å bli spist i Oslo, og det viste seg også at de med høy utdanning og høy inntekt hadde mindre tilbøyelighet til å ha spist kvelds – sammenlignet med lav utdanning og lav inntekt. At man ikke spiser kveldsmat, kan skyldes at middagen er forskjøvet til et senere tidspunkt på dagen²³.

For mellommåltidene var det særlig kjønn og alder som hadde betydning, og kvinner hadde en større sannsynlighet enn menn for å ha spist/drukket mellom de tre første måltidene. I tillegg viste det seg at det gjennomgående var de eldre aldersgruppene som hadde spist mellom måltidene – og spesielt de to første – sammenlignet med aldersgruppen 15-24 år. Resultatene fra dette tyder altså ikke på at de yngre aldersgruppene sjeldnere spiser hovedmåltider. Resultatene tyder heller ikke på at måltider i de yngre aldersgruppene er erstattet med mellommåltider – snarere tvert om.

Våre resultater viser et homogent og tydelig spisemønster, og i høy grad følger det hva vi oppfatter som “tradisjonelt norsk”. Til tross for at man i tidligere studier har sett en tendens til at man i enkelte grupper i befolkningen hopper over enkelte måltider, så har nordmenn i hovedsak bevart det tradisjonelle mønsteret med frokost, matpakke, middag og kvelds (Wold 1985, Wandel, Bugge og Ramm 1995). Måltidene er i all hovedsak konsentrert rundt relativt faste tidspunkter på dagen, og det har skjedd små endringer fra 1985 og frem til i dag. Middagen er imidlertid blitt forskjøvet til noe senere på dagen, og kveldsmåltidet er det som har minst oppslutning (sammen med lunsj i helgen) – men kveldsmåltidet er spist av over 50% begge dager. Dataene våre gir således ikke støtte til antagelsen om at måltidsmønsteret er i sterk endring ved at man blant annet ikke lenger spiser måltider til faste tider. Faste måltider er ikke erstattet med mer uregelmessig småspising, slik det er hevdet fra ulike hold. Disse resultatene står således i sterk kontrast til tesene om at de tradisjonelle måltidsfelleskapene, og da særlig middagen, er på vei ut, og at vi er i ferd med å bli et “beitende” folk som “putter noe i munnen i forbifarten”. Mellommåltider forekommer, men i langt mindre grad enn hovedmåltider. Og selv her finner vi til dels tydelige strukturer eller mønstre, som det nevnte kafemåltidet om ettermiddagen.

---

²³ I hvilken grad de ulike måltidene er spist på forskjellige tidspunkter i ulike regioner har vi ikke sett på i denne omgang.

Vi finner i våre data heller ikke støtte for antagelsen om at man i mindre grad spiser måltidene hjemme og sammen med familien. Det viser seg at med unntak av lunsj som på hverdager spises på jobb eller skole, er måltidene i all hovedsak spist hjemme og sammen med familien – for de som ikke bor alene. Svært få har spist middagen utenfor hjemmet, og dette gjelder både hverdag og helg.

Når det gjelder innholdet i måltidene, har vi kun sett på svært grove grupperinger av ulike matvarer. Vi fant at brødmåltider fremdeles dominerer til frokost, lunsj og kvelds. Det er et innslag av varm mat til lunsj, og dette kan både være uttrykk for noe tradisjonelt (middag ble tidligere spist på denne tiden) eller modernisering i form av tilpasning til urbane, kontinentale vaner. Varm mat er fremdeles noe som først og fremst spises til middag, og middag spises oftest om ettermiddagen – ikke midt på dagen eller om kvelden (mer kontinentalt).

Mellommåltidene besto gjennomgående av brød, frukt/grønnsaker eller snacks. I Norge opererer man med et eget “kaffemåltid”, hvor kaffen er hovedelementet, og bielementene som regel er søte bakverk, kjeks o.l. (Wold 1985, Lien 1989). Det store innslaget av kaker og kaffe vi fant mellom middag og kvelds indikerer således at dette er snakk om et kaffemåltid, og at dette fremdeles er en tradisjon. Andelen som spiste snacks var samlet sett ikke så stor, og oftest forekom slik spising om kvelden og i helgene. Drikke ble også konsumert sammen med andre typer mat til disse mellommåltidene, eller alene.

Om vi ser dagen under ett var, ikke uventet, kaffe den drikk som blir drukket oftest pr. dag (gjennomsnittlig). Dette er i overensstemmelse med ulike statistikker som viser at nordmenn er i en ledende posisjon når det gjelder forbruk av kaffe. Ved siden av kaffe er melk fremdeles den drikk som blir drukket oftest pr. dag. Drikker som juice og leskedrikker har langt igjen før de er i nærheten av frekvensen for melkeforbruk. Når det gjelder melk, er det lettmelk som foretrekkes foran skummet og helmelk. Vi vet at forbruket av melk har gått betydelig ned de siste årene, men vi har ikke data til sammenligning, og kan derfor ikke si hvorvidt frekvensen av for eksempel juice og leskedrikker har økt på bekostning av melk. Fremdeles er det slik at leskedrikker, sammen med alkohol, konsumeres oftere i helgen enn på hverdager.

Som nevnt er det særlig det reduserte konsumet av melk og det økte konsumet av leskedrikker som har vært gjenstand for diskusjon. Det eksisterer flere “forklaringer” på dette, og man hevder blant annet at frokost og kveldsmat

ikke har samme posisjon eller funksjon som i gamle dager, og at melken i mange situasjoner har blitt avløst av juice og brus. Frokost betraktes som det måltidet hvor melk tradisjonelt drikkes. I tråd med tesen om at frokost er på vei ut, mener man at en årsak til det reduserte melkeforbruket nettopp skyldes dette at man hopper over frokosten. Man beiter, dvs at man spiser i farten og når det måtte passe – og da uten at melk alltid er tilgjengelig. Dette stemmer imidlertid dårlig med hva vi har funnet i vår undersøkelse, hvor det viser seg at de fleste spiser frokost – og at melken har en dominerende plass der fremdeles. Melk og brød har vært “bildet” på en god frokost, og de fleste har spist brødvarer til frokost, og mange har også drukket melk. Dette med juice stemmer i noen grad med våre funn – man drikker juice til frokost. Kanskje har juice i disse tilfellene overtatt for melken, men det kan vi ikke slutte noe om på bakgrunn av våre resultater.

Disse funnene for kombinasjoner av mat og drikke gjenfinnes også når vi foretok korrelasjonsanalyse. For alle måltidene korrelerte melk med brød, juice med frukt/grønnsaker og leskedrikker med snacks og fastfood. Kaffe korrelerte også med brød til frokost, noe som indikerer at kaffe særlig kombineres med melk til frokost som er et brødmåltid (kaffe kombinertes også med kaker). Alkohol ble kombinert med fastfood til kvelds. De samme korrelasjonene avtegnede seg for siste helgedag, og da noe sterkere. Kombinasjoner av mat og drikke til mellommåltidene var noe forskjellige og flere enn hva som var tilfelle for måltidene, men viste i hovedsak det samme mønsteret. Det var altså litt mer variasjon, og spesielt avtegnede kombinasjonen av kaffe og kaker seg i de tre siste mellommåltidene. Den høye korrelasjonen mellom kaffe og kaker i mellommåltidet “mellom middag og kvelds” tolker, vi som tidligere nevnt, som en identifikasjon av kaffemåltidet. Tendensen i materialet er altså et relativt tradisjonelt mønster. Ut fra resultatene ovenfor er det ingen ting som tyder på at for eksempel leskedrikker har erstattet melk til disse måltidene.

Vi fant relativt klare kjønnsforskjeller når det gjelder valg av type drikke – både gjennom hele dagen og til de enkelte måltidene. Kaffe og melk er typiske drikker for menn, og kvinner foretrekker på den annen side oftere juice, te og vann. I den grad kvinner drikker melk, foretrekker de skummet melk – mens menn foretrekker lett- og h-melk. Det ser ut til å være relativt konsistente valg mellom ulike varianter. Dersom en velger lettmelk til frokost, er det dette som foretrekkes også i andre situasjoner. Variasjonen her går altså på hva ulike mennesker foretrekker, i mindre grad på kjennetegn ved den sosiale situasjonen.

I offentligheten diskuteres det stadig hva som er riktig og godt kosthold, og helse- og miljøargumenter har i særlig grad fått gjennomslag på matområdet,

men også når det gjelder drikkevarer. Tidligere undersøkelser har vist at kvinner er mer opptatt av matens innvirkning på helsen enn hva menn er (Wandel 1993,1994). Skiftet over fra fete til magrere melketype et eksempel på dette, og det kan virke som om det særlig er kvinner som følger disse anbefalingene. Også for leskedrikker fant vi en kjønnsforskjell, ved at menn oftere drikker brus med sukker, og kvinner drikker brus uten sukker. Ved innføringen av light brus ble det av bransjen fokusert på at dette var "sunnere", og de siste årene har det også vært et økt konsum av Farris og vann på flaske som også sees i sammenheng med og som del av en helsetrend. Når det gjelder dette med at kvinner drikker vann, og at de foretrekker leskedrikker uten sukker kan dette utvilsomt settes i sammenheng med det forannevnte, og at de helsemessige konsekvensene i stor grad også dreier seg om sunnhet (slanking) i form av at kvinner er opptatt av kalori-inntak. Øl er også en typisk drikk for menn, mens det ikke var noen forskjeller når det gjaldt vin/sprit.

At det er kjønnsforskjeller når det gjelder forbruk av mat og drikkevarer er tidligere bredt dokumentert (Statens ernæringsråd 1997, Wandel 1995, Fagerli og Wandel 1999). Det er en forskjell mellom menn og kvinner i forbruk av melk, ved at kvinner leder an i forbruket av magre melketyper (Wandel og Bugge 1994). En annen undersøkelse foretatt av Statens ernæringsråd, viser også at kvinner drikker mindre h- og lettmelk enn menn, og mer skummet melk (Johansson 1997). Våre resultater er således i tråd med andre undersøkelser.

Også alder, utdanning og sted hadde betydning for hvor mange ganger man konsumerte de ulike drikkene i løpet av dagen. Frekvensen av melk, juice og leskedrikker var større i yngre aldersgrupper. De eldre aldersgruppene hadde på den annen side et høyere gjennomsnittlig dagsforbruk av kaffe, vann, te og alkohol. I tråd med andre undersøkelser viste det seg at personer med lav utdanning hadde et høyere forbruk (i frekvens) av melk (Wandel 1995). Det viste seg også at personer med høy utdanning hadde en mindre tilbøyelighet til å ha drukket kaffe i løpet av dagen, men en større tilbøyelighet til å ha drukket te – sammenlignet med de lavt utdannede. Interessant var det også at de med universitetsutdanning hadde et lavere forbruk av leskedrikker og øl (i helgen), men et høyere forbruk av vin/sprit – sammenlignet med gruppen bestående av grunnskoleutdannede. Personer med høy inntekt skilte seg også ut ved å ha en større tilbøyelighet til å ha drukket vin/sprit flere ganger i løpet av dagen, enn på personer med lav inntekt (under 200'). Videre skilte Osloboere seg fra personer andre steder i landet ved at de sjeldnere drakk melk og kaffe, men oftere te og alkohol. Dette kan indikere at vi her har avdekket et mønster som sier noe om klasseforskjeller når det gjelder valg av drikkevarer. Andre "status" variable, for eksempel inntekt, hadde imidlertid liten eller ingen

betydning. Her dreier det seg altså mer om kulturelle distinksjoner enn om økonomiske ressurser.

Man snakker ofte om kontinentale vaner i tilknytning til forbruk av alkohol- og i den senere tid også kaffe (kaffebarer). Om det er slik at noen Osloboere's tendens til å drikke øl og vin til hverdagsmiddagen er et uttrykk for dette, er imidlertid vanskelig å slutte. Fremdeles er det slik at alkohol i hovedsak konsumeres i helgen – utenom hovedmåltider.

Hovedformålet med denne undersøkelsen var å undersøke i hvilken grad og på hvilken måte bruk av ulike drikkevarer danner mønstre knyttet til hverdagslivets måltidsnormer og sosial sammenheng. For det første fant vi helt klart slike mønstre, selv om det også fantes mange unntak og variasjoner. For det andre er det tydelig at måltidene og hva de inneholder i høy grad også strukturerer drikkevanene. Konsum av drikke skjer primært som en del av måltider. Som vi har vært inne på er det fremdeles melk og kaffe som er de typiske frokostdrikkene, men også juice, vann og te ble drukket til frokost. Mens melk også ble drukket til de andre måltidene, var juice noe som først og fremst ble drukket til frokost, spesielt i helgen. Også til lunsj var kaffe og melk de dominerende drikkene, men til lunsj var det også noe flere som drakk leskedrikker, mens færre drakk juice. Her ser vi altså et visst innslag av leskedrikker som “hverdagsdrikk”, noe som inngår i hverdagens måltider. Men det dreier seg om ganske få. Middagsdrikkene var i hovedsak vann, leskedrikker, saft. Til kvelds drakk man igjen melk og kaffe – men også noe te, vann og leskedrikker. Det var små variasjoner mellom hverdag og helg når det gjaldt valg av drikke. Men det var tendenser til at leskedrikker konkurrerer ut vann til helgemiddagen, og det var særlig leskedrikker med sukker som ble foretrukket. Her er det altså leskedrikk som en “festdrikk” vi ser. Ikke uventet var det til middag og kvelds i helgen et adskillig større innslag av alkohol. Det var altså ikke stor variasjon mellom de ulike måltidene med hensyn til valg av drikke, sett bort fra at varme drikker og melk var noe mer dominerende tidlig på dagen, og leskedrikker og alkohol senere på dagen.

Til mellommåltidene²⁴ dominerte kaffe, og i tillegg til dette vann og leskedrikker (melk ble også drukket av i overkant av 10% til de ulike mellommåltidene). Heller ikke her var det store variasjoner gjennom dagen, eller mellom dagene. Til mellommåltider tenderte man til å ha et hyppigere forbruk av

---

²⁴ Vi har som nevnt i punkt 3.4 betraktet mellomperiodene som en situasjon. Mellom måltidene var det også flere som *bare* hadde drukket, og noen som hadde både drukket og spist (bare spist var minimalt). I denne rapporten har vi imidlertid ikke sett nærmere på ev. forskjeller mellom valg av drikkevarer i disse to gruppene.

kaffe, vann og leskedrikker. Forskjellen mellom hverdag og helg var at det var et større innslag av leskedrikker til mellommåltidene i helgen, og at andelen som har drukket alkohol mellom middag og kvelds – og etter kvelds – var fordoblet i forhold til siste hverdag.

Analysen viser i hovedtrekk fire ulike bruksmønstre for drikke; ett for brødmåltider (med frokost som det mest tydelige), ett for middag, ett for mellommåltider og ett for “fest/helg”. Melk og juice er typiske måltidsdrikker, og på den måten danner de antakelig alternativer for mange – og da særlig til brødmåltider. Kaffe og te har nokså likt bruksmønster, og de dominerer både til brødmåltider og mellom måltidene. Tilsvarende synes springvann, leskedrikker og saft å ha et likt bruksmønster. De dominerer til middag og mellom måltidene (etter kaffe), men leskedrikker spiller større rolle sent på dagen og kombineres oftere med snacks/fastfood. Med unntak for alkohol, er det ikke ytterligere forskjeller i valg av drikker mellom hverdag og helg.

Når det gjelder “tunge” drikker som kaffe, er det liten grunn til å tro at bruksmønsteret for dette vil endres. Forbruksfrekvensen for varme drikker øker med alderen, og kalde drikker reduseres tilsvarende. En kan imidlertid tenke seg at kontekstene for kaffedrikkingen vil kunne endres noe, ved at for eksempel oppblomstringen av kaffebarer i større byer er et fenomen som sprer seg også i de mer rurale strøk – og at tradisjonelle kaffetyper byttes ut med nye. Når det gjelder kalde drikker vil de mest sannsynlige endringene være at melk kan erstattes av juice, og at vann og saft kan erstattes av naturlig mineralvann (Farris o.l.) og leskedrikker. I tillegg kan en tenke seg et endret bruksmønster, ved at drikkevarer som før var mer “helg og fest” drikker i større grad også blir benyttet i hverdagen – både til og mellom måltider. Våre resultater vil således danne et utgangspunkt for fremtidige undersøkelser når det gjelder å si noe om slike endringer.

Drikkevanene ser på denne måten ut til å være styrt av normer og struktur, og at de varierer innenfor dette mer enn å være individuelle valg løst fra disse konvensjonene. De individuelle preferansene kommer først og fremst til uttrykk i valget mellom ulike varianter av melk, leskedrikker osv. I noen grad gjelder det også drikker som fremstår som alternativer innenfor en bestemt kontekst, som melk vs. juice, og kaffe vs. te. Ønsker man å si noe om hele befolkningen under ett, må resultatene presentert i denne rapporten først og fremst tas som et uttrykk for at nordmenn flest fremdeles spiser og drikker temmelig tradisjonelt. Dette gjelder både hvor ofte man spiser ulike måltider, typer av mat og typer av drikke til de ulike måltidene, og ulike kombinasjoner. Selv om det for eksempel *har* vært en nedgang i melkeforbruket, er det fortsatt mest vanlig å drikke melk til frokost lunsj og kvelds sammen med

brødvarer. I den grad man kan snakke om moderniseringstendenser, er dette i form av at juice ser ut til å få en fremtredende plass til frokost, samt at leskedrikker i større grad også benyttes til måltider – og da særlig middag – på hverdager. Imidlertid må en slik antagelse gjøres med varsomhet, da vi som sagt ikke har data til sammenligning over tid. Modernisering har ikke bare å gjøre med individualisering og kulturell endring. Endring i sosial struktur og organisering av hverdagsliv er minst like viktig. Et viktig trekk her er at større deler av befolkningen tilbringer dagen borte fra hjemmet, på arbeid /skole (og barnehage). Et annet trekk er at flere personer bor alene. Vår undersøkelse tyder på at selv om dette påvirker måltidene og drikkingens sosiale kontekst, så innebærer det ikke noen omfattende individualisering av konsumet i form av “oppløsning” av sosialt befestede mønstre. Selv om drikke også foregår innimellom, for å stille tørsten eller lignende, noe som åpner for mindre bas-tante normer for når og hvor konsumet skal skje, er det ikke så stor del av drikkingen som synes å foregå på denne måten. Selv innenfor kategorien “mellommåltider” avtegner det seg mønstre for sosiale konvensjoner: vi har kaffepauser sammen med kolleger på jobben, og kake og kaffe med familien om ettermiddagen. De unge møtes over en cola “på hjørnet” eller et annet sted. Ikke noe av dette kan karakteriseres som “beiting”

Det må også presiseres at vi ved vår metode ikke får frem i hvilken grad et “usystematisk” forbruk er knyttet til et mer “uetablert” liv. Disse gruppene er trolig underrepresentert i våre data, og vi får på denne måten heller frem en bevegelse i befolkningen som helhet og det mer typiske og hverdagslige mønsteret. Selv om vi her ikke har funnet endringer når det gjelder frekvensen av måltider, samt at det fremdeles er slik at melk er en dominerende drikk til de ulike måltidene, så betyr ikke dette nødvendigvis at det ikke har forekommet kvantitative (volum) endringer i *forbruket* av mat og drikkevarer.

Da det ikke er andre studier som har knyttet konsumet av ulike drikkevarer til ulike måltider eller andre kontekster, er det vanskelig å si noe om endringer ut fra vår resultat. Det vil være nødvendig med flere studier som undersøker hvordan ulike drikkevarer inngår i måltidsmønstre og dagligliv, og som ser på hvilken måte drikkingen inngår i en konkret sosial og kulturell kontekst. Bare om slike studier gjentas over tid kan en trekke slutninger om endring.

Litteratur

Aarø,L.E, Wold, B., Kannas,L. and Rimpelä,M. (1986). Health behaviour in schoolchildren. A WHO cross-national survey. *Health Promotion*,1,pp.17-33.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Sage.

Becker W, Enghardt H. Utvecklingen av livsmedelskonsumtionen i Norden 1965 - 1990. *Scandinavian Journal of Nutrition* 1993;37(3):118-24.

Bjørkum, Ellen, Lien, Marianne og Kjærnes, Unni (1997): *Kjøtt, forbrukeroppfatninger og offentlig debatt. En litteraturstudie*. Arbeidsrapport nr. 3. Lysaker: Statens Institutt for Forbruksforskning.

Bleskestad, Bente (1989). Cafeliv i Oslo i 1980 årene. Hovedfagsoppgave i antropologi, UIO.

Botten G. and Bjerkedal T. (1988a): Ulikheter i helsevaner i Norge 1985: *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 2, 108:157-162.

Botten G. og Bjerkedal T. (1988b): *Endringer i helsevaner og forekomst av hjerte- og karsykdommer*. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 25,108:2045-9.

Bourdieu, P (1995). Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften. (Annick Prieur, Trans.).Pax Forlag A/S Oslo.

Douglas M, Nicod M. Taking the bisquit: the structure of British meals. *New Society* 1974;(19):744-7.

Burns, S (1977). *The households economy*. Beacon Press, Boston.

Douglas, M. (1975). Dechiperung a meal, I: Douglas (red.), *Implicit Meanings*, London, Routledge & Kegan Paul, pp. 249-75.

Døving, R. (1997). *Fisk - En studie av holdninger, vurderinger og forbruk av fisk i Norge*. Rapport nr. 12, Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker.

Fagerli, R.Aa. (1998). *Endringer i husholdningers matvareforbruk knyttet til alder og husholdsstruktur*. Resultater fra Forbruksundersøkelsene 1976-1995. Arbeidsrapport nr. 5, Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker.

Fagerli, R.Aa (1999) Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90 tallet. Rapport nr.1. Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker.

Fagerli, R.Aa. & Wandel, M. (1999) Gender differences in opinions and practices with regard to a "healthy diet". *Appetite* 1999,32, 171-191.

Fjällström. C. (1990). *Drömmen om det goda livet; Livskvalitet och matvanor i et oppväxande industrisamhälle: Stocka sågverk 1870-1980*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Frost- Andersen ,L. , Nes,M., Sandstad,B., Bjørneboe, G-EAa and Drevon,C.A., (1995): Dietary intake among Norwegian adolescents. *European Journal of Clinical Nutrition* 49:555-564.Stocton Press.

Fürst, E., l'O. (1985). *Vår matkultur: konflikt mellom det tradisjonelle og det moderne*, delrapport 4, Mat: arbeid og kultur, Rapport nr. 92, Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker, Norge.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity.

Goode, J.G., Curtis, K., Theophano, J. (1984). Meal formats, meal cycles, and menu negotiation in the maintenance of an Italian-American community. I: Douglas M, (red), *Food in the social order*. New York: Russel Sage Foundations; 1984;p. 143-218.

Hellevik, Ottar (1991): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. 5. utgave 1991. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø.

Jacobsen B.K, og Thelle, D.S.(1988):Risk factors for coronary heart disease and level of education;the Tromsø heart study. *American Journal of Epidemiology*,127(5):923-32.

Jacobsen, E. og Dulsrud, A. (1994): Kjødens makt til forbrukernes beste? Konsentrasjon og integrasjon i dagligvarehandelen med matvarer i Norge. Rapport nr. 4. Lysaker: Statens Institutt for Forbruksforskning.

Johansson, L. (1990). Hvem velger magert?, *Näringsforskning*, 34; 97-101.

Johansson, L., Solvoll, K., Bjørneboe, G-E.Aa., Drevon, Ch.A., (1997). Dietary habits among Norwegian men and women. *Scand J nutr*, 41, 63-70.

Karisto, A., Prattala, R. and Berg, M-A. (1993). The good, the bad and the ugly; Differences and changes in health related lifestyles. I: Kjærnes, U., Holm, L., Ekström, M., Furst, E., og Prattala, R. (red.). *Regulatin markets, regulation people: on food and nutrition policy*. Novus forlag. Oslo.

Kim, J.O., & Mueller, C.W. (1978). *Introduction to factor analysis. What is, and how to do it*. Sage University Paper, nr. 13.

Kjærnes, Unni, Ekström, Marianne, Fürst, Elisabeth I., Gronow, Jukka, Holm, Lotte, and Mäkelä Johanna (1997). Eating and modern everyday life. A comparative survey of the Nordic countries. Paper presented at the 6th Food Choice Conference, Uppsala, June 25-27, 1997.

Leclant, J. (1979). Coffe and Cafés in Paris, 1644-1693. I: Forster, R. And Ranum, O. (red.) *Food and Drink in History*. s. 86-97.

Lien M. (1987). Fra Boknafesk til pizza; sosiokulturelle perspektiver på mat og endring av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark. Oslo: Institutt og museum for antropologi, Universitetet i Oslo.

Lien, M. (1989). *Fra Boknafesk til pizza. Sosiokulturelle perspektiv på matvalg og endring av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark*. Oslo occational papers in social antropology, nr. 18, Institutt og museum for antropologi, Oslo.

Mäkelä, Johanna, Kjærnes, Unni, Ekström, Marianne, Fürst, Elisabeth I., Gronow, Jukka, Holm, Lotte, and (1999). Nordic meals. Methodological notes on a comparative study. *Appetite*, 1999, 32, 73-79.

Murcott, A. (1988). Sociological and social anthropological approaches to food and eating. *World Review of Nutrition an Dietetics*, 55, 1-40.

Norsk bryggeri og mineralvannsförening (1997). Tall og fakta om øl og leskedrikker 1996 i Norge. NMBF 1997.

Norsk bryggeri og mineralvannsforening (1998) Tall og fakta om øl og leskedrikker 1997 i Norge. NMBF 1998.

Rickertsen, Kyrre (1994). The demand for food and beverages in Norway. Ås- NLH 1994

Rossow, Ingeborg og Træen, Bente (1995). På kafé i Norge. Om kafébruk, alkoholbruk og livsstil. SIFA rapport 2/95.

Roos, Eva (1998). Social patterning of food behaviour among Finnish men and women. Academic dissertation. National Public Health Institute, Helsinki, Finland. A6/98

Rotenberg R.(1981). The impact of industrialization on meal patterns in Vienna, Austria. *Ecology of Food and Nutrition* 1981;(11):25-35.

Rusmiddeldirektoratet (RMD) og Statens institutt for alkohol og narkotikaforskning (SIFA) (1997). Rusmidler i Norge. RMD/SIFA. Oslo 1997.

Saglie, Jo (1994):Norske drikkekulturer.Geografi, sosial bakgrunn, livsstil og tilgjengelighet. SIFA rapport nr. 1/94.

Skog, O-J (1998). Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming. Ad Notam Gyldendal 1998.

Statens ernæringsråd (1996).Utviklingen i norsk kosthold 1996. Oslo. Statens ernæringsråd. 1996

Statens ernæringsråd (1997).Utviklingen i norsk kosthold - engrosstatistikk og forbruksundersøkelser. Rapport nr. 6/97. Oslo. Statens ernæringsråd.

Statens ernæringsråd (1998).Utviklingen i norsk kosthold. Rapport nr. 3/98. Oslo. Statens ernæringsråd.

Statens ernæringsråd (1997). *Norkost 1993-94. Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant menn og kvinner i alderen 16-79 år*. Statens ernæringsråd, Oslo.

Statistisk sentralbyrå (1996). *Forbruksundersøkelsene 1992-1994*. Oslo.

- Tollin, Karin (1990): Trends in the choice of food and indicators of differences in consumption styles. I: Nutrition adaption to new life-styles. No 45.pp.17-29. Somogyi JC,Koskinen ,EH (eds).
- Tomlinson, M., Warde, A. (1993). Social class and change in eating habits. *British food journal* 95:11-15.
- Tufte, Per Arne (1999). En intuitiv innføring i logistisk regresjon. Statens institutt for forbruksforskning, Upublisert notat
- Twigg, J. (1983). Vegetarism and the meanings of meat. I: Murcott, A. (red.) *The Sociology of Food and Eating*. Gower House, Aldershot.
- Veblen, T. (1953). *The theory of leisure class. An economic study of institutions*, Mentor Books, New York.
- Wandel, M. (1993): *Mat og helserisiko. Forbrukernes oppfatninger*. Arbeidsnotat nr. 1, Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Wandel, M. (1994): Consumer concern and behaviour regarding food and health in Norway: *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, (18):203-215.
- Wandel, M, Bugge, A og Ramm, J.S. (1995). Matvaner i endring og stabilitet. En studie av måltidsvaner og matforbruk i ulike forbrukergrupper. Rapport nr. 4-1995.SIFO, Lysaker.
- Warde, A. (1997). *Consumption, Food & Taste*. Sage Publications, London.
- Wold, S., (1985). *Mat: Husholdsforbruk og husholdsarbeid*. Delrapport nr. 1 i prosjektet Mat: arbeid og kultur, Melding nr. 90, Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker.
- Ziehe T. (1989). *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Symposium Bokförlag.

Vedlegg 1

Oversikt over alle de 39 drikkevarene:

<i>Melkedrikker:</i>	<i>Varme drikker:</i>	<i>Kalde drikker:</i>	<i>Alkohol:</i>
1 TINE skummetmelk	1 Filterkaffe	1 Juice	1 Vin
2 TINE lettmelk	2 Kokekaffe	2 Saft (blandet m/vann)	2 Brennevin/sprit
3 TINE helmelk	3 Pulverkaffe	3 Vann fra springen	
4 Dalsgården lettmelk	4 Cappucino	4 Coca Cola	
5 Gårdsfrisk	5 Cafe au lait	5 Annen brus m sukker	
6 Annen søtmelk	6 Espresso	6 Lett brus	
7 Cultura	7 Te	7 Mineralvann m/ kullsyre (f.eks Farris, Olden, Perrier)	
8 Biola	8 Kakao	8 Vann kjøpt på flaske/kartong u/ kullsyre (f.eks Imsdal)	
9 Annen syrnet melk (Kefir, kultur etc)	9 Annen varm drikke	9 Fruktdrikk (f.eks Festis, Frutopia)	
10 Litago		10 Sportsdrikk (f eks Aquarius)	
11 Milkshake		11 Iste	
12 TINE sjokomelk		12 Alkoholfritt øl	
13 Melk m. O Boy eller Nesquick		13 Lettøl	
		14 Øl	
		15 Annen kald drikke	

Vedlegg 2

Vi har lagt ved utdrag fra spørreskjemaet til “Den Norske befolknings spise- og drikkevaner”, med de spørsmålene som danner grunnlag for denne rapporten. *Spørsmålene til middag og kvelds* er identiske som for lunsj, og er derfor ikke lagt ved. Spørsmålene til de andre mellommåltidene (mellom lunsj og middag, mellom middag og kvelds, og etter kvelds) er også identiske med “mellom frokost og lunsj” – og er derfor heller ikke lagt ved. De samme spørsmålene ble stillet om siste helgedag.

